ՀԵՂԻՆԱԿ, ԿԵՑՒՐ

ԱՏՐԻՆԷ ՏԱՏՐԵԱՆ

2185

Uit de nalatenschap van
Nubar Jessayan (1920-2009)

Այս գիրքս կը ձօնեմ՝ տաղանդաւոր թատերագիր՝ Արման Վարդանեանի, որ ազնուօրէն եւ խոնարհաբար յանձն առաւ նիւթական թէ բարոյական ամէն զոհողութիւն, գիրքս հրատարակելու:

Շնորհակալութիւններով

Հեղինակը

ՀԵՂԻՆԱԿ, ԿԵՑԻ՛Ր

Հմ. – 1984 – 1985

Նոմ. 91 – 1

ԱՏՐԻՆԷ ՏԱՏՐԵԱՆ

ՀԵՂԻՆԱԿ, ԿԵՑՒՐ

ՎԷՊ

Uit de nalatenschap van
Nubar Jessayan (1920-2009)

ԻՍԹԱՆՊՈՒԼ
1980

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՆԱԽՈՐԴ ԳՈՐԾԵՐԸ

ՎԷՊԵՐ

Մայթերուն վրայ
Գեհենի ճամբուն վրայ
Ջորրորդ մը կը փնտռուի

ՇԱՏ ՄԸ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ
ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ՎԻՊԱԿՆԵՐ,
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Շուտով հրատարակելի՝ վէպ
Յետաձգուած կեանք կամ 25 օր Ովկիանոսի վրայ:

Կողքի նկարումը՝ Ս. Փոլիցցի, «Պալէրիճ», 1979

Ամէն իրաւունք վերապահուած – հեղինակին:

Այս վէպին դէպքերն ու դէմքերը երեւակայական են:

ԳԼՈՒԽ 1

Անիրական պատկեր չրջապատս: Կը քալեն, կը զուարճանան: Ո՞ւր եմ: Ինչո՞ւ եկած հոս:

Անոնք՝ կը թուին իրենց հակազդեցութիւններով չինուած չարժող մեքենաներ:«Կեցի՛ր վարորդ, կայքս հոս է»:

Կ՛իջնեմ, իջնել կը կարծեմ:

Ո՛չ ինքնաշարժ, ո՛չ վարորդ: Խեղճ պատկերս կեցած ղէմս, կրկնացոլացումը անձիս, թերեւս բոլոր անոնց, որոնք՝ անջատուած են ինձմէ սա միջոցին:

Կը քալեն մարդիկ, այր, կին, երիտասարդ ու ծեր, կը խարխափեն: Իրենց աչքերը կոյրի աչքեր, կը չօշափեն, կը փնտռեն երթալիք տեղը: Ապաստանած իրենց կոյր գիտակցութեան: Կը զարնուին իրարու, պատին, առարկայի մը մարդոց: Ե՞ս ալ կոյր· կոյր ըլլալ կը թուիմ: Կոյր ըլլալ չեմ ուզեր: Կը վախնամ կուրութենէ: Ո՞ւր կ՛երթամ–կ՛անգիտանամ: Երբեմն, չգիտնալս կը սիրեմ: Անգիտութեանս մէջ կը տարածուիմ: Կը յափրանամ, կը զուարճանամ: Անձնասիրութիւնս չոյուած կը զգամ:

Այս վիճակս մոռցնել կուտայ կարգապահութեան վարժութիւններս որ դաղայէս սորված եմ: Առտու նախաճաշ, դպրոց, դաս, զանգակ, իրիկուն՝ արձա–

կուրդ: «Սերտէ՛ դասդ, կանուխ պառկէ՛, կանուխ ելիր, Դպրո՛ց:

Ջեմ սիրեր շրջապատս: Երբեմն՝ կը սիրեմ: Շրջապատս՝ դաղաս է, քոյր Գարօլինը, դռնապան Անթոնելլին որ քաղաքավարօրէն կը բարեւէ ամէն անգամ որ մեծ դռնէն մուտք գործեմ: Շատ անգամ, չեմ սիրեր այս երեքէն մէկը, երկուքը, երեքը: Եթէ մէկը չսիրեմ, միւսները անոր կը հետեւին: Բոլորը կ'ատեմ: Մէկէն միւսը, պարտական մնացածի պէս, կ'որոշեմ ամէնը սիրել, կամ՝ բոլորը ատել: Երբ կը սիրեմ, անոնք բարի ըլլալ կը թուին. բարին հաճելի է: Կեղծիքը կը տանի անոնց դէմքի մաքրութիւնը, փոշիի պէս: Ինք կը թառի–ահաւոր է այդ երեւոյթը:

Հորիզոնը կարմրած հեռուն: Արցունքներ սրբող կարմիր: Լոյսին մէջէն կը ծորի: Տուները չարժման մէջ: Արեւը մտերիմ բարեկամի պէս, առանց դուռը մատնահարելու, ներս մտաւ:

Նայուածքդ դուրս հանէ՛ երիտասարդ, դիտէ՛ արեւը, ափերուդ մէջ առ զայն: Բաց պատուհանիդ փեղկերը: Նայէ՛, դուրս նայէ՛: Նայուածքիդ անմեղութիւնը պիտի այրէ անցորդներու սիրտերը: Գեղեցկութիւն ուսերուդ նստած–արձան:

Հեղինակ կեցի՛ր, իրաւունք չունիս խօսելու գեղեցկութեանս մասին եւ առհասարակ իմ մասին: Ձիս չես կրնար ճանչնալ գոնէ ամբողջութեանս մէջ: Թո՛ղ ես պատմեմ ինքզինքս: Իմ պատմութիւնս, թէեւ, ես պատմութիւն չունիմ: Պատմութիւնս չէ յօրինուած: Ես եմ ան: Իմ եսս՝ որ կը սկսի ինձմէ–մէկնակէտ ունենալով ա՛յն բոլոր բաները որոնք 20-րդ դարը չինեցին: Այս դարը, որ գիտունինն է առաւելապէս, աթոմին, հրթիռներուն: Դար մը՝ որ ինծի պէսերուն աղճատումը, կամ՝ լիութիւնն է: Դուն չես կրնար մտնել ներաշխարհս. մտքերուս յոգնատանջ բաւիղներուն–տեսնելու, որոնելու՝ իրականը, ճիշդը: Երբե՛ք այնքան ճշգրտօրէն պիտի չկարենաս մեկնաբանել այս շրջանը որքան ես: Ես ապրողն եմ, դո՛ւն, դիտողը: Ես, մորթիս ներքեւ, ծուծիս խորքին կը կրեմ թախիծը որ

դարը չինեց· ահաբեկումը՝ որ պատերազմը դրոշմեց: Ցաւը՝ որ մայրս զիս չծնած, արգանդին սնուցանեց գէշ հունտի մը նման:

Նայէ՛ սա մայթին որուն մէկ մասը փորուած է· քարերը մէկդի նետուած, բաժան բաժան: Ոտքս փոսին մէջ մտած, մարմինս ոստում ըրաւ: Նայուածքս ոտքիս կառչեցաւ փոխանակ փոսին: Ցետոյ, բիբերս անջատուած նայուածքէս, ետ եկան, փոսը ոտքս մէջը առաւ: Հողին հաւասար եղայ: Ռունգերէս ներս մտաւ ան–հողը: Ջեմ հաղորդուիր անոր հետ: Օտար է: Նայէ՛, նայէ՛ փոսին, որդ մը ոլորուած, աղիքի պէս: Կը չարժի, կը գալարուի, տգեղութեան վերածուեցաւ: Տգեղութիւն որ հակադրութիւնն է գեղեցկութեանս: Այն գեղեցկութիւնը՝ որ հրաշքի կը վերածէք: Խե՛ղճ հրաշքս, մարմարիոնէ արձան:

Հեղինակ կեցի՛ր, ե՛տ քաշէ գրիչդ: Նայէ՛ փոսին, որդը՝ կղկղանքի վերածուած: Այդ որդը ես եմ: Ե՛ս ինքս, ներքին թունաւորումովս:

Ո՞ւր է երազային դէմքդ Պելլա՛...այս բոլորէն վեր է ան, հաւանաբար: Պելլան երազ է, մե՛ղք, զինքը չեմ սիրեր, չեմ կրնար...:

Երկու Իտալացի ծովայիններ քահքահալիր կը խնդան... ինչո՞ւ չխնդան: Լայն են Հռոմի պողոտաները եւ իրենք, ազա՛տ մայթերուն վրայ:

Փողոցը կը չարչարուի տաքէն: Կը քրտնի, կը յոգնի: Տառապանքիս փաթթուած, աւելի կը զգամ փողոցին զոհողութիւնը, մեծութիւնը–մարդերը կրելու իր վրայ:

Կը նմանիմ՝ հիւանդութենէ նոր ելած մէկու մը· կը տատանիմ: Ելած չեմ: Հիւանդութեան ճիրաններուն մէջ կը տապլտկիմ: Շարժումներս դանդաղ, անորոշ, երերուն:

Հանրակառքերն ու վայրաշարժերը կը թաւալին թեւերը կողքին ձգած, ծոյլ մարդերու անփութութեամբ:

Հոս գալէս ի վեր չատ ժամանակ անցած ըլլալու է: Ժամանակը զգացողութեան կը նմանցնեմ, կը հպի,

կ՚անցնի: Կը թողու՝ երբեմն ցաւ, հրճուանք: Ա՛հ, ոչինչ, ոչի՛նչ կը թողու: Ինքզինքս դուրս կը հանեմ ժամանակէն: Ուժերս՝ անծանօթ ուժի մը կողմէ կը ղեկավարուին: Շարժումներս՝ հոգեկան արտակարգ երեւոյթ կը պարզեն: Երբեմն՝ ամէն բան վանելով, կը տիրանամ–ժամանակի՛ն: Անոր տէրը ըլլալ կը կարծեմ: Անոր իշխել կ՚ուզեմ առանց իրմէ կառավարուելու: Ես ինծի հետ կը հասկցուիմ: Մարդերու, իրերու, ընդհանրապէս, գոյութեանս գոյութիւնով: Բայց, բիւրեղացած բան չեմ գտներ: Կ՚ընդունիմ: – ժամանակի որոնումին մէջ, մտքերուս չհասունցած խառնաբանին կորսուած, կը խարխափեմ ելքս: Անոնք բրտացուցած են զիս: Անոնք հարուածած: Կ՚ափսոսամ, անճարակ, ապիկար կուլամ ներսէս:

Պելլան չեկաւ: Պիտի գա՞ր... այդ եւս ստոյգ չեմ գիտեր:

Պելլան ժամանակ չունի, կը պատկանի բոլոր ժամանակներու:

Պելլա, կ՚ուզեմ գալդ, բայց երթալուդ համար պիտի չտխրիմ: Եթէ չգաս, դարձեալ փոյթս չէ: Գիտեմ սակայն թէ պիտի գաս: Գիտե՞ս, ինծի համար տաղտկալի է յաճախ կրկնել – քեզ չեմ սիրեր: Եթէ վայրագ կոչտութիւններուս պիտի հանդուրժեսեկո՛ւր, եկո՛ւր Պելլա:

Եկա՞ր... լաւ որ եկար... կը ձանձրանամ այս մեծ քաղաքի ժխորին տարածուած: Այդպէս մի նայիր: Հպարտութիւնս չես գգուեր: Բարկացա՞ր: Մի՛ խնդար, այդպէս չոր, անառակ, անգութ, մի՛ խնդար:

Գլուխս կ՚այրի կրակէ գօտիի մը տակ: Միտքս մաքրուած սա պահուն, անձրեւէն լուացուած տանիքներու նման: Մանկութեանս ալ այդպէս: Երբ, բարեկամուհիս փոքրիկ Անոյին սպասէի: Անոր տեղ, ղրացիի տղան Ահմէտը կուգար: Ահմէտը Անոյին տեղ չէ, չէ՛, կ՚ըսէի: Ահմէտը չէի սիրեր, չէի ատեր, չէի ախորժեր:

Խոշոր փորով մարդը, քիչ առաջուան փոսին իննկաւ: Գլուխը բռնեց, փոխանակ ոտքին: Ես գլուխս ոտքիս

հետ չեմ չփոթած, բայց գլուխս ոտքիս հպատակելով, շատ բան կորսնցուցած է:

Պղտոր ջուր այսօր ծովը: Անոյին տեղ Ահմէտը եկաւ:

Այս յուշերը կը նմանին հինցած հագուստներուն, երէկ անգամ մը կարերը քակուին, անջատուին, դժուար է վերակազմել:

Ալիքներու խառնուած, Ահմէտը կատաղօրէն կը լողայ թեւերն ու սրունքները լայն բացած:

Եկողը Պելլան է: Կրակոտ աղջիկ– պէտք է սիրած ըլլայի զինքը: Ո՛չ, սիրոյ մասին բան չեմ ըսեր, չըսի:

Պելլան եկեր, դէմս նստեր, ե՞րբ եկաւ, չտեսայ: Երանի՛ սէրն ալ չգալու պէս գար: Գոցէ՛ աչքերս Պելլա, անցեալ օրուան պէս գոցէ՛, խաղ ըրէ: Գիտե՞ս, ՖԻՈՒՄԻՉԻՆՈՑԻ ծովափին, այդպէս ըրած էիր: Շատ արեւ տեսած էիր եւ շատ թխացած: Իրարու խենթ բաներ պատմեցինք: Այդպէս պէտք է ընէինք անշուշտ: Տարիքդ չհարցուցի, ըսիր կարծեմ: Ըսի՛նք:

– Ուրիշ տեղ կը նայէիր այն առեն:

– Ուրիշ տեղի մը կապուած հաւանաբար:

– Ես ալ:

– Դո՛ւն ալ բնական է:

– Ըսէ՛, երբ մէկը երազես, կը տեսնե՞ս զայն:

– Տեսնել կը կարծեմ, միեւնոյնն է:

– Ուրեմն, քեզ միշտ տեսնե՞լ պիտի կարծեմ:

– Եթէ ուզես... բայց մի՛ ուզեր, յուսախաբ կ'ըլլաս:

Ձեռքը քաշեց: Աչքերուն–բոցեր:

– Աչքերուս ճիշդ մէջը նայէ՛:

– Նայուածքիս ուղղութիւնը չեմ ճշդեր: Ինք կ'որոշէ երթալիք տեղը: Երբեմն չ'երթար, ինծի ետ կը դառնայ:

– Եթէ այդ թռիչքին վարորդը ես ըլլամ, կը սահմանեմ երթալիք տեղը:

– Սահմանները չեմ սիրեր, բայց երբ պատահականօրէն սահման հասնիմ, անպայմանօրէն կ'անցնիմ սահմանը:

– Ես կը նախընտրեմ հոն մնալ... կը մնամ երբ հաւնիմ, երբ իմս է ան:

– Ճի՛շդ է... մնացիր: Կուլա՞ս: Ինչո՞ւ:

Ափ մը աւազ նետէց: Շրթունքները մէկը միւսին վրայ ելած, արեւի ճառագայթը ծծե՛ր ծծե՛ր ուռեր են: Ոտքի ելաւ: Ինքզինքը խնդաց, ձեռքէս քաշելով ծով տարաւ:

Փոթորի՛կ: Կատաղի ալիքներ բլուրներ կազմեր են մեր վրայ: Մէկ վեր, մէկ վար: Սրունքներ, ոտքեր, բազուկներ: Հրել հրմշտկելով եզերք նետեցի զինք: Յետոյ, փախայ, խելօրէն փախայ, վատի նման փախայ: Ետեւ չեմ նայիր: Գիտեմ՝ չէ նշմարած տակաւին: Ծով մտած՝ նորէն, ալիքներուն հետ կը գգուըտի:

Մէկը ետեւէս կը պոռայ: Աղճատուած, տգեղ ձայն մը: Պելլային ձայնը չէ: Սրբապղծուած բանի մը կը նմանի:

Հեղինակ կեցի՛ր, չըլլայ միջամտես: Կը ճանչնամ այս ձայնը, պիտի ճանչնամ, քու մտքէդ չ'անցնիր հեղինակ, ես գիտեմ... Ահմէտին ձայնն է: Հեռուներէն, անցեալէն կուգայ-յուշերէս: Իրականութեան մէջ սպրդած, երազիս խորը թաղուիլ կ'ուզէ: Ա՛հ, տե՛ս, կուգայ կաղալով, չան պէս, լեզուն դուրս ինկած: Աներեսօրէն ներկայիս մէջ կը մտնէ-խեղճ ներկաս որ՝ ապառնիով օժտուելու յոյսը չունի:

Կը գղջամ. ինչո՞ւ հոն թողուցի Պելլան: Առեղծուած եմ ես իրեն համար: Անհասկնալի խրտուիլակ, անթափանց պատ, անորոշութեան ծփացող յարդի չի՛ւղ:

Պելլան ու ես հանդարտ ենք հիմա:

– Ինչո՞ւ ինձմէ փախար այդ օր:

– Քեզմէ չէ, ես ինձմէ փախայ:

– Ա՛հ, ճիշդ այնպէս, ինչպէս ես կը փախիմ իմիններէս:

– Քուկիններէ՞դ, իրա՞ւ:

– Եղբայր քոյրերէս, տունէն, մօրմէս, հօրմէս, անոնց վէճերէն: Կ'ուզեմ ուրիշ աշխարհ մը, իմ աշխարհս:

– Ջես գտներ: Ցետոյ, մարդեր կան ամէն տեղ:

– Այդ մարդերէն մին, ես եմ: Թո՛ղ զիս, դուն ծնողք չունի՞ս:

– Ունիմ կամ չունիմ, միեւնո՛յնն է:

– Բաժնուա՞ծ են:

– Ջեմ հետաքրքրուիր անոնց բաժանումներով, միացումներով: Իրականին՝ բաժնուողը ես եմ, աւելի ճիշդ· բաժնուած եմ այն օրէն, երբ՝ մայրս զիս ծնաւ:

– Գեղեցիկ ես:

– Զարտուղի գեղեցկութիւն: Մօրս եւ հօրս սերմերը չեն ներդաշնակուած ապահովաբար:

– Տարօրինա՛կ:

– Տարօրինակէ աւելի՝ այլանդա՛կ:

Խնդաց· չոր ու լիաթոք:

Արեւը մեծ լոյսով ողողեց դէմքը: Արեւը մեր միջեւ կը կենայ հիմա: Անբեկանելի գիծի նման: Բոլոր մթութիւնները ենթարկուած՝ արեւի պայծառութեան: Ժպիտը այնքան մանկունակ–բոլորովին ժպիտ չէ· լոյսի ցանց մը եկեր կեցեր ալ երեսին:

Կ'ուզէ որ խօսիմ: Լուութիւնս աչքին բիբը տեղէն հանեց: Արեւի ճառագայթը ալ այտէն ձախը անցաւ: Պիշ պիշ ինծի կը նայի: Խնդաց, խնդաց: Ես իրեն նայեցայ գայրոյթով: «Խնդուքիդ իմաստը չէ փընտրտածս Պելլա» ինք անանկ կը կարծէ– Հոգիիս մէջ ճաթռտուք մը գոյացաւ: Մինծաղին հնչիւնները կը սողոսկին «մի խնդար» Ըսելու կը մղուիմ, չեմ ըսեր, կը մտածեմ: Ըսելու մտածումս աղերս մըն է որ գոյութիւնս ուրիշ գոյութեան կը վերածէ:

Այլուր կը փոխադրուիմ: Բադրոնիս մօտ, որու մասին բան մը չըսի տակաւին: Բադրոնս կամ Ահմէտ, կը նոյնանան յաճախ: Շատ մը կէտերով կը միանան: Կեանքիս նշանակէտերը, անո՛նք:

Երէկ, Անթօնելլին սիրալիր բարեւեց զիս բադրոնիս հետ: Դռնապանուհիւնը կռնակը առած, նստած ծեր տարիքին: Ինք գոհ է: Բադրոնս ծաղրեց երբ անանկ ըսի:

– Պօնասերա Անթօնելլի:

Կոր քթին, ծաղիկի պէս բուսած մսակոյտը կը չարժի խօսելու զանազան կերպերուն համեմատ: Բարեհամբոյր է:

– Տուէք տանիմ ձեր ծրարները:

Սանդուխը ցից, վերելակ չկայ: Կը տանի ծրարներ ամէն ատեն, չատերուն: Անթօնելլին ջերմաչափ է միեւնոյն ատեն: Ցուրտ ըլլալը կը հասկցուի՝ վրայ վրայի հագած բրդեղէններէն: Երբեմն՝ լրատու թութթակ: «Վերն է» երբ ասանկ ըսէ, կը հասկնամ: Ֆոյր Գարօլինն է: Անթօնելլիի պատկերը: Դադաս անոր տեղ կը ժպտի: Երկուքին ժպիտը կը չփոթեմ իրարու հետ: Դադաս երբ կը ժպտի, իգաբոյր է աւելի, քան՝ Անթօնելլին առնական: Երկուքին այս ձեւի ժպիտը չեմ սիրեր: Ատելութիւնս զիս դադայիս կը միացնէ– նախ, բաժնելով: Իրականութեան մէջ, ելեքտրական թելեր ենք, դրական ու ժխտական: Բայց, իրարու միացած, լոյս հանելու տեղ, կը մարինք, կը գժտուինք, կը զայրանանք: Քիչ անգամ կը հաղորդուինք միանալով: Երկուքս ալ մեր խորքին, զատ զատ, ո՛չ մէկ բանի կը նմանինք: Երկու առանձնայատուկ աշխարհներ–որոնց միացումը անկարելի: Մեզ իրարու կապել ձգտողը՝ մեր արտաքին աշխարհի պատահարներն ու պարագաներն են: Ստիպողաբա՛ր:

– ԻՏԱԼԻԱ ԽՍՏԱՑՈՒՑ ԲՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՕՐԷՆՔԸ-ՕՏԱՐՆԵՐՈՒՆ:

Ես օրէնքի մարդ չեմ: Դադաս ոտնակոխ չ՛ըներ ո՛չ մէկ օրէնք:

– Հէ՛յ, քաջուքիւն, պէտք է նորէն սահմանէն դուրս եւ ներս մտնել:

– Զզուելի սահմաննե՛ր:

– Մեր կեանքը սահմաններով չինուած է տղա՛ս:

Դադաս բարուքիւնն ու առաքինուքիւնը, իրմէ դուրս տեսնելու ազնուութիւնը՛ ունի: Ես՝ կ՛ատեմ բոլոր առաքինութիւնները– որովհետեւ, բորբոս կապած են:

Հոտ մը– այրածի պէս ռունգերս կը կճէ: Հեռուներէն ծովէն կուգայ: Գոցէ՛ պատուհանը, արգիլէ՛ հոտը: Ո՛չ ոք կը պատասխանէ:

Հանուիլ, մերկանալ կ'ուզեմ:

– Այս հագուստը բրդեղէնը, գուլպաները, շապիկը, իմս չե՛ն–չե՛ն: Զանոնք հանել, նետել կ'ուզեմ, կը հասկնա՞ս, իմս չե՛ն... անկէ են:

– Անոնց տեղը ուրիշ հագուելիք չունիս, թո՛ղ հիմա, մի՛ հաններ:

– Չեմ հանդուրժեր. կը նախընտրեմ ոչինչ հագուիլ, քան թէ՝ այս հինէն մնացած հագուստեղէնները: Հանէ՛, հանէ՛ այս փտած բանները վրայէս, հանէ՛ դաղա: Թող բան չմնայ այդտեղերէն, անկէ, անոնցմէ՛...:

– Ինչ որ ալ ըլլայ, ծննդավայրդ է... հագուստներէդ ի՞նչ կ'ուզես:

– Ա՛հ, չես հասկնար... հագուստներուս մէջ բոյն դրած են ոջիլներէն մնացած անիծներ... միլիոնաւո՛ր անիծներ– որոնք պիտի ծնին, ոջիլ ըլլան:

Պելլային ծիծաղը, Անթօնելլիին ձայնը, դաղայիս ժպիտը, բոլորը կը ջղագրգռեն զիս: Գացէ՛ք, գացէ՛ք... ի՞նչ կ'ուզեմ ան կ'ընեմ– կը պատռեմ հագուստներս:

– Ինչո՞ւ կը խնդաս Պելլա:

Բերնէս ելաւ, չուզեցի ըսել, ուղեղս չէր հրամայողը: Ահ, բնազդներուս վայրագութիւնը... կարծեմ արտասանեցի:

Դաղաս աղօթել սորվեցաւ, աստուածներն ու սուրբերը իմ վրայ իշխել ստիպելու համար: Քոյր Գարօլինի աջակցութեամբ եղաւ: Երբեմն կը հիանամ քոյր Գարօլինի երբ մանաւանդ, կրօնաւորի պատմուճանէն կ'ելլէ եւ կին կ'ըլլայ, մի՛ միայն–կին:

Պելլայի խնդուքը դադրեցաւ: Քոյր Գարօլին անհետացած էր, վերեւցաւ: Մերկ է այս անգամ ան: Անթերի գեղեցկութեամբ մերկացած: Փղոսկրեայ մերկութիւն, կաթնային երանգներովը իրիկուան:

Պելլա զայրացած, դէմքը կախ: «Զըսի Պելլա, իրաւ բան չըսի խնդուքիդ համար»:

Գիշերը կը տիրապետէ թաց մայթերէն քչելով քանի մը տերեւներ: Նստած եմ ներաչխարհիս ամէնէն վարի

յարկը, ծալապատիկ: Ամէն բան սրբուած: Առանձին, չոր տախտակի վրայ կը ճչամ: Հեռուն ստուերներ: Առաջինը՝ Ահմէտն է:

– Գեղեցկուհիւնդ խլել կ'ուզեմ:

– Պիտի չհասնիս անոր:

– Հասնիմ կամ ոչ, ան ի'մս է, իմս էր.. պիտի ըլլայ:

Ջեմ պատասխաներ. կը վազեմ դաշտի մը մէջէն: Հեւասպառ: Կը զգամ որ անոր մահացած աչքերը ինծի կը նային. մահ՝ որ ամէն վայրկեան կը սպառնայ կեանք դառնալ: Աւելի սպառիչ է այս երեւոյթը, յոգնեցուցիչ եւ տաղտկալի: Կը վազեմ... հետքս կորսնցնելու համար կը վազեմ: Բայց ամէն տեղ, Ահմէտ ղէմս է: Ո՞ւրկէ կ'ելլէ, խելքս չի հասնիր:

Տուն եկեր եմ: Գաղջ գիշեր: Պատուհանը բաց, մեղմ հովեր կուգան:

Նուագ մը... ո՛չ, նուագ չէ: Լռութիւնն է– նուագի պէս կը դաշներգէ: Լռութիւնը իմ նուագս է:

Վայրագ չեմ այս իրիկուն: Հանդարտ, կ'ուռճամ... վայրագ չեմ:

ԳԼՈՒԽ 2

ՍԱՆԹԱ ՄԱՐԻԱ ՏԻ ԹՐԱՍԹԵՎԵՐԷԻ պատին, գողի նման, արեւի ճառագայթ մը կը թափառի:

Կանգ առաւ վախցած: Ճիշդ ու ճիշդ Աստուածածնի աչքին վրայ: Աչքը այնպէս կը փայլի, որ չեմ հաւատար թէ կը փայլի: Անիրականութեան իրական խաբկանքն է: Ժպիտ մը աւելցաւ այտին: Արեւը ճախէն եկած ըլլալու է: Ոչ, աջէն է եղեր: Աստուածածինի ամբողջ դէմքը արեւով, ժպիտով ողողուեցաւ: Մկաններըը չարժման անցան, այլափոխուեցաւ: «Նայէ՛, նայէ՛ զաւակս, տես հրաշքը, ինքդ տես»: Ինչ Գարօլինն է: Նայեցայ, բան չտեսայ, «Աստուածածինը մեզի կը ժպտի, չե՞ս տեսներ: Կը ժպտի, մարդերու մեղքին գոնէ մէկ մասը առնելու: Կը ժպտի մեզ մխիթարելու, մեզի ուժ տալու: Մեր ամենօրեայ

աշխատանքը թեթեւցնելու»:

– Քարոզներուդ մի՛ սկսիր քոյր:

– Իրականութիւն է: Հայր Յովսէփ միշտ ըսած է, կ'ըսէ, իրականութիւն է գաւակս: Ամէն օր, հայր Յովսէփին կը նայիմ, այնպէս քաղցր կը ժպտի: Առանց իրեն նայելու ոչ մէկ գործի կը սկսիմ: Սուրբ մըն է ան, ճշմարիտ սուրբ:

– Կր բաւէ՛, կր բաւէ՛ քոյր··· զզուած եմ սուրբերէն:

Կ'աղաղակեմ չ'իմանար: Չ'իմանար որովհետեւ հոն չէ: Ինչ առաջ, ծունկի եկած, կ'աղօթէր: Միշտ կ'աղօթէ, երբեմն՝ աղօթել կը կարծէ, աղօթել կը յաջողի: Աղօթել կը յօրինէ, կը փորձէ, կը ստեղծէ: «Ժպիտը, ժպիտը չե՞ս տեսներ, չե՞ս համոզուիր, չե՞ս ըմբռնչխներ»:

Ձառագայթը նեղցաւ, ամփոփուեցաւ: Ինչ ետք, պիտի չքանայ: Փաթթուած է անոր չուքին:

Եկա՞ր վերջապէս Պելլա: Կը ժպտի, յետոյ, քահքահարիր կը խնդայ: «Պելլա, դուն ալ կեղծիքէ չինուած աստուածածին մըն ես: Աչքերդ անոր աչքերուն պէս կը փայլին գումթ բաժնելու ողբալիութեամբ»: Ուսերը ցնցեց Պելլա պատասխան չտուաւ: Քոյր Գարօլին վերստին սկսաւ Աստուածածինը գովել: «Մի՛ ջանար պիս համոզել քոյր Գարօլին, քու սուրբերուդ կեղծիքով»:

Այնքա՛ն կը խօսի, քիչ մնաց այս առտու, Անթօնելլին եւս պիտի խաւնէի այս կեղծիքին–մեղքցայ: Կինը նոր մեռեր, սգաւոր էր:

Ինչո՞ւ տակաւին կը փայլի Աստուածածինի աչքը: Կեղծիքը աչքին մէջ մխրճուեր, կեցեր է:

Խնդուքը դիմացէն եկաւ, ռումբի նման պայթեցաւ, զարնուեցաւ ինծի, ճակատիս: Ծակ մը բացուեցաւ: Իյնալու տեղ, ոտքի կ'ելլեմ:

– Ինչո՞ւ կը խնդաս: Ըսի՞ թէ չըսի, կ'անգիտանամ:

– Արգիլուա՞ծ է խնդալ:

– Ո՛չ մէկ բան արգիլուած, եւ ո՛չ մէկ բան արտօնուած: Մարդուն ազատութիւնը՝ իր կաչկանդումներուն մէջ է··· իրեն կը մնայ քաշել հանել:

– Թո՛ղ չկաշկանդուի:

– Կարելի չէ, նոյնիսկ շատ անգամ, անհմաստ պատճառներով, իր ձեռքով, իր կամքով, իր դրած օրէնքներով կը կաշկանդուի:

– Այդ պարագային, արդեօք դուն չե՞ս խնդալս արգիլողը: Ես «արգիլուած» կարծելու կը մղեմ ինքզինքս:

– Թերեւս այդպէս, թերեւս ալ՝ հակադարձութիւն կը յօրինես:

– Ո՛չ, պէտք է ազատ արձակեմ մտքերու չղթաներս:

– Հաւանաբար այդպէս ընելդ ճիշդ է:

«Որքան անկատար է մարդը տակաւին»:

– Ո՞վ ըսաւ այդ խօսքը:

Ո՛չ ոք: Ըսուած է, ըսուեցաւ:

– Կեցիր հեղինակ: Ինչ որ դուն անկատար կը համարես, ես կատարեալ կը նկատեմ: Մարդը ծարաւ է կատարեալին, ես ալ թերեւս, առանց իմ գիտակցութեան: Բայց չէ՞ որ կը սիրենք կատարեալէն դուրս մնալ: Անկարգութիւնը գրաւիչ բանի մը պէս, ափին մէջ կ՝առնէ մեզ, գոնէ զիս:

Երկու խոշոր աչքեր զիս կը դիտեն: Ես զիրենք կը դիտեմ: Կը խնդամ գաղտնօրէն, ծածկամիտ: Կը խնդամ ղաղայիս, քոյր Գարօլինի, Անթօնեթտիին: Անոնց խումբէն դուրս կը մնայ՝ բաղրոնս: Բաղրոնիս գործաւորները – ընկերներս:

Անոնք են... գործաւորները, եկան հաւաքուեցան Աստուածածինի արձանի աչքին ծիրին չուրջ: Շատ են ՎԵԹԱ գործարանի աշխատաւորները: Ա՛հ, գործադուլ հռչակեր են: Կը տողանցեն: Նշանատախտակներ ունին իրենց ձեռքին:

– «ԱՊՐԻԼ Կ'ՈՒԶԵՆՔ, ԱՇԽԱՏԱՒՈՐԻ ՑԱՒԵԼՈՒՄ, ԻՐԱՒՈՒՆՔ Կ'ՈՒԶԵՆՔ...»:

– Տէ՛ր, տէ՛ր, ներէ՛ իրենց մեղքերը... աղօթքի նստեցէք, փոխանակ այսպէս պոռալու կանչելու... Ի՞նչ ընէ Աստուածամայրը:

– Դադրեցո՛ւր աղօթքդ քոյր:

– Անհաւատութիւնը քեզ պիտի փճացնէ:

– Կեղծ հաւատարմութիւնը արդէն փճացուցած է մարդոց մեծամասնութիւնը:

– Մի՛ ապաստանիր այս աշխարհի փոքրութիւններուն: ՀՈ՛Ն է մեծութիւնը–երկինքը ցոյց կուտայ–: Ցիչէ՛ Աւետարանի խօսքը» Պիտի տեսնէ ան որ պիտի ապրի: Աստուած պիտի տայ մեր հացը, մխիթայն Ա՛Ն կրնայ տալ:

– Խնդիրը հոն է որ չեն ապրեցներ... կը մեռցնեն քոյր: Ինչո՞ւ ՍԻՆ ԺԱՆ ըսաւ, ՆՕՆ ԲՐՕ ՄՈՒՆՏՕ ՐՕԿՕ– Աշխարհի համար չեմ աղօթեր–»:

Կը քալեն քովէ քով: Շուքը եւ ինք: Կը քալեն ուղիղ, չեն խօսիր: Ձիրար չեն սիրեր, չեն ատեր նաեւ: Կորսուած ճչմարտութիւնը վերագտնել կ՝ուզեն:

Պելլան ու ես: Երբե՛ք բացակայ մէկս միւսէն: Ո՞ւր ենք հիմա: Ո՛չ մէկ տեղ, ամէն տեղ սակայն:

Հիփիներ: Այս եղանակին ամէն տեղ անոնք: Տեւապէս կը ճամբորդեն: Թափառաշրջիկներ: Ի՛նչ լաւ, երանի ես ալ կարենայի ըլլալ: Ցուլի՞ս ենք թէՕգոստոս: Կը լռէ պաղպաղակի գլանաձեւ կոյտ մը: Բերանը կը չփրտացնէ:Ոտքին մէկը երկնցուցած միւսով կառչած աթոռին– կեանքին: Անփոյթ երեւոյթ ունի: Առանց շուրջիններուն նայելու կը լռէ: Կը լզուըրտէ պաղպաղակը: Հալած կաթիլներ կը գլորին բաց գոյն, տժգունած, հինցած հագուստի կուրծքի ճեղքէն վար: Հոն, կուրծքերը, չորցած տանձերու նման կախուած, անարտայայտ կ՝ընդունին պաղպաղակի հեղուկը: Ա–գահօրէն կը լռէ պաղպաղակը: Ինքզինք մղած ազատութեան մը որու աւելի կալանաւորն է քան տէրը:

Պաղպաղակը տաշուեցաւ: Մատիտի նման ձեւ առաւ: Ջ՝ուզեր որ լմննայ: Ընտելացած անոր համին, կ՝ուզէ տեւականացնել:

Նստած Աստուածածինի արձանին ուղղութեամբ, պատին տակ: Կարճ քղանցքին ներքեւէն մերկ սրունքներ կ՝երերան փոթորկալի նուագի մը ներշնչած չարժումի անհաւասարակշռութիւններով: Աչքերը անտարբեր նուագին, լճացած ջուրի նման կայուն: Պաղպաղակը վերջապէս աւարտին հասաւ: Բերանը

մատներով սրբեց կիթառիսթին քով եկաւ: Տղան գրկեց, համբուրեց: Մօրուսաւոր մը անոնց քով եկաւ, նոյնպէս գրկեց համբուրեց, պեխաւորը նոյնպէս: Ուրիշ ուրիշ, ուրիշներ եկան, համբոյրներ, բլուր կազմեցին: Խումբը բազմացաւ: Ոտքի ելան, կարաւաններ կազմեցին: Զոյգերով, անզոյգ բազմազոյգ, գլուխ գլխի, թեւ թեւի, մէջք մէջքի: Ճամբայ ելան ուրիշ տեղերու համար:

Խնդուքի տեղ, բառ մը պայթեցաւ Պելլայի բերնէն:

– Կ'ուզէի՞ր ըլլալ – անո՛նց պէս:

– Հապա ի՞նչ ենք որ... Անոնք դուրսէն են, մենք ներսով:

– Ա՛հ, ո՛չ... անոնցը անիմաստ, մերը՝ պարտադրական թերեւս:

– Կրնանք իմաստի չվերագրել ոեւէ բան որ կը բխի կամ կը ծնի կամ կուգայ առանց մեր ուզելուն: Ամէն պարագայի, ես անոնց վիճակին կը նախանձիմ: Գոնէ գիտակցութիւնը չունին: Անոնք ներկայ են իրենք իրենց մէջ, իրենց հաւատացած կամ չհաւատացած իրականութիւններով: Մե՞նք–մեր երազներով, իրականութիւնը կ'աւրենք:

– Կը սիրեմ երազը:

– Կը փլչի:

–, Ինչո՞ւ անպայման փլչի:

– Փլչիլը մենք կ'ուզենք– իրականութեան հետ չփոթելու համար:

Երկար երկար խնդաց:

Զսիրեցի, խնդուքը, տգեղութիւն արտադրեց, իր ետեւէն քշեց բերաւ ուրիշ տգեղութիւններ: Այս բոլորը տիրապետեց հակազդեցութիւններով զօրացած անզօրութեանս:

Երկու կողմերէն տուները պաչարած փոքրիկ փողոցը, բողոքի որպէս արտայայտութիւն, ոստումով մը, նեղլիկութիւնը թօթափած, հրապարակի մը յօրինումը ձեւաւորած է: Անոր չուրջ են միւս սրճարանները, որոնք՝ եկեղեցին իրենց մէջ կ'առնեն բակի երեւոյթը տալով անոր: Մէջտեղը՝ աւազան ջրցայտքով: Եկեղե-

ցիի դուռը այս կողմէն է:

Կեցեր մինակ: Փայտփորիկ մը կը տաշէ հոգիս: Մէկէն տխրած, հիասթափ: Ինչէ՞ն: Կ'ուրախանամ, կը յուսադրուիմ– ինչէ՞ն: Կը խնդամ, կուլամ, չար եմ, բարի ինչէ՞ն:

Կը քալենք:

Հովէն քչուածի նման... տերե՞ւ, միջա՞տ, սողո՞ւն: Բոլորի մարմնացումը–անմարմին:

Իրենց քալուածքը համաչափ, համախորհուրդ: Իրարու փաթթուած: Ձեն փաթթուած, այդպէս կ'երեւին: Գեղեցկութիւն կը ծորի երկուքէն, իրմէ, անկէ:

– Հեղինակ կեցի՛ր: Այդպէս չեմ, չենք: Ուժերս՝ փտած դերձանով կարուած հագուստի նման կը քակուին: Մտածումներս քայքայուած, ճամբան պիտի իյնան: Ինչ որ ունենալս կը կարծեմ, չունեցած բաներուս ճանաչողութիւնն է: Սխալ մի՛ դատեր հեղինակ: Ունեցածէս տարբեր մի՛ ներկայացներ զիս: Խեղճ ինքնապաշտպանութիւնս՝ որու միակ փաստաբանն եմ, պէտք ունի յստականալու: Իրական վկայութիւններու: Ես վրիպած, մոլորած: Ինքզինքս կ'ենթարկեմ իմ իսկ հայածանքիս: Ինչ որ կը փնտռեմ, չեմ գտներ, ինչ որ գտնել կը կարծեմ, ճիշդը չէ, չեմ հաւնիր: Եւ, ինչ որ սորվիլ կը կարծեմ, չեմ իւրացներ: Սխալանքի սխալանքն եմ: Ցանուած հունտը ընտանի հող չէ գտած եւ չէ բուսած: Եւ կամ՝ ցորենի տեղ՝ խոտ, ծաղիկի տեղ՝ փուշ:

–Ինքզինքդ մի՛ նուաստացներ:

– Ես չեմ... նուաստութիւնը ինք ինքզինք կը նուաստացնէ:

Պելլան խնդաց այս միջոցին:

– Մի՛ խնդար... առանց պատճառի կը խնդաս:

– Ցիմար բան է ամէն ինչին պատճառ փնտռել:

Ենթադրած հարցումիս պատասխանը:

– Մարդ ամէն պահ ազատ պէտք է զգայ ինքզինք... որովհետեւ, չի գիտեր թէ՝ ո՞րն է այն լրիւ պահը որ ապահովութիւն կուտայ, երջանկութիւն:

– Երջանկութիւնը ունայնութենէ առաջ կուգայ. կարճամտութենէ, փառասիրութենէ:

– Խօսքերուդ պատասխանատո՞ւն ես:

– Կատարելապէս: Խորհող մարդը, իր տեւական պրպտումներով չի կրնար երջանիկ ըլլալ: Երջանկութիւնը քուրջէ չինուած հոպիտ է, գալը կը կարծեն, խնդալով կը հեռանայ, եւ իմաստուն մարդուն բնաւ չ'այցելեր:

– Դուն անոնցմէ՞ ես:

– Ո՛չ, ո՛չ... ես պարպուած տակառ եմ: Հաւանաբար պարպուելէ առաջ, լեցուած չէի:

– Փառասէ՛ր...

– Ո՛չ մէկ կապ:

– Այն ատեն, գիտցիր որ երջանկութիւնը չատ մը բաներէ առաջ կուգայ: Քու փիլիսոփայութիւնդ անհեթեթ է, քիչ մըն ալ բռնազբօսիկ, կը ներես:

– Լաւ պրպտէ, պիտի համոզուիս թէ ճշմարիտ է ըսածս:

– Չեմ ընդունիր. թուումներ եւս չեմ ըներ: Քարոզիչի տեղ մի դներ զիս:

– Մի՛ խօսիր, հասկցայ, դպրոցականի պէս ես տակաւին:

– Օ՛հ, դպրոցը ամէն բան ծայրէն կը սկսի: Երբ դուրս ելլենք, սկսած տեղէն ետ կուգայ:

– Լա՛ւ, քու ըմբռնած ձեւով երջանիկ եղի՛ր:

Նայեցաւ. նայուածքը բանտել ուզեցի: Այսինքն՝ սպաննել:

Աչքը հեռացուց: Քիթին կորութիւնը զոր մինչ այդ չէի նշմարած, պարիսպի պէս դէմս կեցաւ:

Գիտեմ Պելլա՛, օր մը ինձմէ ձանձրացած պիտի երթաս, բայց դեռ չես եկած: Կոչտութիւնս քեզ պիտի վիրաւորէ: Թերեւս գեղեցկութիւնս կը վերապահէ քեզ: Զախողութիւններս անտանելի: «Գնա՛, ի՞նչ ընեմ»:. Ես ինձմէ կը խորշիմ: Չեմ տառապիր, երբեմն, տառապիլս կ'ուզեմ: Եւ դուն, ոչինչ կը պահանջես: Պահանջէ՛ Պելլա: Պահանջքդ զիս կ'ազատէ:

Այս ամէնը պարապ մը կը կազմեն։ Պելլան անոնց մէջ է։

Ինձմէ վրիպած ակնարկը ինքնիրենը եկաւ վերահաստատուեցաւ խուսափած տեղը։ Լարուած թակա՞րդ Պելլայի կողմէ։ Թակարդ բնաւ չեմ լարած բայց հաճելի է Պելլայի վերադարձը։ Գալը կ'ուզեմ արդեօք, զինք չարչարելո՞ւ, այնպէս ինչպէս դադաս կը չարչարեմ։ Ուրիշներ, քոյր Գարօլինը։ Անճանաչելի ըլլալու աստիճան օտար եմ ինքզինքիս այդ պահերուն։

– Խղճի խայթ թերեւս։

– Երբե՛ք։ Խղճի խայթը բիսիքօքաթօլօժիք է։ Առողջ չէ ան որ խղճի խայթ ունի։ Ես առոյգ եմ։ Տառապեցնելու տրամադրութիւնը՝ չտառապեցնելու կանխամտածումէն առաջ կուգայ։

Արեւի ճառագայթը վար իջեր է վերէն։ Աստուածածինի ձեռքին վրայ։ Կը չոյէ կը գգուէ զայն ամէնուն առջեւ։ Աստուածածինը կը չիկնի։ «Օ՛հ, քոյր Գարօլին, ինչո՞ւ կը նեղուիս, թող համբուրէ, թող սիրէ զայն, խեղճը, միս մինակ կանգնած է։ Հանգիստ թող արեւն ու Աստուածածինը... թող սիրուրտին։ Արեւը իր սիրահարը ըլլայ. չէ՞ որ լոյս եւ ջերմութիւն է արեւը»։

– Կը սարսափիմ քեզմէ... լռէ՛, մեղք կը գործես միշտ։ Հայր Յովսէփին պիտի ըսեմ ըսածներդ։

– Հայր Յովսէփ ինքն ալ սիրահար մըն է։ Քեզի չըսա՞ւ թէ՝ քանի՛ քանի՛ գեղեցիկ կիներ, շնորհալի, գրաւիչ, կը սիրեն զինքը, շրթներով երեսին կը հպին, շրթունք շրթունքիկը համբուրուին, կուրծքին կ'իյնան. կը փաթթուին։ Ըսէ՛, ըսէ՛, չէ՞ խոստովանած քեզի թէ՝ կը ցանկայ աչքերուդ դողդղացող հմայքը, ձեռքերուդ փափուկ չոյանքը։

– Լռէ՛, լռէ՛, անամօթութիւն է ըրածդ։

Քոյր Գարօլին բարկացած գնաց, գացեր է, թերեւս չէր եկած։

Շէնքը մթագնիլ սկսաւ։ Վերջին ճառագայթը սողալով անյայտացաւ։

Երկու աստուածածիններ ղրան երկու կողմերուն

մինակ մնացին: Տրտմեցան: Արեւը վերջնականապէս կորսուեցաւ, անոնց սիրտը յուզումով գրաւուեցաւ:

Քարացած կեցած. պարզ արձաններ են այլեւս: Մի միայն– արձան: Այսպէս, չատ աւելի գեղեցիկ են: Կեղծ չեն: Գթասրտութիւն չեն բաշխեր ապիկարօրէն: Գուներեղ, թափանցիկ, քիչ մը պաղ, միօրինակ–աղուորցած այդ միօրինակութեան յանկուցիչ չնորհով: Նշանաւոր արուեստագէտ արձանագործի մը գործը: Այս ձեւով– արձան, արուեստ են: Ենթադրեալ իմաստականն ածականներէ, սրբուած, մաքրուած մարդոց չողոմանքէն, կեղծիքի վարժ խօսքերէն– արձան, մի՛ միայն արձան են:

Առաջին անգամ ըլլալով, Պելլան, խնդալու տեղ, լացաւ:

ԳԼՈՒԽ 3

ԳՕԼՕՍԷՈՑի առջեւ ժամադրուած: Ջեկաւ: Կ'ուզեմ, կը սպասեմ որ գայ:

Պելլան սպասելով, կը մտածեմ՝ դաղայիս անհամար սպասումներուն: Դաղաս յաճախ սպասած է, ամբողջ կեանքին: Սպասումներու շարք մը: Սպասած՝ ինծի, իմ ծնունդիս: Մօրը, քրոջը, սիրահարին: Բայց սպասած է՝ ամէնէն շատ բեմ ելլելու: Երգելու, պարելու: Արուեստի բարձունքին հասնելու –եթէ բարձունք կայ: Եւ տակաւին սպասած է դաչնակ գնելու, տան կարասիներու: Սպասած՝ սուտ խոստումներու: Մակերեսը սուտով ծեփուած ճշմարտութիւններու: Սպասած նաեւ՝ մտքի լիութեան– այս մասին ինք բնաւ չէ ըսած: Դաղայիս սպասումը՝ սպասումի սահմաններէն անցած, գացած, զարնուած ձայնի պատին: Գիտեմ՝ այս սպասումներով տառապած: Երբեմն՝ ես իր տեղը սպասելով տառապած եմ:

Հիմա, սպասումին ձեւը փոխուած է: Կը սպասէ՝ սուրբերու–աղօթքով, կ'աղօթէ:

Երէկ առտու, ահաւոր տեսարանի մը առջեւ գտայ

ինքզինքս: Դաղաս ծունկի եկած կ'աղօթէր: Զգուելի է երբ կ'աղօթէ: Զգուելի են մարդիկ երբ կ'աղօթեն արձակ համարձակ-թող գոնէ իրենց մէջ աղօթեն: Կ'աղօթեն՝ բաց երկինքին, եկեղեցիին, հրապարակին, հասարակաց տեղ մը: Կը խորշիմ-տեսնելով անոնց կեղծիքը: Կը կեղծեն: Կ'ենթարկուին կեղծիքի: Անոնց թարշամած միսերը կը կախուին, դէմքի կծկումները, անմեղի արտայայտութիւնները, որ չլախտաւորի կը վերածէ զիրենք: Պրկուած մկաններ, տխեղծութիւններ երեսան կը հանեն: Անգիտակ խամաճիկներ: Մանուկներ՝ որոնք կը շարժին մեծերու կապկումներով:

Դաղաս կ'աղօթէ սենեակի խորքին: Երեսը ճմռթկըւած, ծալուած, երկուքի երեքի, չորսի բաժնուած: Ճակտին անհամար գիծեր, մղձաւանջային կծկումներ: Սուտի, կեղծիքի միասնական դաւադրութիւններ: Վերածուած՝ անճանաչելի էակի: Պառաւի, քծնող չունի, մլաւող կատուի:

Դաղաս կ'աղօթէ: Անպայման դրամ չունի նորէն: Դրամ կը մուրայ իր Աստուծմէն: Պէ՛տք էր սակայն դրամ ուներ, ուներայինք: Ուներցած ըլլայինք: Ամէն մարդ որ կ'ապրի, այս աշխարհի վրայ, իրեն բաւելու չափ դրամ պէտք է ուներայ: «Այո՛, դրամ պէտք է ուներայիր դաղա՛, ուներայինք: Դրամ՝ վարձքի, ուտելու, ինծի տալու քանի առածս չի բաւեր, ամսավճարով գնած հեռատեսիլին, պարտքով առած դաչնակիդ, լուացքի մեքենայիս: Եւ դեռ, թատրոն երթալու գոնէ՝ շաբաթը մէկ անգամ, օբերայի, նուագահանդէսի»:

Դաղաս չ'իմանար: Լուռ կ'աղօթէ: «Այս ըսածներս չկրցող մէկը, զանոնք ընելու չափ դրամ չունեցողը, թող չապրի: Արդէն, չ'ապրիր: Մարդը անասուն չէ: Ծծնելու դարը բնաւ չէ: Պահանջելու դարն է: «Պահանջէ դաղա, պահանջէ՛»:Պահանջել իրաւունքդ է: Իրաւունքս, իրաւունքը ուրիշներու եւս»: Ինչո՞ւ տակաւին չսորվեցար խեղճ դաղաս:Ցուրտէն կրնծեցար: Ջքաւորութեան ցաւով արիւնը կանգ առաւ երակներուդ ինչո՞ւ չբողոքեցիր, չպոռացիր: Գիտեմ, զոհողու-

թիւններուդ մեծ մասը ինծի համար էր: Աւելին՝ ես քեզի ընել կ'ուզէի: Չի բաւեր որ... առած ամսականս կը չարաշահուի: Տուած դրամը մուրացկանի տրուելու չափ: Բաղդոնս կը չահագործէ քու միամտութիւնը եւ իմ երիտասարդութիւնը: Օտարականի մեր դիրքը, եղունգներով կը ճանկռտէ: Ապրելու իրաւունքով աշխարհ եկած, պէտք է ապրինք որպէս ՄԱՐԴ:

– Հեղինակ կեցիր, հարցում մը ունիմ: Ես մարդերէն անջատուած եմ հեղինակ: Բոլորովին խզուիլ կ'ուզեմ, ի՞նչ պէտք է ընեմ:

– Անջատում մը որ կապ է միեւնոյն ատեն: Բոլորովին չես կրնար: Ի՞նչպէս, ինչո՞վ անջատուիս:

– Տապալելով օրէնքներ, պաշտպանելով իրաւունք: Ցեղաշրջում: Նոր աշխարհ մը: Բորբոսած մտքերու պէտք չունինք, ժանգոտած թիթեղներ չեն գործածեր այլեւս:

Գտնուած միջոցները անզօր, տկար են:

– Չիս բարոյագիտութեան մի՛ մղեր հեղինակ: Ամէն բան որ հին, անպէտ է, անգործածելի, փոխել, վերանորոգել պէտք է:

– Ես ալ նոյնը կը փափաքիմ: Մեր տարբերութիւնը՝ ես եղածին մէջ կը ջանամ գտնել կարելի բարեփոխումը, դուն, կ'ուզես միջոցը սպաննել, անոր վրայէն ցատքելով հասնիլ բարեշրջումի: Պէտք չէ վնասել անցած ատեն:

– Ատիկա ձեւով մը արագութեան, դանդաղութեան հարց է: Բաւ է որքան դանդաղեցան: Պէտք է առանց տատամսելու, կոտրել, թափել, նետել:

– Ինչը՞, ի՞նչպէս, ինչո՞ւ, կրնա՞ս պատասխանել:

– Այո՛: Ի՞նչը հարցումին, պատասխան.– բոլոր հին օրէնքները: Ինչո՞ւ. պատասխան.– նեխած, հինցած են: Ինչպէ՞ս. պատասխան.– Արմատախիլ ընելով հինը, նորը հաստատելով:

– Խեղճ դու երիտասարդ: Ո՞վ կը թողու...: եւ, եւ, երկար է պոչը եւերուն:

Խնդացողը հեղինակն է:

Կը նայիմ Պելլային. եկեր է: Երկու անջատ

գեղեցկութիւններ, կը կենանք դէմ առ դէմ: Երկուքն ալ առանձին կերպարանքներ յօրիներ: Մեր մանրանկարներով կազմուած բարձունք կամ վայրէջք:

– Բարձունք պատրաստողը իմացականութիւնն է, անոր ճշմարտութիւնը չ'եղծանիր:

– Երբեմն դիպուածներ, կը ստուերեն ճշմարտութիւնը, գիտակցութեան նուաճողական ազդեցութիւնը կը քօղազերծէ զայն:

– Ամէն պարագայի, ես այդ բարձունքին չեմ հասած, չեմ հասնիր: Մոյլ ու տկար, միտքս ոստումներ չ'ըներ: Ունիմ արուեստի հատկտուր ձիրքեր, որոնք՝ անմշակ մնալով, դատապարտուած են մեռնելու: Ցստակօրէն կը տեսնեմ ինքզինքէս առաջ եկած անկանոնութիւնները: Անները դաշնակութիւնը: Կը զգամ՝ գազան մը որջը չինած մէջս, անդադար կը մռնչէ: Կը սպառնայ: Կը հակադարձէ, կը հալածէ – զիս: Կը ջանամ գազանը չկատղեցնել: Ձեռքս չէ: Շատ անգամ, ես կը գրգռեմ, չունին քար նետելու պէս: Անոր հաչոցները կը հրաւիրեմ:

Բայց ամէնէն աւելի, գազանը կատղեցնելու կը մղեն բաղրոնս եւ Ահմէտ: Անոնք են դրդապատճառը: Անոնց տեսիլքին ենթակայ, անոնք դէմս են միշտ: Բաղրոնըս՝ որու ապիկար դէմքը, ամէն օր, ակռաները ցցած ինծի կը նայի: Եթէ բարկութեամբ իսկ ուժովցած ըլլայ, ողբալիօրէն արգահատելի: Վաղանցուկ բարութիւնը՝ ամպին տակէն ելլող արեւին պէս ժպիտ կը ցանէ դէմքին, նոյնքան եպերելի, ցաւագին: Եւ ատոնց կը յաջորդէ՝ չարութիւնը գծագրուած աչքերուն, կը սպառնայ, որմէ կը սարսափիմ: Բարկութիւնը աւելի կը սիրեմ քան՝ գթասրտութիւնը որ ահաւոր կերպով կը վիրաւորէ մարդկայնութիւնս:

Այս ամէնքէն դուրս կը մնայ իմ քծնանքս որ նաեւ, կարեւոր պատճառ մըն է զայրոյթս արծարծելու: Տխուր, պարտադրական է ան: Տեղի կ'ունենայ ոչ յաճախ: Պարագաներու բերումով: Կատարեալ ծաղրածու այն ատեն, անորակելի, տխեղծ շարժուձեւերով

չուրջը կը դառնամ: Կ'օգտուի առիթէն: Դրուատիքներ կը յօրինէ, կը չողոմէ:

Շատ հեղ, կը հրաժարիմ բոլոր այն առաւելութիւններէն, պերճանքէն, զորս իմ առջեւ կը փռէ կնոջ մը տրուած գոհարեղէններու նման: Փքոցի նման ուռած ռունգերը, տափակաճեւ կզակը, աղուէսի խորամանկ աչքերը անասելի գարշելիութիւններ առաջ կը բերեն: Կը բզկտուիմ ներքին ուժերուս հետ: Կը զսպուիմ ոճիր գործելու պատրաստակամութեանս դէմ: Կը պայքարիմ, կը յաղթեմ: Կը դիմէ հակադարձութիւններու: Ամէնէն գէշ տեղէն կը դաշունահարէ դիմադրականութիւնս:

Տկարացողը ես կ'ըլլամ նորէն: Եթէ իրմէ հեռանամ, անգործ պիտի մնամ եւ, ամէնէն վտանգաւորը՝ պիտի կորսնցնեմ Իտալիա մնալու, ապրելու իրաւունքս:

Հռոմի մայթեր, պողոտաներ, լուսաւորուած՝ հնաոճ լապտերներով:

Ինքն է: Ներողութիւն հայցող ակնարկը վրէս սեւեռած: Այսպէս չատ աւելի ողորմելի: Կ'աղաչէ որ մոռնամ ամէն ինչ – ըսածները, ըսածներս, գործի չերթալս: Կը գոհանայ ներկայութենէս, անձէս, գեղեցկութենէս: Հեռուէն երեւցող լոյսին պէս, անոնք կը հմայեն զինքը:

Իրարու կը նայինք կախարդուած: Ես՝ ատելավառ: Կը նայինք կատուներու պէս – թշնամի: Ես՝ պարտադրական, ան՝ յարձակողական: Երբեմն՝ ճիշդ Ահմէտին նման կը նայի: Կը պժգամ: Փոշիի պէս օձիքիս կը ցանուի: Ահմէտն ու բաղրոնս միացած, օձի նման կ'ոլորուին վզիս: Կը նեխին, կը հոտին: Ներքին ուժերուս տիրապետութեան կ'ապաւինիմ: Անչափահասութենէ՝ կատարելութեան կուգամ: Կ'արգիլեմ անոնց մուտքը հոգիէս ներս:

Դաղաս կը սպասէ: Գիտեմ՝ կը սպասէ:

Ծանրութիւնը կը ճնշէ՝ թեւիս, բազուկներուս, սրտիս: Ջեմ յիշեր վայրաշարժ նստիլս: Սրունքներս լայնօրէն կը բացուին, ժամ առաջ տուն հասնելու: Միեւնոյն ատեն, չեմ ուզեր հասնիլ: Այն աւարը զոր կը

կրեմ ձեռքերուս, կը թուլցնէ եւ նաեւ՝ կ'արագացնէ քայլերս: Ձեւով մը հոգիս գերի՝ ձեռքերուս: Սրունքներուս: Բաղրոնիս տուած քառակուսի խաւաքարտէ տուփը մղձաւանջային տանջանքս է: Ան կը ծանրանայ: Ձեռքերէս կը սպրդի, վար կը կախուի: Հոգիէս վար կը տատանի: Բան մը կ'իյնայ – հոգիէս:

Թեվերէ գետը կը սահի վարէն:

Չի սահիր, կայուն է: Եզերքին կը մօտենամ: Քիչ մը ծռիլ, բաւ է: Հօ՛փ, ջուրին մէջ կ'ըլլամ: Կը լողամ: Ո՛չ, առանց լողալու կը խեղդուիմ: Շրա՛րը, ձեռքիս ծրարը կը նետեմ... լմնցաւ գնաց: Քիչ առեն, կը ծփայ երեսին: Ցետոյ, կամաց կամաց կը սուզի, կը թաղուի, կը կորսուի:

Ինչո՞ւ կը տատամսիմ: Օ՛ն, քաջութիւն, նետէ՛: Մէկ անգամէն կը վերջանայ: Ամէն հարց կը թաղուի ձեռքիս խաւաքարտէ տուփին նման: Ոչ ամէն հարց: Հարցերը այնքան չատ:

Կը քալեմ: Կամուրջէն անցած: Ետիս նայած, ոչինչ կը տեսնեմ: Կը չղաջրգռուիմ: Ձեռքի ծրարս նետելու փորձիս, ջուրի պղտորութեան կը տեսնեմ, տեսնել կը կարծեմ – դադաս: Շրարին ծայրէն, մեղրի տուփին ղեղին մակնիշը աչք քթթող անառակ մանչուկի պէս կը նայի չարժումի մտադրութեանս: Խաւաքարտէ տուփը կ'անցընեմ երկաթէ ցանցէն անդին, նետելու պատրաստ: Գետը կայուն: Տուփը նետելէս ետք պիտի փոսանայ, պղպջակներ արձակէ, տուփին ծանրութիւնով, կլորակներ պիտի չինէ, կամաց կամաց պիտի ընկղմի, կորսուի: Ձեռքերս պիտի ազատին բեռէն, տականքէն, ստորնութիւններէն: Պիտի քալեմ ուղիղ, աներկիւղ, հանդարտ: Տուն պիտի երթամ դատարկ ձեռքերով ինչպէս ամէն օր:

Բազմոցին վրայ են գոյն գոյն տուփերը՝ – պահածոներու, անուշեղէններու, ձկնեղէններու:

Ձեռքերուս պարապին կը նայիմ յուսախաբ, անճրկած, կատղած: Բերեր, դրեր եմ զանոնք ուրեմն հոն: Ափս, մատներուս ծայրերը կարմրած, յոգնած:

Այո՛, տուփը չէ նետուեր, մինչեւ տուն եկեր: Խեղճ,

մեղապարտ ձեռքերս: «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ»: Դաղաս կը խաչակնքէ: «Փառք Քեզ Տէր»: Շրթներով կը խաչակնքէ, աչքերով կ'օրհնէ – Քրիստոսը, «բաղդոնս» իր քրիստոսը:

«Լաւ մարդ, ազնիւ, մեզի կ'օգնէ»:

–Ալլելուա՛, ալլելուա՛... որդիք մարդկան օրհնեցին, տան աւետիս աչխարհի:

Ժպիտը սպիտակացուց դաղայիս երեսը: Բիբերուն չուրջ կը չողչողան աչքերու ծիածանները: Կապտացող լոյս կ'արձակեն: Շրթունքները կանաչ՝ երբ, «փառք Քեզ Տէր» կ'ըսէ:

– Երախտապարտ ըլլանք Բաղդոնիդ, մեզ կը մտածէ ամէն առթիւ:

Կատաղութիւնը ուղեղիս մէջ աւե՛լի կը տեղաւորուի: Դաղաս չի գիտեր օգնելու՝ իմաստին իմաստը: Բառերը կը ցանէ հեչտօրէն: Բառերը իրն են, իրաւունք ունի զանոնք ուզածին պէս գործածելու: Վատնելու – ոչ ոք կրնայ բան մը ըսել: «Աստուած ղրկեց ասոնք, տան մէջ ամէն բան լմնցած»:

Դաղայիս եւ քոյր Գարօլինի աստուածները իրարու չեն նմանիր: Իրենք նմանցնել կ'ուզեն: Շիլ մէկու մը նայուածքով կը դիտեմ ես զանոնք – տարբեր տեսանկիւններէ: Քոյր Գարօլինի Աստուածը, աննիւթական վերելքներու թառած, անտեսանելի զօրութեամբ, կը զգացնէ գոյութիւնը: Դաղայիս Աստուածը՝ կը թափառի իր չուրջ: Դաղաս անոր կը փարի չօշափելիօրէն, օձիքին կը կառչի եւ չի թողուր զինքը առանց ստանալու որեւէ բան անկէ: Երբ հարցը կենսական է, երկուքին աստուածները կը միանան : Ընդհանրական է այդ Աստուածը: Երկուքինն ալ հաւատք է: Քոյր Գարօլինի Աստուածը ձեւապաշտական չէ – ձեւաբանութիւններու վարժ, խորքին հաստատուած, իրեն անծանօթ ուղիէն կուգայ: Քոյր Գարօլին միամտօրէն Անոր մէջ տարածուած, Անոր նուիրուած, ձեւով մը, Անոր գերին կամ զոհը: Անկէ դուրս ելլել վտանգաւոր կը նկատէ –Մե՛ղք աններելի: Դաղաս մինչեւ հոն չ'երթար: Երթալու կերպեր կը հնարէ: Կ'աղօթէ – ստանալու: Եթէ

ստանայ – կը փառաբանէ նոյնիսկ ՍՈՒՏԸ: Զայն ՃՇՄԱՐԻՏի մէջ կը թաթխէ:

Մտածումներէս յոգնած; անկիւն մը կծկուած: Ներաշխարհէս կը թափին – լաւաններ: Բազմոցին՝ տուփեր, ծրարներ – ուտեստեղէնի, հագուելիքի, չարաղէտ ուռերու նման անհանգիստ կ'ընեն զիս: «Ոտքի՛, վայրագ բնազդներուս դահիճները»: Զայրոյթի նոպաներս երեւան հանել կ'ուզեմ: Ըմբոստացումներուս գիրկն եմ:

Կը սարսռամ: Գերին եմ – բնազդներուս, եսասիրական զգացումներուս, փառասիրութեանս – ինչո՞ւ չէ, նաեւ՝ ինչքերուն, սա խեղճ տուփերուն պարունակութեան: Մինակ ես չեմ, բոլորը, բոլորս:

Մեղրի տուփին դեղին մակնիշը պատռեր: Տուփը ճաղատ գլխու կը նմանի: Հտպիտի հեգնանքով, կախարդելու ձեւով կը նայի: Ծրարի մէջէն, կանաչ հագուստի մը ծայրը կ'երեւի: Դաղաս անհամբեր զանոնք բանալու եւ տիրանալու պարունակութեան, ինծի կը նայի, սպասելով քաջալերանքիս: Հրամանիս:

–Գործի պիտի չերթամ վաղը, կ'իմանա՞ս, գործի պիտի չերթամ անոր քով:

Դաղայիս աչքերը կրակ կը ժայթքին, կը պարպուին իմիններուս: Գործի չերթալու գաղափարը չէ, գործի երթալու ստիպողականութիւնը կը ջլատէ ուժս: Անվերապահ ընդվզումս տեղի կուտայ:

Շ Ը Ր Ա՛ Խ...

–Կոտրեցա՞ւ... հոգ չէ, կեցիր, արիւն կը վազէ:

Սեղանի ապակին... չէ կոտրած, ճաթած: Արիւնը ո՞ւրկէ կը վազէ:

–Հոգ չէ, կոտրեցաւ, թող կոտրի, բան մը չէ, արիւնը կը սրբեմ:

Դաղաս քծնող կատուի նման չուրջս կը դառնայ: Կը փոքրանայ: Ծունկի եկած, աղաչելու պէս կը ստորնանայ: Սմսեղուկ վիճակին, կը տեսնեմ՝ հարկադրանքը – չապրելու վախին, սարսպփին: Կը պզտիկնայ, կը պզտիկնայ, կը վերածուի՝ տաքէն չորցած ծաղիկի ցօղունին: Շփոթութեան մէջ, մոռցած բազմոցի վրայի

հարստութիւնը, զայն իրը նկատած արդէն, կ'ուզէ բարկութիւնս ափերուն առած կաշառել զայն: Այդ վիճակը, զիս աւելի կը խռովէ, կ'անհանգստացնէ:

Դուրս կ'ելլեմ: Մայթերու բազմութիւնը ցանցառ: 13 թիւ հանրակառքը կ'անցնի հանդիսաւոր: Արհամարհանք ունի՝ արեւին, մայթերուն, մարդերուն: Մէջն եմ, բայց դուրսէն կը դիտեմ զայն: Դուրսէն դիտելու հաճոյքին ենթարկուած:

Երեսս աւերակներուն՝ կեցեր կը նայիմ չուրջս: ԳՕԼՕՍԷՕ – Հռոմի Անֆիթեատրոնը – Ներոնի շրջան: Ներոն, քրիստոնեաները հալածեց: Հեթանոսական – Ներոն, 12 կեսարներ – Սէզար, Սէզարներ: Ի՞նչպէս դիմացեր են աւերակները – ցուրտին, տաքին: Քարը չի մաշիր: Ճի՞շդ է: Բայց անոնց մէջ կան՝ մարդերու սրունքներ, բազուկներ, գերիներու դիակներ: Հոն է Ներոն: Կը նայիմ պատմութեան խորերէն: Ներոն, ուրուականի պէս աւերակներուն կը սլքտայ, կը քաշկռտէ՝ մարմնին փտած ոսկորներու կոյտը: Հռովմայեցիներու սարսափազդու կայսրը, յոգնած, պատժուած, ծակծկած միսերու հալոցին կը տուայտի: «Մեզմէ ամէն մէկուն մէջ Ներոն մը չկա՞յ միթէ»: «Ներոններ՝ իրենց բերած դարերով, առաւել կամ նուազ ազդեցութիւններով»:

–ՆԵՐՈՆ, ՀԻԹԼԵՐ, ՄՈՒՍՕԼԻՆԻ, ԱՀՄԷՏ· ցանկը երկար, բազմագլուխ, վիշապային:

Աւերակները թատերաբեմ դարձան: Ներոն՝ գահին վրայ: Վայրի գազաններ վանդակներէն արձակուած, պիտի յարձակին: Անոնց ճիրաններուն՝ պիտի բզկտուին անմեղ ժողովուրդներ – քրիստոնեայ մանուկներ, ծերեր, երիտասարդներ:

Աչքերս կը գոցեմ: Հակառակ ատոր, կը տեսնեմ, կը զգամ: Ջարդը տեղի կ'ունենայ: Սպա՛նդ, արիւն...: Կը պոռան, կը ճղմուին, կը տրորուին:

Կատարուած ամէն բան – «Եղիցին կամք Քո»:

Այդպէս եղած, այն ատեն, ամէն ատեն: Սպաննեցին, ջարդեցին՝ միլիոն, միլիոն մարդեր:

Խնդուքներ կը լսուին:

Պելլան չէ խնդացողը – ամէն ատեն Պելլան չ'ըլլար: Ներոնի Արքունիքին ազնուական տիկինները: Կր զուարճանան – ամէն անգամ երբ գազանի մը երախը կր բզկտէ կամ կը կլլէ քրիստոնեայ մը:

Վարորդը չուրջը չի նայիր: Հանրակառքը կ'անցնի անձայն:

Երկինքը չափազանց կապոյտ է այսօր: Հռոմի Օգոստոս ամիսը տաք: Աւերակներուն՝ արեւը մկկ քարէն միւսը կը ցատկռտէ:

Այս տաք օդին, կը մսի – հոգիս: Ո՞ւր ես Պելլա, եկո՛ւր, ջերմացուր, թեւերուդ բոցակիզումին, եսիդ զգլխանքին, սեռահմայ խոյանքիդ ուժանակին:

Գերմանիա յոյսի պէս փաթթուած մարմնոյս, մտքիս – ՏՈՒ ՊԻՍԹ ԱՈՒՍԼԷՆՏԷՐ, ՓԱՐԻԶ– գեղեցկութիւնս թեւերուն օրօրեց – ՎՈՒ Չ'ԷԹ ԷԹՐԱՆԺԷ՞: Օտարի պէս չեզայ Ֆրանսա: ԼՈՆՏՈՆ պաղ երկիր:

ԻՏԱԼԻԱ՛, քեզ մանկութենէս կը սիրեմ: Հապա՞ ԵՐԵՒԱՆԸ: Կարօտ Երեւան: Գիտե՞ս դաղա, Երեւան Հռոմէն ալ հին է:

ԳԼՈՒԽ 4

ԳԷ ՊԵԼԼՕ ՍՐԱՆԻԷՐՕ– Ցաճախ կը լսեմ, գեղեցկութեանս ուղղուած այս խօսքը: Ինքնասիրութիւնս՝ չոյուելու տեղ, կը բզկտուի: Պատրանքի, խաբկանքի ցանուած սերմեր կը ծլարձակին: Աղճատումի տանող չեղումներ կը նկարուին: Գեղեցկութիւն մը որ ամէն օր, բան մը կը կորսնցնէ՝ իմաստէն, կերպարանքէն, էութենէն: Ամբողջականութենէն կ'անջատուի, գետնաքարշ սողունի նման կը գալարուի: Ջեմ կարծեր անոր տէրը ըլլալ· ինձմէ վտարուած, գոյութեանս լքուած մէկ մասն է: Անջատուած գլուխի կը նմանի, իրանին չդրուելու չափ կերպարանափոխ: Անոր կը նայիմ օտարականի նման: Մակերեսէն, առանց հաւարձակելու խորանալ: Իղձաներկ պաստառի կր նմանցնեմ երբեմն: Կիսանդրի, ճուլուած–արուեստագէտներու կողմէ:

Ամէնէն աւելի կը ջղայնանամ դաղայիս ինծի վերագրած բարեմասնութիւններուն, դրուատիքին: «Ցիսուսային վեհութիւն դէմքիդ»: Դաղաս կը խաչէ բառերը: Դիպուածով կուգան չարունիլ անոնք ոեւէ նախադասութիւն կազմելու փոյթ չէ թէ առընչութիւն չունենան գաղափարի մը իմաստին հետ: Գաղափարը որ յղացած կամ ծնած է փարսախներով հեռու կը մնայ· ինք կը դատապարտէ զայն: Կը նմանի կառքի մը որուն ձիերը հեռուէն կը սուրան, թողած կառքը: Ոչինչ լքուած՝ ոչինչի: Մտքի խառնաբանին՝ չարժումը որ շատ անգամ ինք կը ստեղծէ, անիշխանական, մըտածումներ կը թեւածեն նեղլիկ գետնի մը վրայ որ չի կրնար պարփակել զանոնք: Արդի՞ունք անկանոնութիւններ դուրս կուգան:

– Օ՛հ, դաղա զիս կը գերագնահատես, կ՝աստուածացնես անհամեմատ սխրանքներովդ:

– Պէ՛տք է գիտակցիս ընդունակութիւններուդ:

– Անոնք՝ իմ անընդունակութիւններս են: Տարիներու ընթացքին, դուն, ընդունակութեան վերածեցիր, առանց անդրադառնալու թէ կը հարուածէիր բնականոն փթթումներս: Զանոնք կ՝անճրկէիր: Հոսանուտին տըւած, ետեւէն կը նայէիր –վազող ջուրին նայող խենդին պէս:

– Ունեցածդ կ՝անգիտանայիր:

– Դուն գինովցած, ուրիշներու ունեցածը, անոնց ձիրքերը, իմ վրայ կաղապարել կը փորձէիր: Երեւակայութիւնդ զիս մեծցո՛ւց, մեծցո՛ւց:

– Բայց դուն հէքիաթ էիր:

– Կուրացած գիտակցութիւնդ կերտեց, քու ըմբռնած ձեւով: Վրիպանքիդ բեկորներով չինուած եմ ես:

– Այնքա՛ն գեղեցիկ, անհպելի չքեղանքի նման մօտեցայ քեզի: Քեզ միշտ տարանջատեցի, յետոյ՝ միացուցի:

– Ատիկա վնասեց հակումներուս: Խառնուածքս աւելի բրտացուց: Քմայքի ենթակայ եղայ: Մինչ դուն կեանքէն հալածուեցար, ես՝ հալածեցի-կեանքը: Դուն յաճախ մերժուեցար, ես՝ մերժել գիտցայ:

Ստոյգ չեմ գիտեր. այսպէ՞ս խօսեցանք: Իրարու կը խառնեմ՝ խօսքեր, բառեր՝ որոնք՝ մենախօսութիւններ են: Ներքին անկարգապահութիւններուս դրսեւորումը: Ես ինծի վէճի կը մտնեմ: Կը պաշտպանեմ; կը դիմադրեմ առանց որոշ եզրափակացութիւններու: Այսպէս տեղի կ'ունենայ անվերջանալի պայքարս անձիս հետ:

Դադաս ծնրադրած– կ'աղօթէ՞: Տարիքը յայտնի չէ: Դեղին մազերու խուրձեր ուսին, կորսնցուցած նախկին ալեծուփ խոյանքը, հատիկներէն պարպուած ցորեններու նման կը հակին թուլակամ: Մանիշակագոյն աչքերը կը փալփլան: Հազուագիւտ աչքեր՝ մխիթարականութիւնով խորացած: Պարապ դարակներու պէս են, անո՛նք: Ամայութիւն: Լեցնել կը ջանայ անզօր ճիգերով– հսկայ չէնքի մը հրդեհին, դոյլերով ջուր տանող կնոջ կը նմանի:

Պատին՝ իր նկարը: Հոն՝ աչքերը կը բոցավառին, կը դիւթեն, կը դիւթուին: Մորթին թափանցկոտութիւնը գունավառ երանգներով կը պատկերուին: Դադաս կ'երգէ: Գեղեցիկ է երբ կ'երգէ: Ձեռքերը բացած, յաւիտենականութեան յանձնուած սրբուհիի կը նմանի: Երգը՝ հոգիի խորքէն կը ծորի, կը կաթկթի բոյրի մը հեչտութեամբ: Այդ երգին մէջ է՝ դադայիս ուղեղը, սիրտը, ազգային հպարտութիւնը:

Ճիւզեփփէ Վերտի: Այտայի մեներգով կուրծքը կ'ուռի, կ'ալեծփի: Գոյներ, երանգ երանգ փոթորկումներ, խռովալի տուայտանք: Բռնկումներ լուսաճաճանչ: Անոնք կը հիմնաւորեն արուեստագիտուհիի անհատականութիւնը:

Ափսո՛ս, հոն ամէն ինչ կանգ կ'առնէ: Դադաս կը նմանի քիմիական նիւթի մը որ ինքը՝ ինքզինք կ'այրէ: Կը կասին քայլերը: Ցառաջդիմութեան ճիւերը չեն մտրակուիր, կը վազեն, չվազելու պէս թուլակամ: Հողը քարակոյտի վերածուած, բոյսեր չ'աճեցներ: Լաւորակ պատուաստումներ ընել պէտք են: Կ'ըսէ թէ՝ պատասխանատուն ինք չէ: Դիպուած, ճախողանք, չհուրջիններուն անտարբերութիւնը: Բան մը եւս.

երկմտութիւնը իր: Գիտեմ. դադաս հինէն եկած, նորին մէջ գէշ տեղաւորուած հունտ է: Եթէ ճիշդը կ'ուզէք, չէ իսկ տեղաւորուած: Դարը չալակը առած՝ փոխանակ մէջը մտնելու: Շրջապատին տիրելու տեղ, շրջապատը զինք կլանած: Կնոջական արժանապատուութիւնը ամէն բանէ վեր նկատած, բայց կնոջական արժանաւորութիւնը իրմէ խոյս տուած: Խլած են զայն, չէ կրցած բռնել: «Հալածուած եմ» կ'ըսէ: Ճի՛շդ դադաս հալածուած, անիրաւուած, խոչտանքուած, չարչարուած: Չէ կորսուած: Կռնծած ծառի ճիւղի նման –մնացած մինակ: Հակառակ բոլոր դժբախտութիւններուն, դժուարահաճ է: Ունի արուեստի ճանաչողութիւն– ծալուած, կեցած, հոգիին աննշմարելի մէկ անկիւնը:

Պատի նկարը կը գունաւորուի տեսողութեանս առջեւ: Կը նշմարեմ՝ հոգիին ժայթքումը: Պաշտամունքը՝ արուեստի մեծութեան–տարտղնած, կտորտանքներու վերածուած:

Անիրական ըլլալու աստիճան, երազային է դադաս: Բիբի կեդրոնին, ձախ աչքի ծիածանին կառչած, վեհերոտութիւն մը, կը մատնէ՝ տկար ուժերուն անվստահութեամբ չինուած, նսեմութեան տանող կերպարը: Անմիջապէս ետք սակայն, խոյանք մը... մեծ չարժումներով գծագրուած բիբին կեդրոնը կը հանգչեցնէ՝ փառասիրութիւններէն չոյուած այն ցոլացումը որուն միակ իրական տէրը ինք է: Այս ոստումը սպառած ուժերու գիտակցութենէն յառաջ կուգայ, կամ՝ չընկճուելու կամքէն, մեծ մղձաւանջէն որ կը մնայ՝ պայքարի դերին լծուած, աղօտանալու ձգտող լոյսը իր: Կը յաջողի երբեմն, տեղաւորուիլ Մեծի անիրականութեան, իրականութեան պատրանքով: Ջեմ տեսներ անկումը, չեմ նայիր: Ինք կը զգայ: Մոխրացած կրակի նման ինքնիր վրայ կը փոշիանայ:

Միւս աչքը նոյնը չէ: Անհանդարտ կը թեւածէ սահմանազանց ոլորտներ: Ցանդուգն, կը հեւայ հասնելու ճիգով: Թեւաբախումներ: Կը խորասուզուի արուեստի հսկայութիւններուն: Կ'արշաւէ. կ'երթայ մինչեւ բեմերու սրահներուն: Կը վայելէ ծափերու

տարափը: «Կեցցէ»ներ, դրուատիքներ: «ՍՔԱԼԱ ՏԻ ՄԻԼԱՆՕ- Սօբրանօ լիրիքա: Գօլօրաթուրա- ՈՒՆԱ ԿՐԱՆՏԱ ԳԱՆԹԱԹՐԻՍՋԻ:

Մեծ արուեստագիտուհի, բեմերու սիրուած երգ-չուհին-դաղա՛ս:

Լայն ուսերուն նստած, պատկառելի գլուխ, տարա-ծուն կուրծք, վայելչակազմ հասակ: Զայնի որակ - ոսկեհագագ:

Հաճելի է բեմի վրայ տեսնել դաղաս: Մէկ անգամ միայն տեսայ: Ինչո՞ւ յաճախ պատին, մէկ անգամ բեմին:

- Դուն հասիր ետեւէս, հասիր- ես չկրցի հասնիլ ուրիշի ետեւէն: «Ո՞ւր հասնիմ, խեղճ դաղաս: Դուն ո՞ւր հասած ես որ ես հոն գամ»: Ակնարկին փչրուած՝ իմ ակնարկս: «Թոյլ չտուին սրիկաները, ազգի խտրականութիւն, օտա՛ր, օտա՛ր եմ ելեր»: Բառերը կը բզկտուին շրթներուն: «Ազգութիւնս իսկ ձեռքէս առնել ուզեցին, հերթի սպասեցի, հերթ չտուին: Դրամ ուզեցի՝ չտուին»: Կը մեղքնամ: Պատկերը քայքայ-ւած կեցած դէմս: «Դուն հասիր, գոնէ դո՛ւն հասիր»:

- Դուն չես հասեր, ես ի՞նչպէս, ո՞ւր հասնիմ:

Անգութ բառերս երեսին ապտակի նման կ'իջնեն:

Լռութիւնը մառախուղի նման կը տարածուի, մեզ իրարու անտեսանելի կ'ընէ: Ստուեր եւ գիծ ամէն բան: Ո՛չ դաղա, ո՛չ երգչուհի, ո՛չ գոյն, ո՛չ ձեւ գոյութիւն ունի:

Ահաւոր բան մը տեղի կ'ունենայ: Պատը՝ ուրկէ նկարը կախուած, ահռելի դղրդիւնով կը փլի: Կը խոռոչանայ: Երկուքս մէջը կ'առնէ: Ցեխապատ, տիղմերով լեցուած գետին: Կը տապլտկինք: Թանձր մուխին մէջէն քալել կը ջանանք: Ո՛չ դուռ, ո՛չ պատուհան: Ժայռակուռ ամրոց, երկար ուղի, անվեր-ջանալի բաւիղներ, կածաններ: Ցեխակոյտերը ճա-հիճներու վերածուած: Հրաբխային լաւաններ կը պարպուին: Դաղաս ինձմէ առաջ անցած, կը վազէ: «Կեցի՛ր դաղա, անիմաստ վազքը ի՞նչի կը ծառայէ»: «Դժուար է իմաստուն կերպով քալել այս ցեխակոյտե-

րէն»: Զայնս կը խեղդուի: «Զեռքդ ինծի երկարէ»: Կ'երկարէ, չի հասնիր: Ետեւ կը մնամ: Դադաս ծիծաղելի չարժումներով դառնալ կը սկսի: «Դադա՛, դադա՛, ձայնս չատ տկար, կը մարի: Դադաս կ'անցայտանայ, կը լուծուի, կը խառնուի մութին, ցեխին: Կը սարսռամ՝ դադաս բոլորովին կը կորսուի անորոշութեան մէջ: Մտածումս՝ տեսողութեան վերածուած, կը խուզարկէ: Կը ջանամ ճեղքել մութը: Ելք կը փնտռեմ դուրս ելլելու:

Շուք մը կը գծագրուի: Ձեւ, մարմին կ'առնէ: Գլուխ ունի, մարդ չէ, մարդ ըլլալու կը ձգտի, կերպարանափոխ կ'ըլլայ:

– Ո՞վ ես, կը հարցնեմ ահաբեկ:

Տխեղծ խնդուք մը վախս կը սաստկացնէ:

– Ձճանչցա՞ր, կը պատասխանէ անճոռնի ձայնով:

– Ո՛չ, ճանչնալու համար մարդու կերպարանք ունեցած պէտք է ըլլայիր:

Քահքահալիր կը խնդայ:

– Մարդը՝ ձեւ եւ պատկեր չէ հոս, գոյութեան բացարձակութիւնը– էութիւն է:

– Քեզ գոյութեան մը չեմ նմանցներ, ուրիշ տեղէ կը խօսիս, երեսդ ալ չեմ տեսներ:

– Անտեսանելի եմ, բայց կը տեսնեմ քեզ... Ես Ահմէ՛տն եմ, քու հետքերուդ վրայ, մէջդ եթէ կ'ուզես: Սիրած էի անգամ մը քեզ:

– Երբե՛ք: Շապիկներուս հետ նետեցի քեզ:

– Անանկ կը կարծես:

– Ջեմ հանդուրժեր գարշելի ներկայութեանդ:

– Ազատ եմ ուզածդ ընելու:

– Ազատութիւնը իրաւունք մըն է, քննուած նաեւ ուրիշներու կողմէ, անոնց գիտակցական հայեցողութեամբ, անոնց դատողութեամբ: Ջես կրնար զայն սեփականացնել, չես կրնար քու եզրակացութիւններով պճնել զայն:

– Ինծի համար ուրիշներ չկան: Իմ դատողութիւնս՝ սկզբունքներուս ճշգրտութենէն կուգայ: Համոզումս է ան:

– «Գէշ»ին համոզումը:

– Ո՛չ մէկ ատեն: Եթէ իսկ անանկ ըլլայ, գէշ գործելու տրամադրութիւնը, գէշ ըլլալու վկայութիւնը չէ ամէն ատեն: Պարագաներու համեմատ կը փոխուի:

– Ատիկա՝ քու ժանգոտած մտածելակերպդ է:

– Իրականութիւն՝ ժառանգած եմ պապերէս:

– Ցեղային բնազդներու տխեղծ ժառանգը հաւանաբար:

– Ուժի գերակշռութիւնը:

– Ոճիր գործելու կը մղէ:

– Ոճիրը եթէ գործուելու համար պատրաստուած է գործելու քաջութիւնը կ՝արդարացնէ:

– Ոճիրներով չինուած ես:

– Ոճիրը անվախօրէնկը գործեմ եթէ պիտի գործեմ. դո՞ւն, կը վախնաս, կը տատամսիս, որովհետեւ վախկոտ եւ անուժ ես, ես զօրաւոր եմ:

– Վախկոտ չեմ, անմեղ, մաքրասիրտ– դուն կ՝օգտըւիս:

– Պէ՛տք է օգտուիմ:

– Գնա՛, կորսուէ՛:

– Ըսածներէդ չեմ ազդուիր, կը բաւէ քեզ ձեռք անցնեմ:

– Գարշելի ես, սողուն: Անոր թունալի լեզուն կը տեսնեմ քու վրայ:

– Ջես կրնար քանի՝ անոր գլուխը թաղած եմ ներսիդիդ: Ջայն պահեցիր տարիներ, կը պահես, գիտնալով թէ՝ իժ մըն է, պէտք ունիս անոր: Բայց, եթէ ուզես, կրնամ թռչունի վերածուիլ, վերածել քեզ: Եկո՛ւր, միասին թռինք, մի՛ վարանիր, եկո՛ւր:

Խելօրէն կը փախչիմ, ծովը ըրածիս պէս:

Դուրսն եմ: Դադաս, լուռ, նկարին առջեւ: Արձանացած:

Ջեմ ելեր, Ահմէտին հետ ծովու ջուրերուն մէջ եմ: Մանկութեան ծովս: «Տե՛ս, տե՛ս, հեռուն ժայռ մը կայ, երթա՞նք մինչեւ հոն»: Նայուածքը եզան աչքերու անբանութիւնը կ՝արտայայտէ: «Կեցի՛ր»: Կը կենամ հնազանդ: Ծովուն տակէն լողալով, կը հասնի:

Գզուըտուք: Մարմինս լայն ափերուն կը սեղմէ: Կ'ազատեմ իրանս, խելակորոյս կը փախչիմ: Տակաւին պատանի իսկ չեմ: Կը զգամ չարաշահ դիտաւորութիւնը: Կ'ապաստանիմ անկիւն մը «գեղեցիկ ես, աղջիկ ես»: «Ես մանչ եմ, հասկցա՞ր»: «Եկո՛ւր, մանչ թող ըլլաս, ինձմէ ինչո՞ւ կը վախնաս»: Կը սոսկամ: Ալիքներ վեր կը բարձրանան: Սպիտակ փրփուրներ: Ալիքները կատղած կը յարձակին, միւս կողմէ՝ Ահմէտ, պոռալ կ'ուզեմ: Չսկայ ծով, ամայի: Ալիքները պաշարեցին: Ահմէտի մեծակակ մարմինը չուրջս կը թափառի: Մարմինս ալիքներու գոգին կը ծուարի: Աքցանի մէջ սեղմուած սիրտս- կը տանջուի: Ուժով ուժով լողալ կը սկսիմ: Ան կը մօտենայ, կը կազմաւորուի: Ձեմ վախնար: Դէմ առ դէմ կը կռուինք: Կը զարնենք իրարու: Ամէն զարնելուս բազուկներս կ'ուժովնան: Կը յաղթե՛մ... կը կորսուի: Եզերք կ'ելլեմ ապահով: Հրէշը տապալած եմ:

Անսպասելի ուժի կը տիրանամ, ալիքները կը ճեղքեմ: Ալիքները -վախցած, խոյս կուտան: Կը բացուին, կը լայննան, կը սպիտականան, կապոյտի երանգներով: Երկու կողմերէս ընկերացած, զիս կը տանին ապահով: Մորթիս ողորկութեան, կը զգամ՝ սարսուռը-ջուրերուն:

Ազատած եմ Ահմէտի հալածանքէն, վախէն: Եզերք հասած-այո՛, հասած եմ:

Հռոմի լայն պողոտաներէն մին: Հանդարտութիւն. հով իսկ չկայ: Արեւը դեղնեցուցած-խոտերը, բարքին ծաղիկները: Հանրակառքի երկար գիծեր, թուլակամ երկնցած:

Նկարը պատին. «կեանքս պայքարով գնեցի» - դադաս կը մրմնջէ:

Ջգնեց-կեանքը: Իրմէ առին զայն բռնի ետքը, իրեն ծախեցին- Սո՛ւղ: «Մեծ, մեծ ըլլալ կ'ուզէի»: «Կատարեալի ճգտումով, անկատարներ ենք բոլորս»:

- Հեղինակ, կեցի՛ր, կեցի՛ր, մի՛ խօսիր: Դադաս ինք թող պատմէ իր պատմութիւնը: Լռութիւնը աւելի վախ կ'ազդէ, քան՝ պոռալ, բարկանալ, ըմբոստանալ:

Լուսինը՝ պարտուած էութեանս–բողո՛քն է: Ներքին փլուզումին դրսերեւումը: Դադաս միշտ ըսած էր, ըսած է եւ կ'ըսէ տակաւին»: Մեծ երգչուհի մը պիտի ըլլամ»: Այս երկու բառերը, իրարմէ բաժնուած ապրեցան ամբողջ կեանքի ընթացքին: Մին՝ ածականի դերով, առանց գոյականի, անիմաստ դարձաւ: Միւսը՝ գոյականի դիրքով, առանձին մնաց: Զբեղմնաւորուեցաւ ածականի յարաբերութեամբ:

Դադաս, ո՛չ միայն –մեծ, այլ՝ երգչուհի չեղաւ: Անտաղանդներ՝ տաղանդ հագուեցան, դադայիս տաղանդը –կողոպտուեցաւ:

Առաջուան պէս, ուսերը կլորագեղ, ո՛չ առաջուան չափ: Մեծ կուրծքերը՝ որոնց միջեւ կը մխրճէի պատանիի խարտեաշ գլուխս, նորազարթ զգացումներս կը գգուէին: Դադաս, առաջուան պէս ո՛չ կը շպարուի, ո՛չ կը հագուի: Կը պահէ սակայն, իրմէ խոյս տուած փառասիրական զգացումներուն հետ, արուեստի կազմաւորման –յոյսերը:

Չեմ գիտեր ինչո՞ւ գնեց սա դաշնակը որ՝ անկիւնը քաշուած, ողբերգութեան մը զաւեշտի մասն է· կամ՝ զաւեշտ՝ ողբերգութիւն դառնալու սահմանուած: Օր ան ոեւէ մէկ պահուն, դաշնակին կափարիչը կը բացուի եւ կը գոցուի համընթաց, դագաղի նման, ուր՝ սիրելիի մը դիակը պառկած: Գիտէ դադաս թէ՝ մեռած այդ –սիրելիին, վերջին հրաժեշտը պիտի տայ: Ամենավերջինը չ'ըլլար սակայն –բացուիլը: Ֆանի մը անգամ կը կրկնուի – գործոգութիւնը: Վստահութիւնը իր: Ներշնչարանը: Կրօնքը, հաւատքը: Խորանը՝ որուն առջեւ կը ծնրադրէ –եթէ իսկ չաղօթէ: Արուեստի կրակը –որ եթէ իսկ չբոցավառի, կ'առկայծի: Կը խթանէ–յուզումները: Կը վերանորոգէ սէրը–նուագելու: Կը խանդավառէ: Ու ձայնը՝ կը վերակազմուի, կը վերածարծի: Բարձր նօթերու վրայ կը դաշներգէ: Մարմինն կ'առնեն՝ տօտիէզներ, ֆամինէօրներ, տօմաժէօրներ: Անոնք կը ծառայեն–որպէս հիմնաքար, արուեստի հաւատքին: Հոգիին մութ խորչերը լուսաւորելու կոչուած մոգական լապտերներ:

Վերջապէս, դադաս սովորական կին մը չէ: Կ'ապրի սակայն, երազի նման, երազով:

Ես երազ չունիմ: Բայց կը փափաքիմ, գո՛նէ մէկ անգամ–հոգիս փոխադրել, դադայիս հոգիին, զգալու–երազելու հեչտութիւնը: Ջեմ ուզեր երբե՛ք, փշրել, դադայիս–երազելու սփոփանքը: «Երազէ՛, դադաս: Ամէն ինչ չէ վերջացած տակաւին, չէ կործանած»: Կեցի՛ր կեցած տեղդ:

Կեցած արդէն: Կեցած է երբ կը քալէ: Քանի՝ քալելու գործողութեան չի միանար քայլ առած ըլլալու վստահութիւնը: Ցուսավրէպ տեղքայլ, օր մը պիտի անդրադարձնէ զինք– ունայնութեան իրականութեան, որուն առջեւ, պարտադիր կը խոնարհի ամէն ժամ:

Ինքնախաբէութեանս փաթթուած կը պառկիմ այդ օր, ուրիշ օրերու պէս: Օրերս այնքան միօրինակ, չեմ կրնար զանազանել –թուականներով, շաբթուան անուններով:

Պէտք է դրամ չահիմ: Դամոկլեան սո՛ւրս–դրամ չահելու անհրաժեշտութիւնը: Այլապէս– դրամը չեմ սիրեր կրնամ ըսել: Ամէն մարդէ՛ըսեր ,չ՛ուզեր ըսել:Ես կրնամ, որովհետեւ, իսկապէս չեմ սիրեր:

Գործ կը փնտռեմ. բաղրոնիս պիտի չերթամ: Նոր գործ պէ՛տք է գտնեմ: Գործ փնտռելու ահաւոր տաղտուկի՞ն պիտի ենթարկուիմ նորէն: Ո՞ւր: Լոնտո՞ն... Պիկ Պէնի մեծ ժամացոյցին տակ վատնուած ժամերս– թաքսիի չօֆէօր, գործատուն, պողոտաներ: Անծանօթութիւնս ծանօթացնելու ճիգ, գործ մուրալու համար: Փարի՞զ– Մօնբարնաս, Մօնմարթըր: Ճաշարանի սպասեակ, յայտագիր բաժնող: Ցետոյ՝ Գատէի մէջ, դերձակի մը արդուկ ընող: Աւելի ետք՝ փողոցի լուսանկարիչ: Ջը՛ք... եղա՛ւ: «լաւ լուսանկար, առէ՛ք տիկին, չէի՞ք ուզեր դուք ձեզ տեսնել...»:

Աւելի լաւ է ձեզ տեսնեմ, այնքա՛ն գեղեցիկ էք:

Ու կը տեսնէ, կը նայի, կը նայինէ: Փարիզի օբերայի հրապարակը կ'երթայ– գեղեցկութիւնս: Կը քալէ, կը վազէ, կը դառնայ: Կ'իջնէ փապուղիի սանդուխներէն– ԳՕՐԵՍԲՕՆՏԱՆՍ– Բօրդ տը Շափէլ– իջնելիք տեղս՝

Բ Ի Կ Ա Լ: Շէնքի մը ճեղնայարկը, սենեակ նեղ մահճակալով: Հետաքրքրական տեղ է ԲԻԿԱԼ: Փարիզ եկող բոլոր գրօսաշրջիկներ անպայման առաջ հոն կ'երթան: Մերկութիւններէն մինչեւ հագուելու չտապը –հո՛ն: Կին, այր, պատկած, ոտքի–առանց դրամի, դրամով: Կ'երթան չարքերով, աղքատ կամ հարուստ: Գոնէ մէկ անգամ կ'երթան: Ե՞ս, անկէ կը դառնամ յաճախ, գալու համար ՄՕՆԲԱՐՆԱՍ, ԳԱՏԷ, ՍԷՆ ԺԷՐՄԷՆ ՏԷ ԲՐԷ, ՕՏԻՕՆ: Բիկալի մէջ ճանչցայ Ահմէտը: Ասիկա ուրիշ Ահմէտ է: Առաջ, կը կարծէի թէ՝ բոլոր Ահմէտները միեւնո՛յնն են: Տարբեր է այս սեւ Ահմէտը: Գլխուն՝ գանգուր, սեւ մազեր ունի: Միւս Ահմէտի նման չար չէ: Ձակտին՝ պզտիկ ուռ մը: Աչքերը փայլուն: Սեւ Ահմէտն մ'է ասիկա: Ափրիկեցի Ահմէտը: Սեւամորթ Ահմէտ, տառապած Ահմէտ:

– Գործ գտնելու կուգանք հոս – խումբերով, առանձին, պանդուխտ:

– Դիւրաւ կը գտնէ՞ք գոնէ:

– Շատ անգամ կը գտնենք, երբեմն՝ գտածի պէս ենք: Եթէ չգտնենք, վերադարձը մեր երկիր, չատ աւելի տխուր եւ ամօթալի:

– Ձեր չահածը կը ղրկէ՞ք –ձերիններուն:

– Մեր չահա՞ծը– այո՛, ափսո՛ս, այնքան քիչ մեզի՞ պահենք թէ ղրկենք: Ստիպուած ենք ղրկել սակայն:

– Ինչպէ՞ս կ'ապրիք հոս:

– Մէկ սենեակի մէջ քանի մը հոգի, ընկերներով: Կերակուրը մենք կ'եփենք: Ծայրայեղ խնայողութիւն կ'ընենք: Երբեմն՝ կ'երգենք, կը նուագենք:

Սեւ Ահմէտին երգը իմ ալ երգս եղաւ: Երբ կ'երգէ, աչքերը աւելի կը փայլին: Բիբերուն քովէն կ'երկննան, կը խորանան նայուածքին նետերը –մինչեւ հեռաւոր երկիրը իրենց: Խոշոր կիթառ մը... բնաւ չէի նուագած: Սորվեցուց: Շատ անգամ, ան կը նուագէ, ես չուքին ապաւինած կ'ըլլամ: Բարեկամներ եղանք:

– Կեանքը այսպէս կ'անցնի ուրեմն:

– Ջ'անցնիր: Կը չանանք անցնել: Ծերանալու կը

մղենք մենք մեզ: Կարօտը ունինք-մեր հայրենիքին: Մեր կիներուն: Մեր զաւակներուն:

– Բնաւ չէ՞ք երթար:

Աչքերը քարիւղը հատած լամբարի նման տժգունեցան, մարելու դատապարտուած: «Գոնէ մէկ անգամ իսկ կարելի չէ»: Հասկցայ զինքը: Ափրիկեցի Ահմէտին լացը իմ լացս եղաւ: Բնաւ չէի լացած: Արցունքները կլլելով միայն հասկցայ թէ՝ լալը՝ որքան ընդվզեցուցիչ, նոյնքան ալ, հանդարտեցնող է:

– Կը ներէք, պէտք չէ լամ: Լալը՝ տկարութեան նշան է: Լաւ որ Ֆրանսան մեզ ընդունած, կտոր մը հաց կը գտնենք: Զաւակներս կը կարօտնամ: Կայ նաեւ ուրիշ հարց: Կը վարանի ըսելու: Կիթառը ձեռքէն կ'առնեմ, կը փորձեմ նուագել: «Երբեմն, հացի նման է, մարմինը կը պահանջէ, բնութեան տուածը»:

– Սեռային խնդիրներ: Կիթառը կը ճզայ, անփորձ մատներուս հպումով:

– Ամօթ է ըսել՝ ամէնէն քիչը, 30–40 ֆրանք է կնոջ մը գինը:

Կիթառը աւելի մեծ աղմուկով, ջանաց մնալ վարի նօթին: Ճը՛զ, ճը՛զ ըրաւ, կեցաւ: Ան կը խօսէր նեղուելով: Աչքերն ու բերանը գոց գրեթէ, բայց անդադար կը խօսէր: Զղջում, կարօտ, սէր· «Կը զրկուինք, ամիսը մէկ իսկ չենք երթար: Այդ դրամը մեր կիներուն զաւակներուն կը ղրկենք: Անոնք պէտք ունին, կը սպասեն»:

Կիթառը ձեռքիս հալեցաւ: Ահմէտ լալու նման կը խնդայ: Ակռաները այնքան սպիտակ, անոնց փայլին, հեռաւոր կինը պատկերանալ սկսաւ աչքիս: «Կինը դրամո՞վ... մենք մերինները ունինք»: Ճիշդ կը խօսի–խեղճ Ահմէ՛տ: Խեղճ Ահմէ՛տ:

Փարի՛զ... որքան վարժուած էի զրկանքներուդ, նոյնքան-կախարդանքիդ, ամպամած երկինքիդ, անձրեւոտ օրերուդ, արձաններուդ, կոթողներուդ: Փարի՛զ... խենդ ու իմաստուն –Փարի՛զ: Մոլորեցուցիչ-երբեմն: Ո՛չ, բնաւ չվարժուեցայ-հաշիւին: Տրօկ ըսուած այդ փորձիչ բանը չգործածեցի: Փորձեցի,

չսիրեցի, չուզեցի: Տրօ՛կ... մղձաւանջ եւ հեշտութիւնը –երիտասարդներու: Իլօնը մեռաւ: Միւսները՝ Լուի, Ալիս, Լիւսէթ– պիտի մեռնէին, մեռնիլ կը ջանային– հիմա, մեռած պէ՛տք է ըլլան:

Անոնցմէ ետք, Հռո՛մ: Թանկարժէք քարի նման, զմրուխտ, աղամանդ: Թանգարան քաղաք– յաւիտենական– ըսեր են, ճի՛շդ է:

Տեղափոխութիւններ: Ո՞ւր կ'երթամ, ո՞ւրկէ կուգամ: Ո՞ւր է վերջին կայքս: Լոնտոն, Փարի՛զ, Հռոմ: Կը զառանցեմ նորէն: Ուրուականի նման մէկը կեցաւ: Անձ չէ: Փոս մը – ունայնութեան փոսը ըլլալու է: Ո՛չ, ո՛չ, կանուխ է հոն իջնել: Խորհեցէք, տասնըվինը տարեկան եմ – տասնըվինը միայն:

Երկինքը որքան կապոյտ: Հռոմ կ'այրի:

Երիտասարդը հոն, երեսը պատին կեցած: Կը կարծէ թէ՝ հեղինակը զինք չի տեսներ, չի հետեւիր իրեն: ԳԼՕՍԷՈՑԻ պատին դէմ: Այնպէս տարուեր: Յատկանշական պատ է սա՛:

Ներաչխարհէն բան մը դուրս գալով, կ'երթայ, պատին կանգ կ'առնէ: Հողը փորելու պէս, հոգին կը փորէ: Աչքերուն նկարուած է –պատը: Տարտամ խորհուրդ մը դէմքին տամկութիւն կուտայ: Տաք հովը երեսը չոյեց անցաւ: Խեղճ արեւ մը պատը կը լզուըրտէ կը կենայ:

Շուքե՛ր: Շուք չէ–մուխ: Մուխ մը որ բոցերու տեղի կուտայ:

Հռոմ կ'այրի: Շուրջը ամէն ինչ հանդարտ ըլլալ կը թուի: Մուխը կ'այրէ ուռնգերը: Աչքերը մշուշով կը պարուրուին:

Կը նայի – պատին: Ակնարկը հոն կ'անշարժանայ: Երեք քարտէսներ: Երեք աննման քարտէսներ: Երեք քարտէս, երեք տարբեր շրջաններու Հռոմնե՛ր: Գիծեր, գոյներ, գիրեր: Առաջինին՝ անկիւնը, չեղակի, լայն տարածութեամբ, լատինական գիրերով Ա Ր Մ Ե Ն Ի Ա գրուած: Երկրորդին՝ նոյնպէս, բայց, Արմենիան հրմշտկուած, նեղցած, քիչ տեղ կը գրաւէ քան

առաջինը: Երրորդին՝ Արմենիան, հազիւ նչմարելի: Գրեթէ ջնջուած: ՀՌՈՄ եւ ԱՐՄԵՆԻԱ:

– Հեղինակ, ըսէ, մի՛ լռեր, ըսէ, կրնաս ըսել հիմա ինչ որ գիտես:

Հեղինակը հոն չէ, գացեր: Հռոմ կ'այրի: Ներոն հոն է:

Ձայն մը ձայներ կը բարձրանան: Ներսէն չէ այս անգամ – դուրսէ՛ն: Երգի հատկտուր բառեր: Ի՞նչ կ'ներգեն, ինչո՞ւ կ'երգեն: Կը հարցնեմ, հարցնել կ'ուզեմ: Կը պոռան, այնպէս կը պոռան: «ՇՕԲԻՐՕ» է եղեր – ցոյց, գործադո՛ւլ:

Որո՞նք են, ինչո՞ւ:

– ՆԷՕՖԱՇԻՍԹՆԵՐ...

– Ոստիկանները ո՞ւր են:

Մարդ բան չի գիտեր: Երգը կը չղթայազերծուի, ՏՈ՛ՒՉԷ... ՏՈ՛ՒՉԷ կը պոռան: Տարիներ ետք, ֆաշիսթները մէջտեղ ելեր, ՏՈՒՉԷՆ կ'ուզեն:

– Կանչեցէք ոստիկանները:

– Ոստիկանները պարահանդէս գացած են, մարդ չկայ:

– Պիտի կոտրեն թափեն: Վերակենդանացած են ֆաշիսթները:

– Ջէին մեռած... քնացած էին, արթնցան:

Ոստիկաններ եկան: Ոստիկանի չեն նմանիր: Փոխանակ ձերբակալելու, սկսան պարել, զուարճանալ անոնց հետ: Մեծ խրախճանք: Կը չարունակուի – փողոցէ փողոց:

Միւս փողոցէն ուրիշ բանակ մը երեւան ելաւ: Անոնք՝ դէպի իմ կեցած պատին ուղղուելեամբ կը յառաջանան:

Կը նայիմ մտահոգ: Անոնց մէջ է նաեւ՝ Ահմէտ– գիս հալածող Ահմէտը: Ոչ ափրիկեցին: Կուգան՝ դաշոյններով, բիրերով, սուրերով: Կը սոսկամ: Կ'ուզեմ ինքզինքս պահել: Պատէն անդին ցատքել կը խորհիմ: Հոն ալ՝ Ներոն կը հալածէ քրիստոնեաները: Կը չփոթեմ – ժամանա՛կը: Ներոնին չրջանը եւ քսաներորդ

դարու ֆաշիսթները: Նպատա՞կը՝ միեւնոյն, հալածանքը՝ նոյն- չրջաննե՞րը, տարբե՛ր:

Շուարած կեցած: Վախնալու հիւանդութիւնս չէ անցած անպայման: Պայքարէ յոգնած, կը չարչրկէ էութիւնս: Մանրէն չէ ոչնչացած: «Դաղա, ա՛ռ այս բոլորը տար աղբանոց նետէ: Անկէ բան չմնայ: Ահմէտէն յիշատակ չմնայ: կը յիշե՞ս այս ժամացոյցը նոյնպէս ան տուած էր, այս չապիկն ալ, այս տաբատն ալ, այս վերարկուն: Հաւա՛քէ դաղա, տա՛ր, աղբանոց նետէ»: Դաղաս դողահար քովս կը մօտենայ. «Ոչ կեցիր, հագուստ կամ իրեղէն, ի՞նչ մեղք ունին, մի նետեր, պէտք ունիս անոնց»: «Ո՛չ մէկ յիշատակ, ո՛չ մէկ իր, առարկայ որ ինծի յիշեցնէ Ահմէտը, կը հասկնա՞ս, չեմ ուզեր: Դաղաս կը համոզուի: Իր ձեռքով վրայէս կը հանէ – չապիկ, ներքնազգեստ, բաճկոն, ամէն բան: Երկուքս մէկ, կը պատռենք, պատա՛ռ, պատա՛ռ: Լմնցաւ: Հանգստացած ըլլալ կը թուիմ: Ցիշատակ մը իսկ չմնաց: Պատռուած իրերը աղբամանին՝ կ'եղերերգեն ողբը իրենց պատմութեան:

Չեմ գիտեր միայն, թէ՝ յիշատակը ոչնչացնելով, կ'անհետի՞ ամէն բան: Սպի մը, վէրքին հետքը – կը մնայ, վստահ եմ: Նոր վէրքի մը սպին: Ստիպուա՞ծ եմ զայն կրել կեանքիս մինչեւ վերջը...:

Քարտէսները ինծի կը նային: Անոնք հին, շատ հին թուականներ կը կրեն: Բայց ես կ'որոնեմ՝ նորին համայքը որ անոնց մէջ ինկած է: ԱՐՄԵՆԻԱՆ գիրկս իյնալու աստիճան մօտեցած – աչքերուս, հոգիիս, սրտիս: Երբէ՞ն իմ հայրենասէր եղած եմ կ'անգիտանամ: Հայրենասէ՞ր եմ իրաւ: Անանկ չէի: Ուրիշ գաղտնիք կայ սա քարտէսներուն վրայ:

– Հեղինակ, ո՞ւր ես:

Բացակայ. գացեր է:

Կանգ առած եմ. ամբողջ փողոցը կանգ առած: կը սպասէ, կը սպասեմ խորհրդաւոր բանի մը, պայթումի՞: Մնունդի կամ մահուան: Եկեղեցիի մէջ եմ, պատարագը պիտի սկսի, չի սկսիր:

Ա Ր Մ Ե Ն Ի Ա եթէ քու մասիդ բան չեմ գիտեր,

յանցանքը իմս չէ: Զսորվեցուցին: Գիտեմ մխայն, թէ՝ ծնունդէդ, խաչուած, հալածուած, չարչարուած: Հազար, հազար անգամներ: Կռուախնճոր եղած: Քեզ ուզած են ոչնչացնել, սրբել քարտէսէն: Բարճունքին թառած ԱՐՄԵՆԻԱ, ինծի կը նայիս հիմա – դարերէն, հինէն: Որքան ուրախ՝ որ չեն կրցեր քեզ սրբել, դուն հոն ես նորէն: Ձեռքերս քեզի չեն հասնիր, բայց աչքերս կը տեսնեն, ականջներս կը լսեն: Հոսմի կողքին, իմ հին, ԱՐՄԵՆԻԱ՛, հինը նոր է եղած հիմա... նոր ԱՐՄԵՆԻԱ– ան ես ինձմէ հեռու, բայց իմ մէջս է:

Խուժանը կ'ալեծփի: Ահմէտ նորէն կ'երեւի: Ֆաչիսթ եղեր է պաշտօնապէս: Անոնց նման զգեստաւորուած, անոնց պէս զինուր: Միայն թէ՝ անոնք նշանատախտակներ ունին: Ահմէտ՝ նշանատախտակի տեղ՝ սուր մը ձեռքին, դաշոյն: Անոնք՝ սեւ չապիկ կը կրեն, Ահմէտին չապիկը անգոյն, դեղնած, աղտոտած է: Մուսօլինի, Հիթլեր խումբին պարագլուխները– կը յառաջանան: Բոլորը՝ գազանի կերպարանք ունին:

Ձայները բազմացան, բարձրացան:

– Կեցցէ ՄՈՒՍՕԼԻՆԻ...

– Կեցցէ ՀԻԹԼԵՐ...

Ինչպէ՞ս կրնան «կեցցէ» ըլլալ քանի որ մեռած են:

– Ողջնցան: Ողջնցուցինք:

Հարիւրաւոր ցուցարարներ – կը պոռան նոյն ձայնով, նոյն բանները:

Փլատակները տաքէն կը հալին: Կուպրի նման, սեւ հեղուկ կը վազէ:

Երգը կը շարունակուի, Մեռելներ ողջերու հետ կը խառնուին: Կ'ողջագուրուին: Կը պարեն: Խրախճանքն է – վերածնո՛ւնդի:

Առաջին ճառախօսը՝ Մուսօլինին: Գլուխը իր պատուհանէն դուրս երկարած, առաջուան պէս խիստ, առաջուան չափ դաժան, ինքնատէր– կը քարոզէ, կը ճառախօսէ, կը պոռայ:

Հիթլեր ես սկսաւ ճառախօսել: Միւս պատուհանէն երեւցաւ:

Խօսելու համաճարակ ծայր տուաւ: Ճառախօսներ, բոլորն ալ խօսիլ սկսան: Համաճարակը տարածուեցաւ: Փողոցէ փողոց անցաւ: Խանութէ խանութ, տունէ տուն, մարդէ մարդ: Ամէն ոք, մեծ պզտիկ, կը խօսէին, երգելու պէս, երբեմն՝ –աղօթելու նման: Կռուելու: Ամբողջ քաղաքը խօսիլ սկսաւ»: Համաճարա՛կ, համաճարա՛կ... կը պոռան ամէն կողմէ: Խօսելու այս համաճարակը, վտանգաւոր հիւանդութեան մը երեւոյթը ստացաւ, գլեց անցաւ: Դարձաւ՝ նեղացուցիչ, տխուր, ցաւալի ողբասացի:

Լաւ որ հեղինակը համաճարակի չէ ենթարկուած: Ջարմանալիօրէն լռած, երեսը – պատին, կը դիտէ– ԱՐՄԵՆԻԱՆ: Անո՞ր հետ կը խօսի: Կը խօսի ցածէն թերեւս կը նայի –խորունկէն: Կը լսէ Արմենիայի –ձայնը– դարերէն եկած: Անոր մրմունջը՝ շատ աւելի զօրաւոր քան՝ բոլոր ճառախօսներունը:

– Ըսէ ինծի հեղինակ, այս անգամ, մի՛ կեղծար, խօսէ՛: Պէտք ունիմ քու լուսաբանութեան: Խօսէ ԱՐՄԵՆԻԱի մասին: Ինչո՞ւ սա երեք քարտէսներուն կեցած է լուռ: Խօսէ՛ հեղինակ: Կը ցաւիմ ըսելու– չեմ գիտեր պատմութիւնը, ի՛մ պատմութեան: Իմ, քու, անոր–մեր ազգին: Պատմութեան դաս չառինք դպրոցը աւա՛ղ: Առինք, բայց ան, մեր պատմութիւնը չէր – իմ ազգիս, ցեղիս պատմութիւնը չէր:

Հեղինակը կը լռէ: Արմենիան եւս կը լռէ: Ես ալ լռեցի:

Խոր, քարայինն լռութիւն: Շուրջս նաեւ, ամէն բան լռած, Մուսօլինի, Հիթլեր, գազանակերպ արձաններ եղեր են: Ահմէտ, անոնց մօտ, գաճաճած, սինիք, ո՛չ մէկ գազանի կը նմանի, աւելի տխեղծ, աւելի անճեւ:

Հեղինակը չէր խօսեր, հակառակ աղաչանքներուս: Շրթներուն երերալը կը տեսնեմ: Կը խօսի, կը խօսի իրականին մէջ: Ձայնը՝ անդրմանիշակագոյն ճառագայթումներով աւելի հնչեղ, աւելի բազմացած: Կ'իմանամ... մրջիւններու պէս կը խօսի: Հազարապատիկը ուժեղ, բնական ձայնէն շատ աւելի զօրեղ:

Շրթները գեղեցկօրէն կը բացուին։ Աչքերուն՝ բոցեր կը վառին։

Ձեռքը վեր առած կը բացագանչէ, իր բնական ձայնով.

– Ա Ր Մ Ե Ն Ի Ա՛... զարերուն դո՛ւն դիմացար։

ԳԼՈՒԽ 5

Գ Ը Ժ Ը Ժ ...

Ցուզումի ալիքներ կ'անցնին, զաղթող թռչուններու պէս – կարաւաններով։ Ջեն անցնիր։ Կեցեր հոն, երամներով, խումբերով – երկնքին։

Քարտէսին վրայէն ԱՐՄԵՆԻԱՆ թռաւ եկաւ, գիրկս իննկաւ։ Զօրութիւնս եղաւ։ Ուժով կը զգամ ինքզինքս։ Դարեր առաջ ալ Արմենիան հոն էր։

–Ո՞ր դարն է հեղինակ։

–Մեր թուականէն առաջ, երկրորդ կամ առաջինը ըլլալու է։

Երեսս երեսին, աչքս՝ աչքին։ Խօսէ՛ հեղինակ։

–Ըստ Մովսէս Խորենացիին, «Հայոց Պատմութիւն» իր դիւցազներգութեան «Արտաշէս եւ Արտաւազդ» նշանաւոր գրութիւնը, չե՞ս կարդացած, ո՞ւրկէ կարդացած պիտի ըլլաս խեղճ տղայ, մտիկ ըրէ՛ ուրեմն։

Ուշադրութիւնս կը կեդրոնացնեմ, հետաքրքիր եմ գիտնալ։ Բայց խուժանը որ քարացեր էր, վերազինուած, դէպի մեր կողմը կուգայ։ Մտադիր եմ Արմենիան ցուցադրել։

–Ո՛չ, չ'արժեր ֆաշիսթներուն ցոյց տալ։

–Թո՛ղ հասկնան։ Թո՛ղ տեսնեն։ Ցոյց պիտի տամ՝ ֆաշիսթներուն, ոստիկաններուն, ուսանողներուն – աշխարհին։ Հաւատացեալ թէ անհաւատներուն։ Պիտի ըսեմ՝ պիտի ըսեմ թէ՝ վերածնած բան մը եթէ կայ, ան ալ ԱՐՄԵՆԻԱՆ–Հայաստանն է։ 2750 տարուան ԵՐԵՒԱՆՆ է։ Ան է վերածնողը, եւ ոչ թէ՝ ՄՈՒՍՕԼԻՆԻ կամ ՀԻԹԼԵՐ։

–Լաւ, ըսելիքս վերջացնեմ։ Խորենացիի այս գեղե-

ցիկ ստեղծագործութեան մէջ, Հռոմի կայսեր հարկահաւաքները, բազմահազար զօրքերով Հայաստան կուգան, Արտաշէս թագաւորին կը պարտադրեն հարկ վճարել: Արտաշէս ձեւով մը կը խուսափի, հարկ չի վճարեր: Այն ատենուան Հռոմի կայսրը ԴՈՄԻՏԻԱՆՈՍ հռովմէական լէգէոնը հայերուն վրայ ղրկելով կը ջարդէ, ջարդել կուտայ հայերը: Արտաշէսի զօրապետ, Սմբատ կը դիմադրէ, կը յաղթէ, կը տապալէ եւ Արտաշէս կը հիմնէ ԱՐՏԱՇԱՏ մայրաքաղաքը, տիրապետելով Հռովմէական կայսրութեան մէկ մեծ մասին:

–Հիանալի այս պատմութիւնը, բնաւ չէի իմացած: Բայց ահա կուգան, թոյլ տուր երթամ հեղինակ:

–Զգոյշ, ֆաշիսթները քեզ կը սպաննեն:

–Վախկոտ չեմ, թէեւ ո՛չ մէկ քաջագործութիւն ըրած եւ ո՛չ ալ ծառայած, –հայրենիքիս ու մարդկութեան:

–Գնա՛, գնա՛ ուրեմն, ցոյց տուր Արմենիան: Զեռքիդ մէջ մեծցուր զայն· ուղեղիդ տար, ուղեղէդ՝ սրտիդ, էութեանդ: Մարդոց, աշխարհին ցոյց տուր:

Քայլերս երբեք այսքան արագ, սրունքներս քայլ նետելու վարպետ չէին: Թեւերս թռիչք առին, սուրալու պատրաստ:

–Հայերը յաղթած էին այն ատեն, չէ՞ հեղինակ:

–Այո՛, յաղթած էին Հռովմէական կայսրութեան մեծ մասը գրաւած:

–Ինչո՞ւ միւս քարտէսներուն այնքա՛ն փոքրացած է Արմենիան:

–Հայերը միշտ ալ ունեցան՝ պարտութեան փուչերը, յաղթանակի դափնիներ: Կարեւորը՝ փոքր ժողովուրդ, ուժեղ պայքար մղած, Հռոմի բռնապետութեան դէմ: Այդ չրջանն է որ ԱՐՄԵՆԻԱՆ կը ծածանի հպարտ, Հռոմի քարտէսին:

–Լոյս մը հեռուն ու մօտը: Հորիզոնը բռնկած:

Երեւա՛նն է, ծնաւ, ծնած էր, վերածնաւ:

Խուժանին խառնուած եմ: Ուժիս հասածին չափ կը պոռամ: Կը պոռամ, ոչ անոնց պէս – տուչէ՛, տուչէ՛...: Կը պոռամ – Արմենիա՛, Արմենիա՛...:

Զեռքիս, մագաղաթ, բացեր՝ լայնքին, տարածքին:

Զայնս խորունկէն կուգայ երբ կը պոռամ: Երբեմն՝ ես իմ ձայնս չեմ ճանչնար, այնքա՛ն զօրեղ, տիրական: Զգացածս տարօրինակ, խռովք: Նոր զգեստ հագած տղու պէս: «Նուիրագործուած ուխտ»: Չէի գիտեր, չեմ գիտեր թէ՝ այդպէս է: Հայրենասէրը, ըմբռստ, յեղափոխական եմ սա պահուն: «Օտարութիւնը, աւելի հայրենասէր կ'ընէ մարդը կ'երեւի»:

Օտար չեմ զգար ես զիս: Ինձմով կազմուած, եզակի առանձնութիւն, որ՝ ամբողջականութեան կը վերածուի – ձեռքիս Արմենիայով: Անոնք չատ, ես – մէկ: Մէկովս բազմապատկուած եմ եւ լայն տեղ գրաւած: Ամբոխին տիրելու չափ ուժ ունիմ: Ինքնութիւնս կերպարանափոխուած՝ եղած է – ինքնաճանաչում: Ցանկնապաստան մեծութիւն, առանձնաչնորհեալ միանձնութիւն: Բառերը չեն· բառերէն եկած ուժինկ'ապաստանիմ: Պիրկ բռնած մագաղաթը: Ձողի մը վրայ, անոր վերեւ, Արմենիան կը ծածանի, յաղթանակի կամարին դրօշակին պէս: Անոր սէրը, կը խթանէ զգացումներս: Կ'աւելցնէ դիմադրելու ուժս: Աւելի կը բարձրացնեմ եւ ուժով կը պոռամ: Կը պոռամ ոչ անոնց պէս – տուչէ՛, տուչէ,··· այլ՝ Արմենիա՛, Արմենիա՛···:

Մուսօլինիի գազանի վերածուած արձանը չարժեցաւ: Ահռելի բան մը տեղի ունեցաւ: Արձանը գետին իննկաւ, փշրուեցաւ: Փշրուելէ առաջ, խրտուիլակի նմանեցաւ: Երգը աղօտեցաւ – անոնց բերնին: Երիտասարդներ հմայաթափ, գետին իննկած կը տապլտկին: Հիթլեր, վերածուեր է Կոկորդիլոսի պարպուած ոսկորտիքին: Նման բան մը տեսեր էի Եգիպտոսի երկրագործական թանգարանին մէջ: Այնքան պարպուած, ո՛չ մէկ երեւակայութիւն կրնայ ձեւականօրէն գոնէ, լեցուած տեսնել զայն: Հիթլերին քով, կրնծած, սեւցած, չորցած՝ Ահմէտին դիակը: Դիակնաձեւ, դիակնակերպ, անորոշ մարմին: Մարմին եւս չէ – ոչինչ, ոչ իսկ ոչինչը:

ԱՐՄԵՆԻԱՆ հրճուանքի ճիչերով թռչկոտի ձեռքիս: Գունագեղ կը վէտվէտի:

Հոմ կ'այրի: ՆԵՐՈՆ գահին բազմած իր չքախումբով:

Զեռքիս ԱՐՄԵՆԻԱՆ – լուսաւոր աստղի կը վերածուի: Հոսմի երկինքին վերեւ: Աւելի խանդով կ'երգեմ, Արմենիան կը գովերգեմ: Խումբի տղոցմէն մին, կը ժպտի «Պոռա՛ սրանիօրօ, պոռա՛, աւելի ուժով պոռա՛»: Ապշահար իրեն կը նայիմ: Իրենցմէ կը կարծէ զիս հաւանաբար: Ո՞վ ըլլալս չհասկցա՞ւ: «Պոռա՛, պոռա՛ թէ մեռեալ յաղթանակի իրաւունքը կ'ուզենք: Զօրաւորին զօրութիւնը: Մեր առաջնորդը՝ տուչէն, Մուսօլինին կ'ուզենք: Ցաղթողը բացակայ, բայց՝ յաղթանակը կայ»: Չկայ, կո՞յ մի թէ: Եթէ կա՛յ, անմարդկային, վնասակար յաղթանակ մըն է ատիկա: Չեմ ըսեր իրեն, կը մտածեմ:

Ֆովի ընկերը ուշադիր ինծի կը նայի եւ ետքը՝ Արմենիային որ կը տիրապետէ երկինքին:

–Մեզմէ չէ··· բռնեցէք զինքը, օտար, համայնավար, բռնեցէք, չէ՞ք տեսներ ձեռքի Արմենիան:

Ոչ ոք կը լսէ: Գլուխներ՝ բլրաձեւ, օղականման, իրարու սեղմուած, զիս կը կորսնցնեն: Եւ կամ՝ ես զ'իրենք չեմ գտներ:

Գլուխ մը ուսիս հպած, «բարեկամ, չուտով անհետացիր եթէ չես ուզեր գլուխդ վրայ տալ»: Կը նայիմ իրեն «ինչո՞ւ» ըսելու պէս: Չի բաւականանար, կը քֆրէ, կը թքնէ, «անիրաւ ես» կ'ըսեմ իրեն: «Եթէ չարունակես մնալ, քեզ կը բզկտեն»: Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ: Նայուածքով անգամ մը եւս պատասխան կուտամ: «Չե՞ս գիտեր, ֆաշիսթները համայնավարներուն դէմ են: Ֆու Արմենիան Սովետական Միութեան մէջ է: Գնա՛, գնա՛, հոն պոռա»:

Զայնս մարելու պէս: Պատասխան չկրցայ տալ: Զգուշանալ կը փորձեմ, չեմ ուզեր բաժնուիլ սակայն – հոնկէ, Արմենիայէն: Խոհեմութիւն կը նկատեմ: Մայթին, առանձնութիւնս եզերք առի: Միամինակ եմ ֆաշիսթներուն քով: Կը կենամ – մտամոլոր: Տկար չեմ, մելամաղձոտ, տարուած: Ձար մը պէտք է խորհիմ, Արմենիան կրկին ցուցադրելու: Բայց հրաշքի պէս բան մը կը պատահի: Արմենիայի ձողը կ'երկննայ ձեռքիս, կը լայննայ եւ անկարգելի նման կը բացուի, կը թռի:

Ամէն մարդ անոր նայիլ կը սկսի: «Համայնավար է կ'ըսեմ ձեզի, բռնեցէք, ձերբակալեցէք»: Ձայներ ամէն կողմէ: «Ո՞վ, ո՞ւր է տէրը. մինչդեռ՝ վերն է ան, մարմին մը կասկածելի, սկաւառակ, աթօմիք բո՞ն մը, ինչպէ՞ս բռնենք»: Անձը մեր մէջն է, փնտռեցէք, ձերբակալեցէք: Ձայները չատնելէ ետք, նուազիլ սկսան: Աւերակներու վրայէն անցած, ինկան փչրուած:

Չեմ կրնար՝ ո՛չ երթալ, ոչ մնալ: Կը զգամ՝ տեղի ունեցածը անսովոր բան է: Ձողը՝ ամբողջովին կը վերածուի – հրթիռի: Նիւթեղէնէ՝ աննիւթական: Կ'արձակուի: Պայթում մը: Կը թռի ճիշդ հրթիռի նման: Երկինքն է աւելի վեր, աւելի բարձր – անեզրութեան կը տատանի: Արե՛ւ, ա՛ստղ, լուսի՛ն կ'ըլլայ: Ճաճանչեցնե՛ր, գիծե՛ր, գոյնե՛ր:

Խուժանը ցրուիլ կը սկսի: Կը փախչին: Կը գլորին, կ'իյնան: Նշանատախտակներ ոտքի կոխան: Ուսանողներ եւ բոլոր ցուցարարները կը գինովնան, պարել կը սկսին փոխանակ ցոյցի: Ոստիկաններ եւս կը պարեն անոնց հետ: Ցետոյ, յանկարծ, խրախճանքը կռիւի կը փոխուի: Բռունցք բռունցքի, կը զարնուին, կը ծեծեն զիրար, նոյնիսկ, կը սպաննեն:

Այս իրարանցումի ընթացքին մագաղաթը որ թռած է, կը մօտենայ ինծի: «Ես քուկդ եմ, քու կողքին, մի վախնար» ըսելու պէս կը ժպտի, եւ նորէն կը բարձրանայ: Ամէն մարդ ինծի եւ վեր կը նայի: Ոմանք կը վախնան, ուրիշներ՝ հետաքրքիր: Շատեր՝ հիացումի աղաղակներ կ'արձակեն:

–Վա՛ր առ, այդ դրօշակի նմանող լաթը:

Սարսռալով ետեւ կը նայիմ: Ահմէ՛տն է: Ողջնցեր, եկեր է: Բզկտելու նման կը նայի ինծի, զայրոյթէն հողի գոյն առած: «Հրամայելու ատենդ անցած բարեկամ»: «Վա՛ր առ կ'ըսեմ քեզի»:

–Եթէ իսկ վար առնել ուզեմ, չեմ կրնար, իրաւասու չեմ եւ ո՛չ մէկը կրնայ իրաւասու ըլլալ: ԱՐՄԵՆԻԱՆ ինքը չինած է իր գոյութիւնը: Այս հրաշալի երեւոյթը ինք պատրաստեց ինքզինքին եւ աշխարհին ցոյց տալու

իր ուժը: Իրեն կը պատկանի այս ինքնուրոյն չքեղանքը, գեղեցկութիւնը: Ճշմարտութիւնը՝ որ իր իսկութեան իսկութիւնն է: Իրը:

Ոստիկաններ եկան, ֆաշիսթները ձերբակալեցին:

Անոնց հետ նաեւ–Ահմէտը:

Երիտասարդը կը քալէ: Տխուր չէ, բայց ոչ ուրախ: Ձախ ձեռքով, աջը բռնել կը կարծէ, կը չոյէ: Ափին սկրթուք մը: Ոչինչ: Փողոցի ամայութիւնը ուսերուն կը կառչի: Մտքի պարապութեան սուզած, չուրջը կը թափառին աչքերը անիմաստ որոնումով, որուն ո՛չ մէկ դէպք կապուած կը նկատէ: Պոռչտուքներ: «Թողէք, մենք ֆաշիսթ չենք, հոսկէ կ՝անցնէինք պարզապէս»: Ֆաշիսթներ՝ ոստիկաններու ձեռքէն փախիլ կ՝ուզեն..: Ո՞ւր կը փախիք, քալէ էիք հապա, կեցէք տոկուն, եթէ ճիշդ է ձեր արարքը»: Կը կքին, կը. պարտուին: «Մարդիկ անսաստ, յամառ, անխոհեմ են»: Հեղինակը երիտասարդին կը նայի: Զարմացած չէ: Գիտէր թէ՝ պիտի անդրադառնային սխալին: ՔԱՆԹԻՆ ըսածը կրկնեց անոր, «Օրէնքները կրնան զսպել այլասերածները, ոչ բարելաւել զիրենք»: Այլասերածներ, իրենք օրէնք կը չինեն, չէ՞ հեղինակ»: Երկուքին ըսածները կը մնան անպատասխանի:

Արեւը իջեր: Մէկը դէմս կեցաւ: Ինծի կը նայի խստաբիբ:

–Ձեռքդ բա՛ց:

Կը բանամ: Օրէնքի հպատակելով կը բանամ ոստիկանին, որ՝ ինծի կը նայի ապշած: «Նէօֆաշի՞սթ, չէ՞»: Ես ալ իրեն կը նայիմ նոյնքան զարմացած, որքան նեղուած: «Ո՛չ նէօֆաշիսթ եմ եւ ո՛չ ալ՝ նախաֆաշիսթ»: Արմենիան ճիշդ մեր վերեւ: Երկուքս մէկ, մեքենականօրէն անոր կը նայինք: Թուուցիկի ձեւ առած է: Ափիս մէջ տակաւին չուանին ծայրը սկրթուք չինած, կը մնայ: Արմենիան արծիւի թռիչքին նման կը սաւառնի մեր գլխէն ոչ հեռու: Ոստիկանը քահքահալիր կը խնդայ, յետոյ մեղմ,քաղցրացած ժպիտով կը բացատրէ· «Արմէ՞ն, արմէ՞ն... պօնօ, պօնօ, պելլա

սրանիէրօ։ Արմենիա՛, բաթրիա… պօնօ– չաո՛ւ, չաո՛ւ…»։

Ոստիկանը գնաց միշտ ետեւ նայելով քաղցրաբարոյ։

Նպատակիս հասած։ Հասնելու համար ճամբայ ելած էի։ Երբեմն՝ ճիշդ հակառակը կը պատահի։ Ո՛չ մէկ ծրագիր կը չինես, ու ծայրը ծայրին տեղ մը կուգաս։ Երբեմն՝ ծրագիրներս կէս ճամբան կը խորտակուին, կ՛աւրուին, կը չոգիանան։ Բայց այս երջանկութեան ես ուզելով տիրացայ։ Ե՛ս Արմենիան հոս բերի։ Քարտէսին վրայէն առի եւ բերի։ Օ՛հ, երեւակայածէս տարբեր է այս երջանկութիւնը։

Բոլոր անցորդները, ժողովուրդը, կը նայի Արմենիային, որ կը սաւառնի տակաւին։ Մարդիկ միշտ ալ նայած են ամէն բանի։ Այսօր, ուրիշ ձեւով կը նային։ Դարեր նայած են, այսօր, կը նային՝ նոր բան մը տեսած։ Վերածնած Արմենիային կը նային։ Մէկու մը նայիլը բաւական է որ ուրիշներ հետեւին անոր։ «Կեանքս արեւածագ է այսօր, Պելլա՛»։ Ո՞ւր է Պելլան։ Անոր պիտի սպասէի։ Ան՝ մէջս է, մտեր է հոն· զաղտագողի։ Պելլան կը խօսի–մէջէս։ Արմենիան կը խօսի–վերեւէս։

Լռած է հեղինակը։ Գիշեր։ Աւելի լաւ, Արմենիան տեղը դնեմ, առած տեղս։ Պէտք չէ քարտէսը ծակած, պատռած մնայ։ Ցետոյ, պէտք է տեսնեն նաեւ Հռոմ այցի եկած բոլոր անցորդները, ժողովուրդները, տեսնեն եւ հասկնան թէ՝ Արմենիան՝ հինէն, դարերէն եկած եւ դարերուն հետ հոն պատմութիւն չինած։ Զբօսաշրջիկները, թող տեսնեն։ Արմենիան իմ սէրս եղաւ, էր … բայց չէի նշմարած։ Բնաւ սիրել չգիտցող մէկը կրնայ Հայրենիքը սիրել։ Համոզումէս գոյացած այս ճշմարտութիւնը, ինձմէ պիտի չբաժնուի։

Կ՛անցնիմ փողոցներէ։ Մէկը ետեւէս կուգայ կը կարծեմ։ Ոչ ոք։ Փողոցի հեւքն է։

Արքօտի ԳՕՆՍԹԱՆԹԻՆՕՍի կամարէն անցնելով, կուգամ Գօլօսէոյի պատին։

Ափս կ՛այրի։ Քիչ մը կը ցաւի, ինչ փոյթ, այս այրուցքը պատուաբեր։

Զայները դադրած։ Պատը անթափանց, նոյնպէս բարձր։ Անմատչելի։ Ի՞նչպէս անկէ առեր եմ Արմենիան։ Քարտէսը։ Կը նայիմ չուարած։ Ո՛չ, չեմ առեր։ Հոն՝ Արմենիան, հպարտ դիրքով կեցած։ Առեր էի, լաւ կը յիշեմ։ Տեղը խոռոչ մը բացուած էր, լաւ կը յիշեմ։ Առի եւ բերի՞։ Բերելս երբեք չեմ յիշեր։ Արմենիան՝ ինքնաբերաբար եկեր, իր տեղը գրաւեր։ Յուցադրուելէ ետք, եկեր է։ Ակնածանքով կը բարձրանամ ոտքերուս ծայրին կոխելով։ Քարտէսին առջեւ կը ծնրադրեմ։ Կ'աղօթեմ։ Կ'աղօթե՞մ իրաւ։ Գիտե՞մ աղօթել։ Աղօթք չէ ասիկա – աւելի նուիրական, աւելի բարձր, վեհագեղ զգացում։ Մարդ զայն կ'ունենայ – մեծութիւններու, չքեղանքի, գեղեցկութիւններու հանդէպ։ Հաւա՛տք – ո՛չ կոյր։ Գիտակցական աչխարհէդ եկած հաւատք։ «Ինդրեմ քոյր Գարօլին, դուն մէջը մի՛ մտներ։ Այս հաւատքը՝ քուկինէդ տարբեր է»։ Ա՛հ, դաղաս է։ «Դադա, ի՞նչ կեցեր ես, ծռէ՛, աղօթէ՛ աղօթելու նման, երգէ՛։ Ասիկա, սուրբ Պօղոսի եկեղեցիին սուրբերուն առջեւ աղօթելու չի նմանիր։ Ասիկա, Արմենիան է, Հայրենիքը» Պելլան բարձրաղաղակ կը կոչէ. «Գեղեցկութիւնս՝ որպէս զոհաբերութիւն, անոր կը մատուցանեմ»։ Չէի յուսար «իրա՞ւ Պելլա։ Կնոջականութի՛ւնդ մատուցանէ»։ «Միեւնո՛յնն է– կնոջականութիւնը՝ գեղեցկութիւն է եթէ գիտնան, գիտնա՛ս»։

Պելլայի այս խօսքը սիրեցի։

Աղօթքը հազար հազար բերաններով կատարուեցաւ։

Պելլան չեկաւ այդ օր. արդէն պիտի չգար։

Կը դիմեմ –տուն։ Դադայիս տունը։ Այսօր, Զորեքշաբթի, քոյր Գարօլին այցի կուգայ, միշտ կուգայ աննակնկալօրէն, բայց այսօր, պաշտօնական օրն է։

Նորէն ամէն բան սեւ կ'երեւի։ Կ'ատեմ դադայիս տունը։ Երբ մանաւանդ զինքը կը տեսնեմ իւղոտած դէմքով, իւղօծումներով ծեփուած դէմքը, մազերը փաթթուած թուղթէ չուաններով։ Անոր քով, քոյր Գարօլինի սպիտակ գլխանոցը–մայրապետի։ Չեմ կըրնար չատել զանոնք։ Տգեղութիւն կ'արտադրեն։ «Քո՛յր, չոկէ՛ սա մէկ կողմ հակած գլխանոցդ»։ Ասոնցմէ

պակաս չի մնար դռնապան Անթօնելլին: Մանաւանդ երբ շատ կը խօսի: Կը խօսի մեռնողներու եւ մեռնելիքներու մասին: Կը կատղիմ. պիշ պիշ իրեն կը նայիմ: Կը մեղքնամ, որովհետեւ՝ կը նշմարեմ թէ՝ խօսած ատեն, առաւելապէս, ինք կը մեռնի:

Պէտք է տուն երթամ: Միակ տեղը որ բաց է իմ առջեւ–գիշեր ցերեկ, երբ որ երթամ:

ՆԵՐՈՆ ողջակիզեց ՀՌՈՄը: Ամբողջովին հրոյ ճարակ եղաւ:

Արեւը չատոնց կորսուած: Օդին՝ գաղջութիւն:

Օրը վերջացաւ. ՆԵՐՈՆ եւ արեւը կորսուեցան բոլորովին:

ԳԼՈՒԽ 6

Տեսաւ քոյր Գարօլինի աչքերը: «Ենթադրածիդ պէս միամիտ չէ– հաւատքի խորհուրդով օծուած– մարդ: Երբեմն՝ խորամանկ, հեռատես, խելացի»:

Սիրել պէտք է – մարդիկը: Ջեմ կրնար: «Ճիգերուդ դիմէ»: «Անբաւարար են ճիգերս, կը յոգնիմ, կը տառապիմ»: Ապակիի վերածուած կ'ըլլան աչքերը երբեմն– կը խրտչեցնեն զիս: «Երբ նայիլ չես գիտեր, ամէն բանէ զզուանք կը զգաս»: Պելլա կը մեղմանայ, կը հիանայ անոր Հաւատքին: Պելլա՝ կրաւորական, ես ներգործական: Թէեւ, ոչ մէկ առաւելութիւն տեսայ իմ ներգործական ըլլալով բայց տարբեր ձեւ չեմ կրնար: Պելլա կը սիրէ քոյր Գարօլինը: Ես ալ: «Լաւ կին է քոյր Գարօլին:

– Եթէ միայն կին մնայ, շատ աւելի պիտի սիրէի: Մանաւանդ, երբ՝ վանքին պարտէզէն թարմ հաւկիթ կը բերէ, պահեստի հաւերէն–նոր ածած: Երբեմն՝ հաց, սուրճ, ծաղիկ, պտուղ:

– Կը խնդայ երբ անոնք բերէ չէ՞:

– Օ՛հ, այո՛, կը սիրէ մարդիկը, ծաղիկը, ամէն բան: Ինք՝ մարդէն քիչ աւելի: Աստուածներուն համար՝ մարդ: Երբ՝ մարդերուն–Աստուած ըլլալ կ'ուզէ– կը ձախողի: Այդպէս կը կարծեմ գոնէ ես:

Սենեակին մէջ, ո՛չ ոք: Լուսնկային կը սողոսկի դաշնակին ուղղութեամբ: Կը կենայ յոգնած, աւելի առաջ երթալու կը տատամսի:

Դաշնակին վրայ, նոր լուսանկար: Դաղայիս: Հինէն կուգայ, նոր է: Այնտեղ՝ դաղայիս աչքերը կանաչ են: Կանաչը՝ տեսողութեան պղտորութիւն կ'իմաստաւորէ: Արուեստագէտի աչք է սակայն: Դաղաս՝ յուսահատ ճիգով անոր պլլուած՝ ինչպէս ծովամոյն մը՝ եզերքի ժայռին, գերանի մը, ոեւէ բանի: Երկու ձեռքերով գրկեր: Անկէ զատ, նոր ջերմաչափ կախեր է վիզէն-դաղաս: Սնդիկը կեցած տեղը կեցած, վեր չ'ելլեր: Դաղաս կը սիրէ ջերմաչափը, միայն թէ՝ բնաւ չի գործածեր զայն: Անոր կը նայի՝ ատեն, ատեն, ճշդելու իր ներքին ջերմութեան աստիճանը: Սուրճին կրակի վրայ յորդելուն կը նմանի, եթէ ուշադրութիւնը այլուր ըլլայ- լմնցաւ, յորդած, թափած է:

Դաշնակը կը քալէ: Ստեղները կուգան հպիլ դաղայիս: Անոր ջերմաչափին քան իրեն: Սնդիկը կը բարձրանայ: Դաշնակը քայլ մը եւս կ'առնէ: Կանգ կ'առնէ՝ դաղայիս հոգիի ծայրամասին: Հոն շատ մը բաներ կան: Ինչպէս՝ փոշեպատ-թմբուկ, փող, սրինգ: Դաշնակը՝ անոնց հետ գաղտնի համաձայնութիւններ կը կնքէ:

Դուրսը բազմութիւն: Ամէն մարդ անհամբեր կը սպասէ նուագահանդէսին: - Խոստացուած:

Ճազի եղանակ մը կը պոռթկայ դաշնակի պորտէն: Դաղաս անոր կը միանայ շրթներով, կուրծքէն եկած ձայնը հասցնելու: Կը գոռան, կը պոռան: Երկուքն ալ պատգամներ կ'արձակեն: Ժողովուրդը կը սիրէ այս դաշներգութիւնը: Կը ծափահարէ, կը գովէ:

Դաղաս գոհ է: Գոհացում որ՝ մակերեսէն կուգայ, արտաշխարհէն: Կը ճչայ-ողբալիօրէն տկար, անհաւասար ելեւէջներով:

Սենեակը մթագնիլ կը սկսի: Լուսանկարը վերէն վար իննկաւ:

Փոշիով ծեփուած ամէն բան մաքրուած կը փայլի: Ձեղունէն՝ սարդոստայններ վար իննկան, կորսուեցան:

Հեղինակը սրդոդած, ինծի կոնակ դարձուցած։

– Լսելիք ունիմ, հեղինակ։

– Լսէ՛, լսէ՛։

– Մտքի մարդը կը նսեմանայ– ի՞նչ պէտք է ընեմ։

– Պատմութիւնդ դուն պիտի պատմէիր։

– Պատմութիւն չէ։ Աղճատուած ուղեղս։ Մտածումներս անխուզարկ կը փախչին։ Պարապին՝ ոտքերէս կախուած եմ հակառակ ձեւով։ Խոհերս, արգասաւորում չունին։ Պէ՛տք է անպայման պառկիմ– էդ մտածումի մը հետ, որպէսզի բեղմնաւորուին անոնք։ Օգնէ՛ ինծի հեղինակ։

Երկար կը տատամսի հեղինակը։ Ալ ձախ կը դառնայ։ Մարմինը կը չարժէ, կը ծռի, կ՚ելլէ։ Ցետոյ, գրպանը կը քննէ։ Բան մը կը հանէ անկէ. ձեռքին, փայլեցնելու ձեւով կը չոյէ։ Վեր կը բարձրանայ։ Ափերուն կը սեղմէ։ Դէմքին՝ նկարներ գծուած։ Վերջը, ձեռքը ինծի երկարած, աննշմարելի ըլլալու չափ փոքր, գիրք մը կուտայ.

– Այս գիրքը պիտի ցոլացնէ մտքերուդ արգասաւորումը։ Ամէն օր, էջ մը պատռէ՛, պահէ՛, ետքը քննելու համար զայն։ Կարդա՛, պատռէ՛, պատռէ՛, նորէն կարդա՛։ Կարդալէդ ետք, նորէն կարդա։ Կրնաս նաեւ կլլել. մէկ անգամէն կարդացած ըլլալու համար։ Բայց այդ պարագային, մարսել պէտք է։ Մտածումի սերմերդ հոն պիտի գտնեն ուռճացում։ Շատ մը էդ մտածումներ պիտի բեղմնաւորուին քուկիններուդ հետ եւ եղե՛ւ լոյս...։ Մի՛ վախնար անկէ ետք։

Հեղինակը գացեր։ Կ՚ուզէի ուրիշ բաներ եւս հարցնել եւ կամ՝ հաստատել ըսածները։

Երիտասարդը գիրքին կը նայի երկար։ Կը նայի զարմացած, հիացած։ Բազմէջ գիրք մը։ Շատ մանր գրուած։ Հազար եւ աւելի, հինգ հազար եւ աւելի։ Միտքը տխուր մտածումներ պաշարեցին։ Այդքան օր, գիշեր, տարի, տարիներ... պիտի սպասէ՞։ Պիտի յուսա՞յ– մտքի արգասաւորման։ Աւելի լաւ է կլլէ։ Կը վախնայ անմարսողութենէ։

Հեղինակը վերադարձեր զինք կը դիտէ։ Երկուքը

իրարու նայեցան, խնդացին: Քահքահալիր խնդացին: Երկուքն ալ հեղինակ, կը վարանին իրարու բան մը ըսել: Հեղինակ երկուքն ալ՝ միս պատմելով, միւսը գրելով:

– Ուղեղդ կ'այրի, չէ՞:

Կ'այրի այո՛: Քթիս ծակերէն մուխ կ'ելլէ, հեղինակի տուած գիրքը կլլեցի մէկ շարժումով, առանց ջուրի, մէկ անգամէն, մէկ ոստումով:

Դուռը բացուեցաւ, քոյր Գարօլին ներս մտաւ: Երիտասարդ, առոյգ: Հայր Յովսէփի բազուկը ունի մէկ ձեռքին, միւսով՝ վարդարան մը բռնած:

Դէմ առ դէմ ենք քոյր Գարօլինի հետ: Ձեռքը ինծի կ'երկարէ, ափիս սեղմեցնելու բան մը: Պաղ մետաղին ծայրը, կը քրտնցնէ մորթս: Զգուանքի պահ մը: Ետ ետ կը քաշուիմ:

– Ա՛ռ, պահէ՛ զայն... ան պիտի աճեցնէ խոհերդ, մարմինդ, քեզ:

– Շնորհակալ եմ, պէտք եղածէն աւելի աճած մարմինս, հասակս մէկ մէթր ութսունը մէկ է: Աւելին չեմ ուզեր: Խոհերս անոր հաւասար:

– Պէ՛տք է կրես այս խաչը, հոգիիդ զօրութիւն պիտի տայ եւ ո՛չ հասակիդ:

– Քրիստոս չեմ ես քոյր:

Ձակատը քրտինքով կ'ողողուի: Կը չափէ, կը զգայ՝ զայրոյթիս մեծութիւնը: Աչքէն ետք, ձեռքին կը նայիմ: Բռնածը խաչ չէ, ո՛չ ալ վարդարան: Պարկ մը փոքրիկ: Պարունակութի՞ւնը, այնքան ծանօթ– ինծի, դաղայիս: Պելլային: Աւելի ճիշդ, կարթ մըն է, միամտութիւնս որսալու: Ծուղակ՝ բարկութիւնս մեղմելու:

Դաղաս կը հիանայ՝ ինչպէս բաղրոնիս, նոյնպէս քոյր Գարօլինի բերած՝ սուրճին, շաքարին, պտուղներուն, բրինձին: Գովք կը հիւսէ, առատ առատ կը բաժնէ: Կը սարսափիմ –դաղայիս չողոմանքէն:Վարէն վեր կը խուժէ–զայրոյթս: Կ'ահաբեկիմ–ես ինձմէ: Կը հակազդեմ:

Իժը որ կը կրեմ, բերնէս ելլելու տեղ, քթէս ելաւ:

Սողաց, յառաջացաւ մինչեւ քոյր Գարօլինի նստած բազկաթոռը: Կը ֆշայ: Անհանդարտ կը սողոսկի: «Օձը... օձը՛... ըսաւ, ըսինք բոլորս: Օձը չլսեց: Հասաւ մինչեւ քոյր Գարօլինի ծունկէն վեր:

– Մէկ կողմ դիր, մայրապետի գթառատութիւնդ քո՛յր:

Ըսողը ես չէի, օձն էր:

Քոյր Գարօլին բնաւ չվախցաւ օձէն: Այդ քաջութիւնը, հիացումիս առարկայ եղաւ: Ձեռքի տոպրակին պարունակութիւնը պարպած, քոյր Գարօլին, խաղաղ ժպիտ դէմքին, օձը շոյել սկսաւ: Դադաս սոսկումով երեսը գոցեց: Քոյր Գարօլին, օձին օղակաւոր ճկունութիւնները քննեց, գգուեց, չօշափեց, բարձրաձայն արտասանելով.

– Լաւ օ՛ձ մըն է ասիկա: Բայց անօթի ըլլալու է – կրնանք քիչ մը ուտելիք տալ:

Կեցած կարծրութիւնով մը աներեր, գերանի պէս, իրեն կը նայիմ: «Այդ պարկը դաղայիդ համար էր, քեզի ուրիշ բան բերած եմ»: Լռութենէս քաջալերուած ըսաւ: «Ողորմութիւններէդ գանած եմ քո՛յր»:

Ըսածս՝ չիմացածի պէս, ոտքի ելաւ: Ձեռքը քովի գրպանը խոթելով, բան մը քաշկռտելով հանեց: Նայուածքին՝ ամէն բան մաքրուած, ժպիտը կը տատամսի դուրս ելլել անկէ: Միւս աչքը բիբերուն խորը թաղուած, կոյրի պէս կը մնայ:

Դեղնորակ, խոշոր նուռ մը, անոր հետ, ծրար մը տուրմ: Գիտէ թէ՝ երկուքն ալ չատ կը սիրեմ: Ուրիշ ատեն, դէմը անցած, ախորժակով կերած: Նոյնը չեմ: Գերին՝ հակա՛զդեցութիւններուս, կ՛ապստամբիմ: Տըւածները առնելով ձեռքէն, տարի եւ դրան մօտ, խաւաքարտէ աղբամանին նետեցի:

Դադաս, բերնէն, աչքերէն, քթէն – սեւ մուխ հանեց: «Գնա՛, ետ ա՛ռ ատոնք չո՛ւտ, անբարոտաւան ըլլալ սկսար»:

Հրաման մը գործադրել չսիրելուս համար չէ որ ետ չառի, այլ՝ հակազդելու բնազդիս գոհացում տալու եւ, պատժելու քոյր Գարօլինի նպաստ տալու սովորու-

թիւնը: Թէեւ, լաւ գիտեմ թէ՝ կը սիրէ զիս եւ նպաստի համար չի տար:

Դադաս կծկուած նստած, ձայն չի հաներ: Կը նայի պատի իր նկարին: Այդ միջոցին՝ դադաս եւս, գծուած կամ նկարուած, լուսանկա՛ր է: Երկու լուսանկարներ զիրար կը դիտեն:

Քոյր Գարօլին կուլայ: Կուլայ եւ կը մենախօսէ ցած: Արտասանած բառերու մէջէն, ծաղիկի թերթիկներ կ'իյնան: Պարեգօտը մէկ ձեռքով վեր ծալեց: Ցուրտ, տաք ժպիտ դէմքին: Ձեռքերուն դողդողալը ցոյց չտալու համար, գոգնոցին գրպանին տարաւ երկու ձեռքերը, երկու կողմերէն: Աչքերուս նայած չեչտակի, կեցաւ այդպէս: Ճիգ չըրի թափանցելու թէ ի՞նչ կը մտածէ այդ պահուն, ա՛յդ ձեւով: Ծանօթ չարժում ասիկա, շատ անգամ կ'ընէ, մանաւանդ երբ սիրտս գրաւել ուզէ, կաշառել զիս: Թերեւս ստացած կրօնագիտական դաստիարակութիւնը զինք այդպէս ըրած: Երբ մարդ միեւնոյն բանի մասին մտածէ, կը նոյնանայ անոր հետ, անոր կ'ենթարկուի: Քոյր Գարօլինի չարժումները կեղծ կը թուին, անոր համար կը ջղագրգռուիմ: Ձեռքերը գրպաններուն մնացին: Աչքերը՝ բանտարկուած- աչքերուս մէջ: Ժպիտը՝ միւս այտին վերի մասին քաշուեցաւ: Առանձին մնացած-ժպիտը, սկսաւ մսիլ հոն: Ջիղ մը փրթաւ երակներէս: Ուզեղս՝ գանկի պատեանէն ելած, եկաւ կեցաւ-ճակատիս: Շարժում ներուս տէրը մնալ ջանացի, ամէն ինչ հանդարտեցնելու նպատակով: Մտքիս՝ դարձուցի, դարձուցի, եւ նորէն, ծալելով հոն տեղաւորեցի:

Դադաս կը հիւսէ անդին: Զոյգ բրդեղէնի ասեղներ, իրարու քսուելով, անհանգիստ ձայն կը հանեն: Կրնամ անհաճոյ ըսել: Ներաշխարհէն կուգան, երեւան հանելով ներքին անկանոնութիւնները որու յաճախ կ'ենթարկուի ինծի պէս, ո՛չ ինծի չափ: Երբեմն՝ աչքի խուսափուկ նայուածք- ինծի կամ, քոյր Գարօլինի: Կարճ կը տեւէ· զայն կը ձերբակալեմ խստութեամբ: Որոշ է՝ երկու կիներն ալ կը վախնան ինձմէ: Կերպով մը, անոնք հայելիներս են – իրարմէ զանազանուած:

Պատկերս ինծի կը վերադարձնեն: Որոշ կէտերով կը միանան: Օրինակ՝ երբ քոյր Գարօլինի հաւատքի աստիճանը բարձրացած ըլլայ, ես կատաղօրէն կը զօրանամ զայն տկարացնելու ճիգովս: Դադաս, ընդհակառակը, ինք կը տկարանայ երբ ես ուժեղցած ըլլամ: Երկու պարագային ալ, ես վտանգաւոր եմ իրենց համար: Դադայիս տկարութիւնը՝ ինծի կը վերադարձնէ– իմ պատկերս, աւելի զզուելի քան երբեք: Թուլացումները կը կայանան, ամէն պահ իմ մասիս խորհելով:

Իր դիրքէն կը հասկնամ թէ՝ իմ մասին կը խորհի: Շարժում մը ըրի՞, ջուր խմեցի՞, արտաքնոց գացի՞, դուռը բացի՞: Բոլոր ըրած եւ ընելիք չարժումներուս գործողութիւններուն տեղեակ է, ծանօթ են իրեն անոնք: Կանխաւ գիտէ ամէն բան: Այնքան իմ մէջ մտած որ, բռնիօրէն իսկ ըլլայ, չեմ կրնար անկէ հանել գինքը: Տեսակ մը կաշկանդո՛ւմ, բռնաբարում, բռնատարկութիւն: Կը նախընտրեմ- չսիրուիլ իրմէ: Նոյնիսկ, նախատուիլ: Իր զոհն եմ ձեւով մը. եւ ինք՝ իմս: Ինչպէ՞ս փրկել, փրկուիլ նման կացութենէ:

Արեան միլիոնաւոր գնդիկները վեր կը խուժեն: Զայներ կը թմբկահարեն ուղեղիս: Ձեռքերս կը չարժին, անտեսելով ամէն բան, անգիտանալով՝ –չարժումի օրէնքը:

– Մի՛ պոռար, կեցի՛ր, հանդարտէ՛:

Զգացի: Չկրցի արգիլել ձեռքս որ վեր ելաւ, վար իջաւ: Կացինի նման–ուժգին: Խելառ: Չարկաւ, զարկի՛:

– Հայելին կոտրեցաւ, արի՛ւն կը հոսի:

Ապակիի փշուրներուն, կը նչմարեմ՝ գիժացած դէմքս: Ես եմ, եւ ես չեմ: Ուրուական, մեռեալ մը: Ամէն մէկ կտորին՝ ինձմէ հեռացած բջիջներ, կ'երթան կորսուիլ միջոցին:

Քոյր Գարօլին ոստում ըրաւ: Ափին բռնած առարկան, գետին իննկաւ: Տախտակամածին երկարութեամբ գլորելով, եկաւ, ճիշդ մօտս, ապակիի փշուրներէն քիչ

անդին: Տեսայ: Մետաղէ կլորակի մը վրայ, Աստուածածնի նկար մը, չղթայի ծայրին զետեղուած:

– Կեցի՛ր, փաթթեմ ձեռքդ:

– Ձեռքս չէ, բազուկս, ուսս: Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, սիրտս, սիրտս է վիրաւորուած:

– Կարելի չէ բոլորը փաթթել:

Շիլած հրաբուխ եմ: Դադայիս դէմքը – ամպամած երկինք: Կովի աչքեր – աչքերը: Մեքենականօրէն կը դարձնէ սպիտակ վիրակապը, որոնցմէ ունի միշտ – իմ ձախաւերութիւններս դարմանելու: Քոյր Գարօլին կը մենախօսէ անդին: Գետին ինկած Աստուածածինը կը մսի – քարին: «Յիսուս գթայ քեզի, չարը հանէ մէջէդ»: Դադաս ցուցամատը բերնին տանելով, կ'ազդարարէ քոյր Գարօլինի որ չխօսի ինծի հետ: Երկու կիներու միջեւ անձայն այս խօսակցութիւններուն, ձեռքի չարժումներուն վարժուած եմ:

Քոյր Գարօլինի դէմքը կ'անձրեւէ: Տեղատարափէն առաջ, բարակ անձրեւ, կաթիլներ գուցէ: Ոտքի կ'ելլէ: «Հայր Յովսէփին հետ տակաւին այս առտու խօսած էի քու մասին, ըսած էի որ ճար մը խորհի խեղդուիլներուդ»: Ինքնազսպումի ջանքիս, ներսս գոյութիւն ունեցող արձան մը տապալեցի: «Համբերութեան արձանը»: Դէմքս գազանակերպ դարձած պէտք է ըլլայ, որ՝ քոյր Գարօլին սոսկումով ետ քաշուած, լռեց: Յետոյ, չկրցաւ լռութեան իմաստ տալ, շարունակեց.

–Երբ մարդերու մասին խօսիմ, ով որ ալ ըլլայ ան, կը նշմարեմ՝ չրթներուն երերալը: Կը տեսնեմ համակերպումը, ներելու քաղցրութիւնը: Երբեմն՝ ըմբոստացումը: Ձայրոյթը գէշին դէմ: Բոլորը կը տեսնեմ: Ձանոնք կը թարգմանեմ – մարդերուն: Տուած պատասխանը, որեւէ խնդրոյ մասին՝ պատգա՛մն է – Աստուծոյ: Մեծ սուրբ մըն է Հայր Յովսէփ:

–Ստախօս մը:

Ռումբէն աւելի զօրաւոր այս պայթումը, քոյր Գարօլինի գիրկը ինկաւ, բոց առաւ: Բայց, փոխանակ արծարծելու իր կրակը, զայն մարեց: Բոցը՝ ուրիշ բոց մը կը մարէ՞ – մարեց: Հաւատքի կրակը: Գիտէի՝

բոլորովին չէր կրնար մարել, այդ պարագային իսկ, կրնար վերստին – վառել զայն: Վառեց, աւելի բոցագեղ, ուժգին:

Անձրեւէն թրջուած կատուի պէս, ժպիտը նահանջած, քչուած եւ եկած դողդոջուն անհամարձակութեամբ, թառած է դէմքի ալ այտին:

–Կը հաւատաք՝ գիտոսիկներու, գձուձ, սմսեղուկ կախարդներու, պոռոտախօս քաղաքագէտներու, եւ... եւ կ'անտեսենք Հայր Ցովսէփի նման սուրբերը: Մինչդեռ՝ անոր հոգեկան աշխարհը հարուստ, անսահմանօրէն ընդարձակ է: Անխուսափելիօրէն հոն կրնանք տեսնել ջուրի ջինջ յատակին պէս, փալփլող սիրտը, անո՛ր մեծութիւնը, սէրը – մարդոց: Հաճելի է իրեն հետ խօսիլ:

–Սիրահարած ես անոր քոյր:

Արտասանած խօսքս՝ խնդուքներուս մէջէն հազիւ լսելի, քոյր Գարօլինի հասաւ ատրճանակի պայթումի նման, բայց փոխանակ զայն զգետնելու, վեր բարձրացուց: Ոտքի ելաւ: Առանց ժպիտի, աւելի տիրապետեց – շրջապատին, ինծի: Ըսածս՝ չլսելու պէս նայեցաւ չեչտակի: Ամէն բան ըսած ըլլալու հպարտութեամբ – ակնարկով, նահանջեց անշշուկ հոգիին վերջին սահմանաեզրին: Ուզեց հոն մնալ, թաղուիլ ու մոռցուելու, չտեսնուելու: Ջտեսնուիլ՝ ոչ միայն ինձմէ, ամէնէն, հայր Ցովսէփէն իսկ:

Այդ դիրքով ծիծաղելի ըլլալ թուեցաւ ինծի – ա՛լ աւելի: Ծաղրանկարային, տղայական: Թատերական ներկայացումի վերջին վարագոյրը – տխուր թէ գօմիկ: Որքան տեւեց, չեմ գիտեր: Խնդուքներ յառաջ բերելու մղեց զիս: Թատերգուիհիւնը չաւարտած, գոցուած վարագոյրի նման: Դաղաս միշտ ալ սպասած է – վարագոյրի բացուելուն: Իր թատրոնին անշուշտ: Ջինդալու համար, կը կծկուիմ, կ'ոլորուիմ, պատեանիս մտնելով, չեմ ուզեր տեսնուիլ:

Երկար չի տեւեր: Քոյր Գարօլինի կրօնաբարոյասկզբունքային անսկզբնակոչ վերընձիւղումը տեղի կ'ունենայ յաճախ, հոգիին խորը: Երկիւղածու-

թեան աներկիւղած թեւթափով կը ճեղքէհոգին եւ դուրս կ'ելլէ: Ժանգաթոյր որմներէն – թանձր հեղուկ մը կը պարպուի, եւ, մայրապետի տարազով կը յայտնուի քոյր Գարօլին: Գլխանոցը որ համազգեստին մաս կը կազմէ, հողմաղացի նման կը դառնայ:

Կը նայիմ իրեն – սառնասիրտ: Իրարու չենք արգահատիր, լաւ կը ճանչնանքզիրար: Ոչ ալ կ'այպանենք: Շղթայազերծ, տարբեր անկիւնադարձերով, իրարու միացած: Կերպով մը – սէրս է քոյր Գարօլին: Ինչպէս՝ ես իրը: Անհրաժեշտութեան պէս իրարու փարած, իրարմէ անբաժան: Զիրար կը բզկտենքգազան չենք: Կը կողոպտենք – գող չենք: Ամէնէն շատ զինք կ'ատեմ, երբ՝ կրօնական հանգամանքէն դուրս ելած, աշխարհականի դիրք կը բռնէ, այդպէս կ'երեւի: Եթէ իսկ կեղծէ, հաւատացեալի դիրքը աւելի կը վայլէ իրեն: «Հայր Յովսէփ Սէ՛Րդ է քո՛յր. սէր մը որ հոգիդ կը լուայ քու ըմբռնած ձեւով, եւ ուղեղդ կը թմրեցնէ՝ իմ տեսակէտով: Ան քեզմէ կը պահանջէ – գերուժիւնդ, կոյր հնազանդութիւն, քեզ իրեն հպատակեցնել կ'ուզէ, երբե՛ք – հպատակիլ»:

Ձեռքը նորէն գրպանը խոթեց: Ոչինչ հանեց: Աննպատակ այս շարժումը, նպատակին հասաւ: Երբ նշմարեց գեղեցկութեանս հետ կապ ունեցող բան մը իմ վրայ, բան մը որ շատ կը սիրէ: Դեղնորակ մազերս են անոնք:

Հիմա, իրարու կը նայինք զինաթափ: Գուցէ՝ թշնամիները, ո՛չ թշնամիի պէս: Կը ժպտինք: Պարտաւորիչ կը դառնայ այդ ժպիտը: Պարտաւորութիւն որ մեզ կը վերածէ՝ Թրաքեվերէի եկեղեցիին երկու կողմերը կանգնած՝ Աստուածածնի արձաններուն: Ճիշդ արձան: Անոնց պէս գծուած, ճուլուած, աւելի իրական այդ ձեւով: Աւելի ճշմարիտ:

Սենեակին մէջ ամէն ինչ լռած, լռած ենք:

–Հեղինակ, դո՞ւն գրեցիր այս ամէնը, թէ ես: Երբեմն կը չփոթեմ:

–Ի՞նչ բան այդպէս կարծել կուտայ:

–Այն թէ՝ շատ բան սուտով չինուած աշխարհի

երեսին, դուք, գրողներ, նոյնութեամբ չէք տար զանոնք: Ընթերցողը չի տեսներ սուտը, որովհետեւ ծածկուած է ճշմարտութեան պատմուճանով: Մարդոց ապրումներու ամբողջականութիւնը չէ:

– Անշուշտ, արուեստի տեսաբանութեամբ, արուեստի ճշմարտութիւնը ներկայ է: Ինչպէս ամէն արուեստի մեկնաբան, գրողը ինք եւս, ինքզինքին մեկնաբանն է: Մեկնաբանութիւն մը կը կատարուի–մեկնաբանին եւս անհատական ուժով, գիտակցութեամբ, օգնութիւնովը, ստեղծագործութեամբ եթէ կ'ուզես: Կաթին խառնուած ջուրին նմանողաբար: Օրինակ՝ եթէ քիլօ մը ճշմարտութիւն առնէ, նախ՝ առած քիլօ մը ճշմարտութիւնը զուտ չ'ըլլար, խառնուած է – կէս առ կէս սուտով: Կարծելով սակայն թէ՝ ամբողջական է, զուտ ճշմարտութիւն, հեղինակը՝ իր կողմէ կը խառնէ, իր սուտը՝ նուազագոյն կէսով: Սուտին հետ, որ արուեստի ճշմարտութիւնն է իրականին, կը խառնուին՝ անհեթեթութիւն, պատրանք, իրերն ու դէպքերը խոչորցուած վիճակով: Ստացուած է արդէն, գրութեան ոգին–մեկնաբանութիւնը:

– Ձեմ կրնար համոզուիլ, ինչո՞ւ չգրել եղածը եղածով:

– Անկարելի, այն ատեն, արուեստ չ'ըլլար: Եթէ կ'ուզես, ուրիշ օրինակ տամ: Առնենք՝ մարդը, բնութիւնը, աշխարհը: Անոնց բան մը պէտք է խառնես, մինչ արդէն խառնուած են: Կ'ուզե՞ս գիտնալ՝ Մարդը՝ անասունի: Բնութիւնը՝ արուեստականութեան: Աշխարհը՝ անաշխարհութեան:

– Արդի՞ւնքը:

– Խառնուրդ, միշտ խառնուրդ:

– Ի՞նչ տարբերութիւն կը տեսնես մեր միջեւ:

– Դուն կ'ապրիս այդ կէս սուտը եթէ ոչ ամբողջը եւ ինծի կը ներշնչես ես կը գրեմ եւ ընթերցողը կը ներշնչեմ:

– Երկուքս ալ սուտի մէ՞ջ ենք ուրեմն:

– Սուտը իւրացուցած, սուտին խառնուած: Սուտով ոգեւորուած չատ հեղ: Իմ գրելու իրողութիւնը երբեք

չի դաւաճաներ– գրելու հաւատարմութեանս, որ՝ նոյն իրականութեան լոյսին տակ, կ'ըլլայ– գրելու ճշմարտութիւն: Ատիկա՝ արուեստի գեղեցկութիւնն է:

– Չէ՞ որ ամէն ատեն, գեղեցկութիւնը՝ գեղեցկութիւն չի տեսնուիր: Դատողութիւն եւս պէտք է:

– Այո՛, բայց դատողութիւնը ինքնին, ստեղծագործ չէ: Ստեղծուածին վճիռը: Բայց կը հեռանանք նիւթէն:

Վերադարձը տխուր պիտի ըլլար: Ծովեզերքէն քար մը գտած, ցոյց տալով հեղինակին, ըսի. «Կը տեսնե՞ս, ժամանակի ընթացքին տաշուած, ծակուած, տափակցած քար մը: Կրնանք այս քարին պէս ըլլալ–թերեւս եղած արդէն: Այս քարը՝ դուն, ես կամ ան– գեղեցի՞կ էր, տգե՞ղ: Էի՞նք, այդպէս ծնած, թէ այդ ձեւը առինք: Իբրեւ գրող, դուն երեւակայութիւնդ ետ առաջ պիտի տանիս, պիտի յարմարցնես, քարին ծնունդի պատմութիւնը հիւսես ոսկեշող բառերով: Մինչդեռ ես, զինքը պիտի տեսնեմ այնպէս ինչպէս գտած եմ ծովեզերքէն:

– Պիտի վստահի՞ս տեսնելու կարողութեանդ, ճշդիւ տեսած պիտի ըլլա՞ս ամէն մանրամասնութիւն: Կեցիր, լաւ նայէ՛ հիմա անոր: Տե՛ս, տեսնել կարծելէդ աւելի ծակտիկներ չկա՞ն միթէ քարին վրայ: Տակը, վրան, քովը: Քարը մենք ենք, մարդը, որուն ամէն կողմը ծակտիկներ կան– անտեսանելի չատ անգամ, եւ կամ՝ տեսանելի ոմանց համար, այսինքն՝ գրողներու որոնք նայիլ գիտեն բանի մը:

– Ըսել կ'ուզէք թէ՝ ծակտիկները, մեր ցաւերը, մեր թերիները, որոնք աղտով լեցուա՞ծ:

– Ոչ՛ միշտ աղտով: Տարբեր բաներ եւս կրնան լեցնել–ծակտիկները: Մարդ իր տգեղութիւններէն այնքան չ'այլայլիր որքան ուրիշներուննը տեսնելով: Ամէնքս ալ ունինք այդ ծակտիկները: Գրողին կը մնայ ցոյց տալ թէ՝ ինչո՞վ լեցուած են անոնք:

– Հասկցա՛յ: Հիմա աւելի կ'ըմբռնեմ թէ՝ իմ ծակտիկներս տգեղութիւններով խցուած են եւ կը տանջէ ատիկա զիս: Ա՛յդ է պատճառը թերեւս որ՝ ամէն վայրկեան ոճիր գործել ուզեմ: Անձս՝ ոճիր գործելու կ'ենթարկեմ: Կը գործեմ ոճիրը երեւակայութեանս

մէջ: Հերոսներս իրական են, փոյթ չէ թէ՝ երեւակայութեանս փոխադրուին: Շատ հեղ, երեւակայութիւնս զանոնք կը ջնջէ, դատողութիւնս՝ կը հաստատէ: Կիրքերս սեփական զէնքերս են:

Հեղինակը գացեր: Ինքնիրենս կը խօսիմ, ինչպէս յաճախ: Դադաս, դաշնակին առջեւ՝ ծերացած-դաշնակով: Մարմինէն այրած աղտի հոտ կուգայ: Որոշ պատճառներէ առաջ կուգան, կամ՝ պատճառներու կը կարօտին: Դադաս վիժածի կը նմանի: Բայց, օրէնքէ դուրս չ'ելլեր, ինքնիրեն օրէնք կը չինէ, հոն կ'ապաստանի: Ես միշտ օրէնքէ դուրս կ'ապրիմ: Կ'աղօթէ՞ արդեօք հիմա:

Ո՛չ, կ'երգէ: Բուչինի, Պերլիոզ, Վերտի, մանաւանդ՝ Վերտի, իւրն են: Դադաս կ'երգէ: Անձայն կամ ձայնաւոր, անոնք չատ ա՛նգամ, իր ողջակէզները կ'ըլլան: Դադաս կ'երգէ – բերանը՝ հաւկթաձեւ, քառակուսի-կը բացուի:

Երգը լռած, ինք կ'երգէ տակաւին: «Երգէ՛ դադաս»:

Կ'երգէ, կ'երգէ մտքէն, լուռ, զուսպ: Այսպէս, կը գեղեցկանայ, ինքնատիպ, ինքնասոյզ, կը մարսէ արուեստի գեղեցկութիւնը: Կը սեփականացնէ զայն: Կարելի չէ իրեն մօտենալ: Առանձնայատուկ, առանձնաշնորհեալ – իր աշխարհին մէջ: Կ'ապրի – ջնջած նախկին ապրումները, վերածնած – կ'ապրի: Դաշնակը, նօթատետրերը, բոլորը իրեն հնազանդ– կ'ապրին նաեւ, կ'ապրեցնեն զինքը:

Դուռը կը զարնուի: Կը վախնամ զինք արթնցնել – քունի նմանող երազէն: Ցուսախաբ ընել չեմ ուզեր: Զգայախաբութիւններուն փաթթուած, գերերջանիկ էակ է: Զայնը՝ իրեն կ'երեւի–մեծցա՛ծ, լիացա՛ծ, կատարելագործուա՛ծ: Մեծ երգչուհի է արդէն-զգացական իր աշխարհին: Կը խորհիմ՝ լա՛ւ է այդպէս: Ինչո՞ւ իրականութեան գերին ըլլալ: Լաւ է ինքնախաբէութիւնը: Գոնէ գիտէ թէ՝ գեղեցիկին զոհաբերումն է: Իրականութիւնը՝ տգեղ, սպառիչ, անձեւ, անգոյն:

Այդպէս կը թողում, դուրս կ'ելլեմ:

Դուրսի իրականութիւնը կ'ահաբեկէ, կը զգետնէ զիս։

ԳԼՈՒԽ 7

Սենեակը երեք անգամ յօրանջեց։ Կարասիները տեղափոխուեցան, գունատեցան։ Խառնուեցան՝ մութի ստուերներուն։

Պատուհանի փեղկերը գոցեց։

Պատուհանը փեղկ չունէր։ Օրօրուեցաւ, ինքնիրենը գոցուեցաւ։ Սաստիկ հով։ Դուրսի եւ ներսի յարաբերութիւնները –խզուեցան։

Անկողինին ծածկոյթը բացաւ, խաչակնքեց, պառկեցաւ– դադաս։ Չէ պառկած։ Պառկած ձեւով կանգնած։ Սպիտակ գիշերազգեստով։ Մազերը գլխավերեւը հաւաքած, տիրական, անցաւ նրբանցքէն։ Թագուհիի կը նմանի այդ վիճակով։

Դադաս չէ· Պելլան է եղեր։ Պելլան, ՄՕՆԲԱՐՆԱՍԻ գծագրիչին րոպէապէս գծած նկարին կը նմանի այսօր։ Շատ գեղեցիկ ներկայացուցած էր զիս, պատռած էի։ Պելլան, իրական է, չեմ պատռեր։ Կը պահեմ՝ թանկագին իրի նման։ Բիւրեղէ ծաղկամանի պէս։ Աչքերուն՝ լեռներէ վազող ջուրին հոսքը կայ։ Պելլա՛, կարօտը ունիմ ներկայութեանդ։ Տեսողութեան բոլոր պատուհաններս բացեր, քեզ ընդունելու։ Պելլա, քեզի պէտք ունիմ, մաքուր օդին նման, արեւին։ Կոյուղիներուն ինկած եմ։ Ազատէ՛ զիս։ Ապականութիւնը մաքուր օդի պէտք ունի· բա՛ց պատուհանները, Պելլա՛։ Պելլա աչքերուդ ինկած երկինքը աւելի յստակացաւ։ «Կ'ուզէի չփախչէիր ինձմէ» ըսիր։ Զայնդ՝ ականջներս չոյելով անցաւ։ «Վայրագութեանս չընտելացա՞ր տակաւին Պելլա՛»։ Գիտեմ, կը խրտչի, կը հեռանայ ինձմէ· «Քեզ շատ սիրողներ կան Պելլա։ Ինչո՞ւ ես չեմ կրնար սիրել։ Ի՞նչո՞ւ դուն չես ըսեր թէ պէ՛տք է սիրեմ։ Ո՞ւր է քսաներորդ դարը աչքերուդ որ ամէն մտածածը ըսէ։ Ո՞ւր է անկեղծութիւնդ։ Ո՞ր դարուն ալ պատկանիս, իրաւունքդ է սիրել Պելլա՛։ Սէրը դար

չունի. ես զայն չեմ ճանչնար գոնէ: Ճանչցուր ինծի Պելլա՛: Միայն թէ՝ կը յիշեմ, ա՛հ, քեզ Ֆիումիչինոյի աւազին տեսած ատենս կը յիշեմ: Աւազին վրայ, աւելի մերկ քան եւան, ցանկայարոյց էիր: Կրակի վերածուած մարմինդ: Գրկե՛լ ուզեցի քեզ»:

– Եւ փախար, փախա՛ր սակայն: Եւ ես, արեւին, աւազին հետ պառկեցայ: Չիս ուրիշներու թողուցիր, փախա՛ր:

– Ամէն պահս փախուստ է Պելլա: Անձէս, արարքներէս, ըրած եւ ընելիք ձախաւերութիւններէս: Եւ դեռ, յիշատակներէս, անցեալէս, հագուստներէս, տուներէն, դաշտայէս, ամէն բանէ կը փախիմ:

– Թող անոնցմէ փախչէիր, բայց ինծի գայիր, սիրով կ՛ընդունէի քեզ:

–Իրաւունք ունիս: Մատներս հպիլ կ՛ուզէին կուրծքիդ սպիտակութեան: Անոր արեւ ծծած գոյներուն: Անհանգստութիւն մը խայթեց: Գիտե՛մ, քեզ թողուցի հեչտագրգիռ: Ըսէ՛, խոստովանէ թէ՝ այդ օր, գացիր ուրիշի մը հետ պառկեցար: Նոյնիսկ՝ Մօրելլիին: Ինչո՞ւ չես խօսիր: Իրաւունք ունիս, լաւ որ անանկ ըրիր, չեմ բարկանար, չեմ մեղադրեր քեզ:

Լռեց: Լռեցինք: «Ըմբոստացէք, բարկացէք ձեր ներաշխարհը պարպեցէք, երիտասարդներ: Ֆանդեցէ՛ք եւ չինեցէք: Վերականգնեցէ՛ք, վերականգնուեցէ՛ք: Կեղծ կապանքները հանեցէք ձեր վրայէն: Մաքրեցէք աշխարհը – աղտերէն: Փտած մտայնութիւնները վանեցէք, հինցած, բորբոս կապած գաղափարները ոչնչացուցէք»:

Հեղինակը մէջ մտած, այսպէս արտասանեց:

Շուրջս չեմ տեսներ: Մառախուղի թանձրութեան մէջէն կը նաւարկեմ: Ամէն կողմս, ծով: Անծայրածիր ծով: Ոչ մէկ եզերք կ՛երեւի: Բայց ես ելած կը թուիմ – եզերք: Հասեր եմ: Մարդերու խառնիճաղանճիմը մէջէն կը քալեմ: Բոլորը գունաւոր ակնոցներ դրած, կը շարժին, կը ծռին, կ՛ելլեն: «Ա՛հ, սա մէ՛կը կը ճանչնամ, ճանչցայ: Հայրս: Հայրս էր, որուն՝ օր մը, հանդիպիլ կ՛ուզէի:

–Ձի՛չդ, հայրդ եմ:

–Ո՞ւր էիր մինչեւ հիմա:

–Ջու մէջդ:

–Ջեզ բնաւ մէջս չէի զգացած:

–Շօշափէ՛ սիրտդ, զայն ես տուած եմ:

–Դո՞ւն, չեմ կարծեր, բայց կ՚երեւի մէկը տուաւ:

–Կ՚ուրանա՞ս:

–Չեմ կրնար հաստատել:

Խեղճացաւ: Աչքերը ոլորուեցան, շրջեցան, արցունքի կայլակներու միջեւ:

–Չաւակս ես, եթէ իսկ սրտէդ հպնած ես՝ ա՛ռ, կրկին ա՛ռ զիս:

–Հոն դնելս չեմ յիշեր:

–Ի՞նչպէս չես յիշեր: Ամեռ գիշեր էր, պատերազմի կ՚երթայի – գացած ատենս դրի: Ա՛ռ զիս, զաւակս ես, մէջդ ա՛ռ:

–Ուշ է հա՛յր: Հիմա, ես եւս սիրտ չունիմ:

Նստան պարտէզի նստարանին: Երկուքն ալ յոգնած, տխուր: Երկուքն ալ զիրար կորսնցուցած: Մին միւսին պատասխանատուն չէր:

–Միշտ գիտցար ուրեմն՝ թէ սրտէս ելա՞ծ էիր:

–Թերեւս երբե՛ք մտած հոն: Կրնայ ըլլալ, մայրս էր պատճառը: Ձինք բնաւ չճանչցայ:

–Մա՞յրդ, ա՛հ, մայրդ…:

–Խօսէ՛ իր մասին, զինքը բնաւ չճանչցայ: Խօսէ՛ խնդրեմ:

–Ես ալ զինքը չճանչցայ. հակառակ միլիոն օր, միլիոն գիշեր միասին ապրեցանք:

–Բայց սերմդ տուիր իրեն:

–Սերմս առաւ բռնի եւ ձեզ ծնաւ: Այսքա՛ն: Ցետոյ, ձեզ հատիկներու նման ցանեց գնաց: Գնա՛ց, ալ չեկաւ:

– Ինչո՞ւ չփնտռեցիր զինքը:

– Վախցայ: Նորէն սերմ պիտի ուզէր եւ ես չունէի:

Արեւը կորսուեր: Հայրս գացած ըլլալու է – տեղը պարապ է:

– Վաղը, գործի պիտի չերթամ դադա՛, որոշած եմ,

պիտի չերթա՛մ: Կ'ատեմ բադրոնս: Հայրս ալ ատեցի: Զատելով, չսիրեցի: Թերեւս սիրած էի: Զինքը տեսած ըլլալս բնաւ չեմ յիշեր:

Դադաս լուռ է: Սեւեռաբիբ կը նայի: Գիտեմ թէ հաչտ չէ գործի չերթալու մտադրութեանս: Որոշումս որոշում սակայն, պիտի չերթամ: Բադրոնիս ծերութիւնը կը ծերացնէ զիս ո՛չ թէ տարիքը: Տարիքը կարեւորութենէ զուրկ պիտի ըլլար,եթէ զիս չխորչեցնէին ունակութիւնները: Մտածումները ծերացած են: Մերութիւն մը որ կը ճնշէ – ծերանալու կը մղէ: Անոր երիտասարդ մնալու ճիգը՝ աւելի չատ կը խորչեցնէ: Իսկ, նուէր տալու անհարկի սովորութիւնը, զարշանք կը պատճառէ: Կը զգամ՝ ծերի մը հետ եմ: Անոր նմանիլ կը սկսիմ: Անոր հետ կը շարժիմ, կը կենամ, կը քալեմ: Այս կանխահաս ծերութենէ ազատիլ կ'ուզեմ: Կը փափաքիմ մանկութեանս վերադառնալ: Գոնէ պատանութեանս անորոշութեան – տատանի՛լ: Մտամոլոր խրիլ, թերեւս պատրանքի ճախճախուտին, երբե՛ք սակայն անոր պէս, կանուխէն ծերանալ: Տասնըմինը տարեկան եմ, քսանըմինը կ'երեւիմ: Անոր նման, 69 կը զգամ: «Նստէ ղէմս» – կը նստիմ: «Ինծի հետ պիտի ճաշես» – կը ճաշեմ: Նմամաճիկ մը: Նաեւ՝ վարժութեան փոխուելու ենթակայ ունակութիւն, որուն հետզհետէ ընտելանալս կը զգամ: Օրէ օր, քիչ մը աւելի:

Դարձաւ պատին: Կը տ֊ջայ, ջերմութիւնը բարձրացած է:

Դուռը կը բացուի: Ներս մտնողը – բադրոնս: Ինչո՞ւ կիրակիները կ'այցելէ: Ջեմ հասկնար: Դադաս բնաւ յարմար չէ իրեն – եթէ նպատակը ատիկա է: Կը ղարպասէ զինքը, նաեւ՝ գեղեցկութիւնս որուն կը հիանայ:

Աչքերը բաց – մեռածի նման բաց: Անոնց անշարժութիւնը ղադայիս վախ պատճառած ըլլալու է, կ'աղօթէ ծունկի:

–Ձեռքերը կ'այրին... բժիշկը ո՞ւր է, թող գայ, ըսէ՛ք թող գայ: Շատ հիւանդ եմ, բժիշկ պէտք է կանչեմ:

–Ո՞վ ես դուն... դաղա՞ս: Ո՛չ, ո՛չ, դաղաս չես: Մա՞յրս, ա՛հ – այո՛, տարտամօրէն կը յիշեմ, դուն մա՛յրս ես: Երախայ էի այն ատեն, երախայի նման կը յիշեմ: Մա՛յր, չեչտակի աչքերուդ չեմ նայիր: Որովհետեւ, հոն արմատացած կը կարծեմ ժահրի պէս տարածուած թարախը որ չի բուժուիր: Անսրբագրելի մոլուցքդ: Խառնուածքիդ: Թերեւս՝ ծնունդիդ: Որքան պիտի ուզէի՝ կանխահասուքիւնս քեզի փոխանցել, փոխադրել: Պիտի ուզէի որովայնիդ մութ ուղիներուն թափառիլ: Պիտի ուզէի, հօրս սերմը ձեռքերովս տեղաւորել – ձուարանիդ: Այնպէս մը դնել որ սբերմաթօզոյիթներու ներդաշնակուքիւնը ապահովուէր: Այնպէս մը ընէի որ, քոյրերս՝ եղբայրներս կատարեալ ծնէին, ծնած ըլլային: Արգանդիդ արիւնթաթաւ ճախճախուտին, կը տարածուիմ հիմա, մա՛յր: Ետ առնել կ՚ուզեմ հօրս սերմը· զայն չեմ գտներ: Չեմ իսկ տեսներ, այնքա՛ն մութ եւ անկանոն է ուղին: Գարշահոտուքիւն կը ծաւալի, կը սոսկամ: Գուցէ դուն չըլլաս պատասխանատուն, մա՛յր: Բնուքիւնը քեզ կին ծնաւ: Էգ մըն ես: Կենդանիներէն մինչեւ մարդը, էգ եւ արու: Թերեւս, հայրս յանցաւոր է, ծուռ դրաւ, գէշ տեղաւորեց սերմը: Չկրցաւ գնահատել ձուարանիդ գեղեցկուքիւնը, անոր արժանիքը, թափանցիկ ողորկուքիւնը, որ ինքնին՝ առինքնող է: Ձուարանդ որ մրջնանոց մըն է: Գիտե՞ս, գիտէի՞ր, 50·000 եւ աւելի ձուիկներ կան մրջիւնի մը ձուարանին մէջ: Եթէ արու մրջիւնները բեղմնաւորելու հասնին էգերը անմիջապէս կը մեռնին: Մարդը նոյնը չէ: Եւ եթէ արու մրջիւնները չմեռնին ու ետ դառնան, մրջնանոցի դրան առջեւ սպասող էգ գործաւորուհիները զանոնք կը սպաննեն անօթի թողելով: Բեղմնաւորուած էգն ալ տխուր ճակատագիր ունի: Կը թաղուի հողին, կը կորսուի սպառած, առաջին հաւկիթները ածելով եւ եթէ յաջողի մրջնանոց մը շինել նոյն տեղը, 12 տարի կ՚անցընէ բանտարկուած: Էգ գործաւորուհիները իրենց սեռայնուքիւնը կորսնցուցած, չորս տարի կ՚ապրին նուիրելով իրենց ձագուկներու խնամքին:

Կր տեսնե՞ս, մայր, փոքր միջատի չափ չեղար պահպանելու ձագերդ: «Մայրութիւնը զոհողութիւն, անձնուիրութիւն է»· ո՞վ ըսաւ: Մայր, քնազդիդ ուժովն իսկ, չկրցար սերնդագործել գեղեցկօրէն: Ոչակաւոր մարդեր ծնելու չլծուեցար: Եւ չունեցար մայրութեան պարտաճանաչութեան ոգին:

Օ՛, գիտեմ մայր, ծանր կը կշռեն խօսքերս: Որքա՛ն պիտի ուզէի գովեստներ հիւսել քեզի՝ վեհացնել քեզ, բարձրացնել: Սիրտս կը վառի մա՛յր, առաջին զոհը ես եղայ: Ես եմ անդրանիկ զաւակդ: Ես գոպայ մըն եմ: Կատարեալ չեմ ծնած: Գիտէի՞ր թէ՝ գոպաները յանխահաս կը ծնին: Բայց ես չափահաս ծնած գոպայ եմ. Օհ, մայր, եթէ տեսած եւ ըմբռնած ըլլայիր ձուարանիդ պատկերը՝ մեծկակ, կլոր, յանկուցիչ, հօրս սերմը պիտի ընդունէիր աւե՛լի վայելչօրէն:

Կր ներես, պաշտամունքիս առարկայ պիտի չկարենամ ընել քեզ, մա՛յր: Գնա՛ մա՛յր, քեզ եւս պիտի չկարենամ ընդունիլ, ինչպէս հայրս չընդունեցի: Գացէ՛ք, երկուքդ ալ գացէ՛ք եւ պառկեցէք իրարու հետ եթէ կ՛ուզէք– առանց բեղմնաւորումի, առանց ծնունդի:

– Ձառս վերջ գտաւ հեղինակ: Կարգը իմս էր ճառախօսելու կ՛երեւի: Եւ հիմա՝ կրնաս զիս քննադատել: Ի՞նչ կրնամ ընել, ճառախօսելու համաճարակին ենթարկուեցայ ակամայօրէն:

– Խօսէ՛, մտիկ պիտի ընեմ:

– Գիտե՞ս թէ՝ մայրը, այնքան ալ սրբացած, սրբանուէր, անձնուրաց էակ մը չէ ինչ որ կը կարծենք: Շատ հեղ, աւելի եսասէր, ինքնահաճ, որքան հասարակ մարդ մը: Կը պարտադրէ ինքզինք իր զաւկին, չուրջիններուն: Անկէ սիրուելու, առաւելապէս գըննահատուելու փառասիրութիւնը ունի: Կուտայ՝ առնելու համար: Գերազանց մնալու գաղափարը, մղձաւանջն է իր որ կը տառապեցնէ: Պահանջկոտ, ուզող է: Չի հանդուրժեր ուրիշի մը գոյութեան որ իր տեղը գրաւէ: Բայց այս զգացումները չի կրնար դրսեւորել, ու կը պայքարի ինքն իր մէջ: Իրեն վերագրուած

կատարելիութիւնները չունի: Ջեմ ժխտեր այն բացառիկ դէմքերը որոնք՝ իսկական մայրեր եղած ըլլան: Անոնք եւս ունին փոթորկալի զգացումներ նոյն հարցերով:

– Մայրերու մեծամասնութիւնը անճնուրաց, խոր կերպով նուիրուած են, թէեւ, վերջին չրջաններուն, ըսածիդ պէս քիչ մայրեր արժանի են նման ընդունակութիւններու:

Պնդելը աւելորդ պիտի ըլլար: Հեղինակը՝ երբեք դէշ բան պիտի չգրէ՝ չեղծանելու «մայր» բառին առարկայական, աւանդական կերպով նուիրում դարձած իմաստը:

Հեգնօրէն ապիկար, քեզի կը վերադառնամ դադա՛:

Դուն ալ կին ես – ո՛չ մայր: Գիտե՛մ, ինծի համար չամուսնացար: Կը սխալի՞մ արդեօք: Անշուշտ, միայն ես չէի: Ուրիշ ուրիշ պատճառներ եւս կային: Դադա՛, դադա՛, ըսէ՛ ինծի համար չէ որ չամուսնացար չէ՞: Ըսէ՛, գոնէ խիղճս հանդարտ ըլլայ:

– Մի՛ խօսիր իմ մասիս, ինծի համար– քո՛ւ ակնոցովդ, քո՛ւ տեսաբանութիւններով: Ըմբռստութիւններուդ ծայրայեղութեամբ: Կեանքիդ անիրաւութիւններու ցաւերով: Ապիկարութիւններովը ծնողքիդ: Մի՛ խօսիր իմ մասիս խնդրե՛մ: Իմ կեանքի գիծը՝ տարբեր ուղղութիւններով կ՛երկարի:

– Գիտե՛մ: Դուն ալ քու կարգիդ, զոհն ես քու ծնողքին: Ընկերային դիրքիդ նաեւ: Շրջապատիդ, ա՛յն ամէն բանին, որոնք՝ յառաջացուցին տխեղծութիւններ լաւ չտեղաւորուած սերմերու արդիւնքով:

– Լռէ՛: Մի խօսիր իմ մասիս, ըսի քեզի:

– Ծնելու պատրաստուած չէիր երբ ծնար: Մրջիւնի մը ձուիկներուն պէս չէր ծորդ ձուիկները: Գոպայմը իսկ չէիր: Խեղճ, փոքրիկ, վատոյժ աղջիկ մը: Այդպէ՛ս, չկազմուած, չաճած ծնար:

– Արգահատելի՛: Երբե՛ք այդպէս չծնայ: Փոքրիկ ալ չէի: Ընդհակառակը՝ ծնած ատենս 40 քիլօ եւ աւելի կը կշռէի: Կը յիշեմ. մօրս արգանդէն չկրցան հանել, փորը ճեղքեցին: Ամիս մը եւթ, կրկնապատիկը քիլոյով,

արդէն մեծ էի: Կը քալէի: Մնած օրս իսկ, կ'երգէի: Յաջորդ օր, կը խօսէի: Աւելի միւս օր, բոլորովին՝ կատարեալ: Մանաւանդ՝ կոկորդով, հազագով:Կուրծք երովս, սրունքներովս:

– Կ'ըսէիր թէ՝ սրունքիդ մէկը չկար:

– Անոր տեղ՝ բազուկս– երեք էր, կատարեալէն աւելին:

Դաղայիս ձայնը հետզհետէ կը բարձրանայ: Կ'ոգեւորուի: Երբ իր մասին խօսի, միշտ այսպէս է:

Մտիկ չեմ ըներ: Գլուխս սաստիկ կը ցաւի:

Ձեռքիս կը նայիմ–կ'արիւնի: Ո՞ւրկէ այս արիւնը: Բա՞ն մը կոտրեցի– իմ ձախաւերութեամբ: Դաղաս ծուռ ծուռ ինծի կը նայի: «Ո՛չ, դաղա, այդպէս մի՛ նայիր բան մը չկոտրեցի– մա՛յրս սպաննեցի: Կը յիշեմ, սպաննեցի՝ նախ, մայրութիւնը, կը յիշեմ, քիչ առաջ էր· դաշունահարեցի–մայրութենէն ետք, զինքը: Զարկի սրտէն: Այլեւս, ո՛չ մայր, ո՛չ հայր ունիմ:

Սենեակի լռութեան մէջ –ո՛չ ոք: Կը կարդամ: Քրոջմէս եկած նամակ: Տիւսէլտորֆէն: «Հրաշալի քաղաք, տեսնես անգամ մը, եկուր, կը սպասեմ»: Քոյրս կը պաշտէ Գերմանիան, գերմանացի ամուսինը, քաղաքը: «Մշակոյթ, կարգապահութիւն, մաքրութիւն, ճշդապահութիւն»: Բոլոր ըսածը ճիշդ, բայց չէ՞ որ նոյն այդ ճշդապահութեամբ, հաւատարմօրէն, ճշգրտութեամբ կատարեցին Հիթլերի դահիճային հրամանները, ջարդելով, ժողովուրդներ–միլիոններով: Քոյրս չտեսաւ ատոնք, շատ երիտասարդ է, կը պնդէ· «Եկուր իմ մօտս, քեզի գործ կը գտնեմ– այս դարուն, ամէն մարդ, ամէն ազգ, քիչ կամ շատ· ջարդեց, կը ջարդէ, պիտի ջարդէ»:

Գացի: Ձսիրեցի, ետ եկայ Ֆրանսա:

Միւս քոյրս՝ Անգլիա է: Մանչէսթըր: Ետքը՝ Լոնտոն: Պալատի դրան առջեւ զինուած–պահակներ: Կապարէ, անհոգի ըլլալ կը թուին– արձանային: Մէկ, երկու, երեք– տեղ կը փոխեն, կը շարժին: Ես օտարական, քոյրս կէս օտարական, քանի՝ ամուսինը անգլիացի:

եղբայրս՝ Պելճիքա-ամուսնացած պելժուհիի մը հետ: Միւս եղբայրս՝ Տանիմարք, միւսը Շիլի:

Կը գրեն, կը գրենք –նամակնե՛ր: Ի՞նչ լեզուով– չեմ գիտեր: Շատ անգամ չենք կրնար կարդալ: Երբեմն՝ բնաւ չենք կարդար –իրարու նամակները: Մայրենի լեզուով չեմ գրեր, –չենք գրեր: Ո՞րն է մայրենի լեզուն: Այնքա՛ն իրարու խառնուած՝ դժուար է զանազանել: Խառնուրդ՝ իրարմէ տարանջատել–անկարելի: Այնպէս որ՝ կը հրաժարինք–գրելէ: Քանի տարիները անցնին, նամակները կը նուազին:

Մեր ընտանիքին չառաւիղը կ'երկարի–մինչեւ Աւստրալիա, Զինաստան, Հնդկաստան, Ամերիկա: Հօրս, մօրս ուխտը զաւակները, կը բազմապատկուին, կը քառապատկուին: Հազա՛ր, հազա՛ր, միլիոն եղած–կ'երթան, կը գաղթեն: Քոյրերս, եղբայրներս գացին, կ'երթան–յոյսերով, երազներով, լաւին ձգտումով: Երբեմն՝ կը վերադառնան: Ջեն մնար, չեն կրնար:

Կը պատահի, երկար ատեն իրարմէ լուր չառնենք. յաճախ արդէն չենք առներ: Ինքնագլար կը տանջուինք, աւելի ետք, մոռնալո՛ւ: Իւրաքանչիւրիս հոգիի խորքին, ծալուած կը կենայ, մեր ինքնութեան եղծանած ձեւափոխութիւններուն, տարտամ զգացումներ: Ունինք անորոշ տրտմութիւն: Իւրօրինակ՝ ուրախութիւն: Յաւ, զղջում–ինչի՞, չենք գիտեր: Փոթորիկէն տարուած, հեղեղատէն քշուած գերաններու կը նմանինք –անորոշ ուղղութիւններով: Իրարու բնաւ չենք հանդիպիր հոսանքէն տարուած: Եւ եթէ դիպուածով հանդիպինք, կը խօսինք համրի լեզու: Մեր ներաշխարհի լեզուն: Մենք մեզի, մեր խորքին իջած, մութ անկիւն մը, վախնալով տեսնուիլ –նոյնիսկ, մենք մեզմէ: Այս բոլորին՝ կ'աւելնայ– ՀԱՑՐԵՆԱԲԱՂԶՈՒԹԻԻՆ, կամ՝ ճիշդ է ըսել ՀԱՑՐԵՆԱԶՈՒՐԿ ՎԻՃԱԿ: Վիշտը անոր: Վիշտ եւս չէ: Տեսակ մը նուազարժէքութեան բարդոյթ: Թէեւ, այդ բարդոյթը հետզհետէ բարելաւուած, եղած –ձգտում, թռելու, ճանաչուելու խա՛նդ: Հայրենաբաղձութիւնը քիչով կը փոխուի, մէկ երեսի վրայ: Միւսը՝ թաղուած մեր մէջ,

անտեսանելի , հիւանդութեան մը պէս մեզ կը կրծէ: Անբուժելի հիւանդութիւն– մենք գիտենք այդ հիւանդութիւնը, մարդու չենք ըսեր: Երբեմն՝ անիմաստ կը դառնայ – հայրենաբաղձութի՛ւնը: Անիմաստ, աւելի՝ անհասկնալի – մեզմէ, օտարներէն չատ աւելի, քանի՝ անոնք իրենց հայրենիքին մէջ, չեն ըմբռներ այդ բառին լրիւ իմաստը: Կը վախնանք ծաղրելի ըլլալէ եւ ներս կը հրենքհայրենաբաղձութիւնը լաւ է մնայ մեր ներաշխարհին եւ բնաւ անկէ դուրս չելլէ: Մեզ անհանգիստ կ'ընէ: Ջենք կրնար ուզուած պարագային մէջտեղ հանել: Թաղուած, մեկուսի կը մնայ միշտ: Կը մեղքնանք իրեն: Այնքա՛ն:

Այսպէս ենք– հօրս մօրս զաւակները: Ե՛ս, ա՛ն, մե՛նք, քոյրերս, եղբայրներս ամբողջ սփիւռքի տարածքին: Տօնական օրերուն– նամակներ կը տեղան քիչ աւելի: Նամակներ որոնք կը մարեն, մարել կը կարծեն կրակը որ –ԿԱՐՕՏՆ է: Սիրուն, գունաւոր, Ցիսուսի նկարներով, ո՛չ Ցիսուսով, նորագոյն, մեծ նկարիչներու գծածներով, Հայաստանեան տեսարժան վայրերով պճնուած– քարդեր չնորհաւորական– կը հաւաքուին, կը դիզուին, միակերպ, միատառ, միախօսք, կաղապարուած «Շնորհաւոր Նոր Տարի եւ Ս. Ծնունդներով»: Այսքան: Կը նետուին ետքը, պահուելէ ետք ատեն մը:

Այսպէս ենք, են – մեր ազգին զաւակնե՛րը:

Սա՛ ալ, ամէնէն փոքր քոյրս է –մեզ տեսնելու եկեր Ֆինլանտիայէն: Ամուսինը՝ Ֆինլանտացի: Մանչուկ մը գրկին: Լեզու մը կը խօսին որ բնաւ չեմ հասկնար- Ֆանթա,Ֆինթա–: «Ընգլըդ է մանչս, ժպտէ՛, գիրկը գնա՛»: Վերջին «ընգլ» բառը անգլերէն ըլլալուն, հասկցայ: Ինծի չգալու համար, կուլայ փոքրիկը: Պիչ պիչ ինծի կը նայի–ընգլի՛ն: Ան՝ ես եմ կամ չեմ: Իմ եւ փոքրիկի միջեւ, կամուրջ մը կ'երկարի: ՃՈՐՃ Ուաչինկթօնի կամուրջին կը նմանի– հակա՛յ: «Ի՞նչ կ'ուզես մանչ, ինչո՞ւ կուլաս– սա մեծկակ տղան քու ընգլըդ ՕՆԳԼԸԴ է»: Ի զո՛ւր:

Դժուար է անցնիլ այդ կամուրջէն, մանաւանդ,

երեխայի մը համար: Մանչուկը միշտ կուլայ: Մանչուկ ալ չէ, չափահաս եղեր: Մեծցեր:

– Մի լար փոքրիկ, կամ՝ երիտասա՛րդ–մօրեղբայրդ, ե՛ս, ո՛չ մէկ յաւակնութիւնը ունիմ չարունակելու մնալ իսկական մօրեղբայր: Ես ալ քեզ նման կորսուած եմ– կորսուած, մօրդ մօրը մայրիկին նման:

Պզտիկը դադրեցուց –լացը: Ապահով եղաւ թէ՝ կորսուած եմ եւ բնաւ պիտի չպնդեմ իրեն որ՝ մայրենի լեզուն խօսի: «Տարէ՛ք զիս Հայրենիք, տուէք իմ խրճիթը հո՛ն...»: Ո՞վ է այսպէս մրմնջողը: Թերեւս երեխա՞ն: Մէջէն եկած ձայնով: Ինքը՝ ինքզինքի համար ըսաւ: Այո՛, այո՛, ապահովաբար ան ըսաւ– քրոջս զաւակը: Թերեւս թոռը, թոռան թոռը պիտի ըսէ՞ արդեօք օր մը: Պիտի ըսէ՞ր: Կ'անգիտանամ: Ձայնը որ ականջս հասաւ– ըսուեցաւ, ըսուած էր:

Կեցաւ, գլուխը հակառակ ուղղութեամբ:

Պատին նկարը – իրեն երեւցաւ չնչուած, քան թէ շրջուած: Շրջուած էր սակայն, լաւ կը յիշէ: Դադան է: Մօրաքո՞յրս: Ճիշդ չ'ըլլար այսպէս ըսել –, մօրաքոյր բնաւ ունեցած չեմ: Դադաս՝ դադան է: Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի: Եւայի շրջանէն – իրաւու ազգական չե՞ն մարդիկ: Այդպէս է, այդպէս պէտք է ըլլայ: Որքան կը փափաքիմ – մօտ ըլլան մարդիկ իրարու: Ձիրար սիրեն ազգականի պէս, աւելի: Ո՛չ, չ'ըլլար: Աշխարհի ընթացքը փոխել կարելի չէ:

–Բայց պէտք է փոխել աշխարհը, հեղինակ, ըսէ՛, ի՞նչպէս:

–Եթէ նոյնիսկ փոխեն, ի՞նչը՝ ի՞նչով պիտի փոխեն: Եթէ քիլօ մը տանձին տեղ՝ քիլօ մը խնձոր տան – չ'արժեր: Քիլօ մը ձոյլ ոսկիին՝ – քիլօ մը աղամա՞նդ – նորէն բան մը դուրս չի գար: Մէկ ԳԵՐՄԱՐԴ՝ տասը քիլօ ոչ մարդո՞ւ – այն ատեն, կը հասկնամ, կարելի ըլլայ գուցէ փոխել աշխարհի ընթացքը: Բայց ո՞ւր է մէկ հատ իսկ ԳԵՐՄԱՐԴ: Եւ եթէ քոյր Գարօլինի ըսածին պէս, ԳԵՐՄԱՐԴԸ ՔՐԻՍՏՈՍն է – կը մեղքնամ անոր, որովհետեւ, հիմա չատ աւելի պիտի տառապի եւ

խաչուելէ տարբեր, տեսակ տեսակ չարչարանքներու պիտի ենթարկուի:

–Այդ պարագային, լաւ է որ չփոխեն – աչխարհը: Հազար տեսակ բարդութիւններ պիտի ծագին: ՔՐԻՍՏՈՍ այն ատեն բան մը չկրցաւ, հիմա բնաւ բան պիտի չկարենայ: Մարդիկ աւելի խելացի, աւելի չար եղած են, հնարած՝ չարչարանքի նորագոյն զէնքեր:

Պատուհանին բաց թողուած մասէն, երկինքէն կապոյտ պատառիկ մը կը տեսնուի:

Դաղայիս չրջուած նկարին ճիշդ տակն եմ: Իր կողմէ չեմ տեսնուիր: Կը հրճուիմ չտեսնուելու ազատութեամբս: Կ'ուզեմ՝ մոռցուիլ – անկէ, ինքզինքէս, բոլորէն: Մոռցուիլ՝ մոռնալ է նաեւ:

Բոլոր կապանքներէ ձերբազատուած եմ: Պատասխանատուութեան մտահոգութիւնը չունիմ. նաեւ՝ պարտականութեան պարտադրանքը: Թէեւ, պիտի ուզէի ունենալ: Բայց, չրջեցէք ամէն բան, բոլոր նայուածքները, պիտի ազատիք անոնց ճնշիչ լուծէն:

Դաղայիս երաժշտական նկարը կախուած – պատէն: Շրջանակուած: Անկողնին ճիշդ վերեւը: Անոր կը նայի – դաղաս, տարիներու նայելու նման: Տարիներով, տարիներէ ազատելու մարմաջով:

Շրջանաւարտի քննութեան օր: Ընդարձակ սրահ: Քննիչներ: Իշխանուհիի նման պերճագեղ, չնորհալի է – դաղաս այդ օր: Հոյակապ ձայն, մարզուած: Ճշգրիտ մեկնաբանութիւն, հասկացողական նրբութիւն: Համոզուած են – քննիչները, ուսուցիչները հպարտ: Կը խայտայ դաղաս: Ցաչողած է, գիտէ – յաչողած անկասկած:

Փսփսուք մը չրջան կ'ընէ: Իչամեղուի տզտոցին կը նմանի: Ձայնը՝ հեռուէն կուգայ, անկիւնը նստած, քննիչներէ – տգեղ, աննեղաչնակ: Բառ մը որ դաղայիս կը հասնի, ամենատգեղն է: Բառ մը – իսկութեան մէջ գեղեցիկ: Տգեղցուցած իրեն կը վերադարձնեն: Բառ մը՝ «հայո՛ւհի»: Բառ մը որ աղճատուած, նետուած քննիչներու կողմէ, կը հպի դաղայիս որպէս՝ մեղք, յանցանք: Ինչո՞ւ: Ի՞նչն է անբաղձալին: Չէ՞ որ

յաջողած է: «Եթէ անունը փոխած ըլլար, փոխէր, ամէն ինչ տարբեր պիտի ըլլար»: Ուսուցիչներէն մին է այսպէս ըսողը: Ի՞նչը ի՞նչով փոխէր... Անունը՝ անուն է: Ո՛չ, ո՛չ, չի փոխեր: Դաղաս վճռակամ կը մնայ կեցած տեղը:

Այդ օր, բարոյական մահը ստորագրած եղաւ դաղաս, երբ՝ բուն իր հայու անունը – մեծատառ, ընթեռնելի գրեց:

Անոր համար վկայականը պատին վրայ է, հոն մնաց, պիտի մնայ միշտ: Վկայականէ աւելի, քարտէս: Գոյն գոյն – գիծեր, նշանակէտեր: Վկայական ըլլալէ դաղրած: Գետաձիի կը նմանի: Կոկորդիլոսի – ոչ մէկ բանի:

Սա պահուն, պատին կը մսի – վկայականը: Ո՛չ դաղաս, ո՛չ ես, – սենեակին: Գացեր ենք:

Ներկայութիւն մը զգալի, ներկայութիւն՝ որ բացակայութեան կը նմանի:

Վկայականը՝ ամբողջական պատմութիւնն է – դաղայիս: Պատմութիւն՝ որմէ զզուած: Խոշոր շրջանակի մէջ առնուած, ներքին ապրումներուն, մտքի խոհերուն, զգացական պոռթկումներուն, ժայթքումը: Երբեմն՝ պատէն վար, արցունքի կուտակուած կաթիլներ: Աւելի պերճիմաստ է երբ՝ չի լար – կը խնդայ կեանքին: Վչտահար այրիի կը նմանի երբ կուլայ: Կը խղճամ իրեն: Բայց եթէ չլայ, ծիծաղելի: Նորէն կը մեղքնամ: Այսքա՛ն:

Ինծի համար, վկայականը՝ ծակծկած թուղթի էջ մըն է, ուրկէ՝ տողեր, բառեր, նախադասութիւններ սրբուած: Անոր խոռոչացած սպիներուն կը նայիմ վչտահար: Կուլամ: Ես որ լալ չեմ գիտեր, կուլամ: Լաց մը՝ խնդալու պէս, կը պարպուի կոկորդէս անձայն: Ես միայն կ'իմանամ, արձակուած հծծանքի նմանող ձայնը:

Դաղաս ինձմէ աւելի չի տեսներ, աւելի կ'ողբայ: Թուղթակաւորութեան գացողի նման ետեւէն կ'երթայ, զայն նկատելով իր սիրելի մահը: Մինչեւ ո՞ւր... չեմ

գիտեր, ինք եւս չի գիտեր: Վերաղարձը չ'ուշանար: Ստիպողաբար կը վերադառնայ:

ԳԼՈՒԽ 8

«ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ԼՈՑՍՈՎԸ, ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆՈՎ»:

Լոյս չեղաւ: Կեղծիքի մէջ թաթխեցին – բարեկամութիւնը:

–Կեցիր հեղինակ, պէտք է լաւ գիտնաս դադայիս պատմութիւնը, որ իմս ալ է, եւ չէ:

Դադաս, վկայականը առած, գնաց թատրոնի տնօրէնութեան, գործ ուզելու, բեմին՝ երգելու: Տնօրէնը, միջահասակ, ճաղատ գլուխով, համակրելի, քիչ կոշտ, քիչ նրբավար:

Գրասենեակի մէջ, դէմ դիմաց նստած – դադայիս հետ: Ո՛չ միայն կը ժպտի, կը չոյէ դադաս – աչքերով: Կը համբուրէ – նայուածքով: Կը խոստանայ – հայեացքով:

Դադաս շնորհակալ է: Շնորհակալ՝ բարեկամութեան լոյսովը, բարեկամութեան ճշմարտութեամբ: Դադաս կը վստահի, կը հաւատայ – անոր: Բարեկամներ եղած են:

Տնօրէնը մեծ հաճոյքով անոր կուտայ – պատկեր մը, որուն մէջ լոյս կը վառի:

–Մի՛ վախնար, այս լապտերը քովդ ունեցիր: Ցոյց տուր անոնց որոնց պէտք է ցոյց տաս: Ան՝ ես եմ, դուն, ան, գործն է, արուեստը, լոյսը:

Դադաս երջանիկ, կ'առնէ լապտերը, շնորհակալ ըլլալով տնօրէնին: Ո՞ւր տանի սակայն լապտերը, կը հարցնէ:

–Տանելու պէտք չկայ: Մտիր օթերայի շէնքէն ներս, վեր ելիր, բեմ վազէ, երգէ – լապտերը քեզի ուժ պիտի տայ, ոչ ոք պիտի խառնուի:

Դադաս կը յայտնէ երախտագիտութիւնը: Մաքուր հաւատքով, ինքզինքը յաջողած նկատելով, կը քալէ ինքնավստահ, ինքնախոով, ինքնահաճ:

Կը բարձրանայ նորաշէն օբերայի մարմարէ սանդուխներէն: Նախ դռնապանին ցոյց կուտայ լապտերը՝ որ անմիջապէս յարգանքով կը խոնարհի, ճամբայ կուտայ: Կ'անցնի անհատնում նրբանցքներէ: Կը դիմէ վերջապէս օբերայի պատասխանատու տնօրէնին գրասենեակը: Այս մէկը կը ղրկէ մասնաբաժնի չէֆին: Դադաս կը զարմանայ: Ջէ՞ որ տնօրէնը ըսած էր ուղղակի բեմ ելլէր: Նման փորձ մը անկարելի կ'ըլլայ:

–Անհոգ եղէ՛ք, քանի այս լապտերը ունիք, ուշ կամ կանուխ բեմ պիտի ելլէք, ոչ անմիջապէս անշուշտ: Կարգ մը ձեւակերպութիւններ կան: Մանաւանդ, շլացուցիչ գեղեցկութեամբ օժտուած էք: Միայն թէ՝ գացէք տեսէք, թատերական յանձնախումբի նախագահը:

Շէնքէն տարբեր չէնք մը: Ոլորապտոյտ նրբանցքներ, հայելազարդ սրահներ: Շնորհիւ լապտերի լոյսին, ամէն տեղէ ապահով եւ անարգել կ'անցնի: Կը մտնէ, լուսաւէտ, ընտիր կարասիներով յարդարուած սենեակէ ներս: Գեղեցիկ գրասեղան, բազկաթոռներ, քիչ անդին, ճօճանակաւոր աթոռ: Մարդ մը երկար մազերով արդիականի ձեւ: Կամ՝ արդիականի ու պահպանողականի միջեւ, կնոջական թէ այր մարդու խառնուրդով, կը ճօճի բազկաթոռին, ձեռքը բռնած օղիի գաւաթ: Պատկառելի – փորով: Արտակարգօրէն սմսեղուկ – աչքերով: Ձեռքերը կարճ, մսոտ – արեւելքցիի տիպար: Կը ժպտի դադաս քալալերուած ժպիտէն, առաջ կ'անցնի, լապտերը ցոյց կուտայ:

–Օ՛հ, սիրո՛վ, սիրո՛վ, կը բացագանչէ մարդը: Կը նայի, նախ՝ լապտերին, յետոյ, դադայիս:

Աչքին մէկը քթթելով, աւելի դադայիս կը նայի քան թէ լապտերին: Կը նայի՝ կուրծքերուն, ուսերուն, վարէն վեր, վերէն վար: Կ'ոգեւորուի, «անմիջապէս, անմիջապէս օրիորդ»: Կը զանգահարէ: Կարճուկ մարդ մը կ'երեւի դրան առջեւ:

–Օրիորդը ներսի սենեակը առաջնորդէ, հիմա կուգամ:

Դադաս կը զարմանայ քովի սենեակը մտած:

Կատարեալ ննջարան – անկողինով, գիշերային զանազան պիտոյքներով, կարմիր լամբարով: Քիչ վիպապաշտ, արեւելեան կամ արեւմտեան: Խորհրդաւոր: Դաղաս ոտքի, չուարուն, կը հասնի տնօրէնը: Նախազահը: Կը ժպտի: Դէմքին – գծագրումներ կիրքերէ չինուած: Փայլող աչքեր ոչ սովորական: Արիւնոտած ակնարկ:

–Խնդրեմ, նստեցէք, նախ հանգիստ ըրէք: Հոս ձեր տան պէս է, ամէն ինչ կայ: Հանուեցէք խնդրեմ, աւելի լաւ պիտի կարենանք խօսիլ ձեր գործին մասին:

Դաղաս վարանումով վերարկուն կը հանէ:

–Բոլորովին, մերկացէք, ինչո՞ւ կը վարանիք: Եթէ կ'ուզէք ես հանուեցնեմ: Այս դարուն ամէն ինչ արդիական ու պարզ: Գիտէք բնական է թէ ձեր մարմինը քննել պէտք է:

–Այո՛, բայց, նախ ընդունեցէք զիս:

–Պէտք է պառկիմ ձեզի հետ, ուրիշ ձեւ կարելի չէ:

–Ես վարժուած չեմ: Ո՛չ, չեմ ուզեր:

Մարդը դաղայիս կը մօտենայ: Դաղաս կը փախի խելօրէն:

Կ'երթայ կը ներկայանայ յանձնախումբի ժողովին: Սրահ մը: Երկար սեղան, չուրջը մարդեր նստած: Բոլորին ակնարկները – խուզարկու: Դաղայիս ուղղուած: Անոնցմէ մէկը կը հարցնէ.

–Քանի՞ տարեկան ծնաք:

Դաղաս ապշահար կը նայի:

–Քանի՞ տարեկանին ծնաք, կ'ըսեմ:

Դաղաս սրամիտ, կը պատասխանէ – «Ճշդիւ չեմ գիտեր, բայց երբ երաժշտանոց մտայ, 12 տարեկան էի»–:

–Լաւ, շա՛տ լաւ: Ձեր անունը հոս գրուած ձեւով ճիշդ չէ:

–Ճիշդ իմ անունս է պարոն:

–Բայց մեր ուզած անունը չէ:

–Ձեր ուզածը կ'անգիտանամ, բայց, անո՛ւնս՝ իմ անունս է:

–Պէտք է գոնէ կրճատել, որպէսզի՝ տեղացի ըլլաք:

–Տեղացի եմ, հոս ծնած, հոս մեծցած:

–Լսել կ'ուզե՛նք, ըսաւ ուրիշ մը, պէտք է, զտարիւն ըլլաք:

–Չէ՞ որ հոս ծնած եմ: Տարբերութիւնը – չեմ հասկնար:

–Կը հասկնաք աւելի ետք, հիմա պէտք է փոխէք ձեր անունը կամ՝ կտրատէք զայն ետեւէն:

Դաղաս խորշանք կը զգայ, վկայականը սեղանին վրայէն առնելով, կը փախի:

–Կեցէ՛ք, խնդրեմ, բան մը չըսինք տակաւին:

–Կը նախընտրեմ չերգել, քան թէ փոխել անունս: Անօթի, անգործ կը մնամ: Շնորհակալ եմ:

Նախկին տնօրէնին կ'երթայ դաղաս, խնդրելով որ նորոգէ լապտերին լոյսը: Մեծ հաճոյքով, տնօրէնը, լապտերին լոյսին քով, ուրիշ լոյս մըն ալ կը վառէ:

Դաղաս կը ներկայանայ – թատրոնի եւ արուեստներու ցանձնախումբի՝ ենթայանձնախումբին: Երիտասարդ, թխահեր է չէֆը: Զինքը կ'ընդունի առանձնասենեակի մը մէջ: Կը նայի հիացած, դաղայիս երեսն ի վար: «Շատ գեղեցիկ էք, օրիորդ, լա՛ւ, այս գիշեր, քանի՞ին կրնաք գալ»: Դաղաս խռոված.

–Արդէն եկած եմ, գործս գիշերային չէ, պարոն:

–Տարբերութիւն չ'ըներ, եթէ կ'ուզէք – ցերե՛կը: Եկէ՛ք, մասնախուցս:

Դաղաս, ամէն բան նախատեսելով, զգալով, կ'երթայ մասնախուց: Կարելի չ'ըլլար սակայն: Մարդը զգուելիօրէն նեխած կը հոտի, երբ դաղայիս կը մօտենայ: Շունչէն գարշահոտութիւն կը ծաւալի: Կը հրէ զայն ձեռքով, վկայականը առած, կը փախչի: Լալո՛վ:

Անկէ ետք, հինգ չէֆերու կը դիմէ: Բոլորը նոյն ձեւով, նոյն գարշահոտութիւնով, փորձեր կ'ընեն – դաղաս համոզելու: Դաղաս կուլա՛յ, կուլա՛յ: Կ'որոշէ՝ Մշակութային Նախարարութեան դիմել: Անյուսահատ պայքար: Նախարարութիւնը զինք կը ղրկէ՝ Նախարարութեան պատասխանատու տնօրէնին: Մեծ պատիւներով կ'ընդունի ան, բայց իր կարգին, կը

ղրկէ՝ երաժշտութեան վերաքննիչ Ճ. Պէյին: Ճ. Պէյը, իր կարգին՝ պայ Պ.ին: Պ. Պայ, իր կարգին՝ Թ.ին: Թ.ն՝ Ա.ին: Ա.ն իր կարգին – Ֆ.ին, Փ.ին, Ֆ.ին: Այսպէս: Այբենարանի բոլոր գիրերը կը սպառին: Դաղաս յոգնած, տառապած, զզուած, կը դիմէ Հանրապետութեան փոխ նախագահին: Այս մէկը եւս շատ լաւ կ'ընդունի, պատիւներով, մեծարանքով, հասկացողութեամբ, բայց նկատելով որ գործը քաղաքական բնոյթ չի կրեր, զինքը՝ նորէն թատրոնի տնօրէնութեան ենթայանձնախումբին կը ղրկէ:

Օր մը, դաղաս, ամէն յոյս կտրած, նոր դիմումներէն ետքը, ընկճուած, կը կոտրէ ձեռքի լապտերը: Բարեկամութեան լոյսը այսպէս կը մարի, կը խորտակուի: Անկէ ետք, արուեստը, վկայականի հետ միատեղ, կը կախէ – Պատէն:

Ամէն գործ ըրաւ – դաղաս: Ամէն ձեւով տառապեցաւ: Ապրուստը ճարելու համար աշխատեցաւ – ճարեց ապրուստը: Անունը չփոխեց: Անհատականութեան տէրը մնաց:

Պատմութիւնը ահա՛ – դաղայիս: Իրականութիւնը՝ իրականութեամբ – իրականութիւններով:

Փարիզ նորէ՛ն: Շանզէլիզէի հրապարակէն կը քալեմ: Ակնարկս կանգ կ'առնէ ցաղթական կամարին: «Ցաղթանակ»ի իմաստին լաւ չեմ թափանցած, կը սիրեմ յաղթել – ոչ մէկ տեղ յաղթած եմ: Ցուցափեղկեր, սրճարաններ: Մարդերը կը տեսնեմ նկարի վերածուած: Բազմատեսակ գիծեր – անոնց երեսին: Կլոր, քառակուսի, ուղղանկիւն: Վերացական արուեստի գծագրումներ, թէեւ, երբեք վերացական ըլլան: Անոնք կը գծուին իմ մտքիս նաե՛ւ:

Նորէն ՀՌՈՄ: Կը սիրեմ պողոտաներդ Հռոմ: «Սէնեօրա, Մէքսքուզի՛»: Շատ կը լսեմ այս նախադասութիւնը: Քաղաքավար, տաքարիւն են իտալացիները: Ամէնէն շատ, արուեստագէտ: Գեղեցիկ յարդարուած իրենց յարկաբաժինները: Ամէն տան արուեստի գործ, կամ՝ արուեստագէտ մը: Կիթառներ կը հնչեն: ԼՈՒԻՋԻ ՊԱՔԻՍՔԻ: ՏԱՐԻՕ ԼՕՐԷԼԼԻ – նոր երգիչնե՛ր,

թաւշային ձայնով, գեղեցիկ: Դաշաս ու ես, ամէնէն շատ այս երկուքը կը սիրենք:

Դաշաս կ'ուզէ զիս համոզել թէ՝ ոեւէ բան որ ընտրելի է, ընտրուած կը նկատուի ընտրողին կողմէ: Հակառակը կը պնդեմ: Բաղրոնս, զիս ընտրած է որպէս գերի: Ես ինքս ինքզինքս ընտրուած չեմ նկատեր: Ջեմ ընտրուած: Իր համոզումն է, կ'ուզէ՝ ուրիշինն ալ ըլլայ:

Դաշաս կոտրած ամանի կը նմանի–այս վիճակով, այս դիրքով: Ի՞նչ բան անանկ կարծել կուտայ – չեմ գիտեր: Կը ջանամ փակցնել կոտրուածքը– չի փակիր:

Կը գալարուիմ տենդով:

– Բժիշկ բերեմ զաւակս, հոգեբոյժ թերեւս:

– Կ'ատեմ հոգեբոյժը– դաշա՛:

– Ներքին հիւանդութեան մասնագէտ:

– Ես միայն կրնամ քննել – ներքինս:

– Վիրաբո՞յժ:

– Ո՛չ մէկ նշդրակ կրնայ վէրքս կտրել, բանալ զայն:

– Բայց տենդահար ես, պէտք է ոեւէ բժիշկ մը բերեմ:

Մէկ պատէն միւսը կը զարնուի: Աչքերը կոպերէն ելած, կը վազեն: Անկողինը կը ճանկռտէ: Կուրծքը կը ծեծէ: Կ'ուռի, շնչառութիւնը անկանոն, կը հեւայ: Դաշան անկողինին չուրջ կը հեծկլտայ:

– Կ'երթամ, բժիշկ պիտի բերեմ, ասանկ չես կրնար տառապիլ:

– Տեղդ նստէ՛: Մեզ նման աղքատ մարդիկ, այս սղութեան, բժիշկ չեն կրնար բերել: Հասկցա՞ր: Թող որ տառապիմ այսպէս: Կը տառապինք ամէն օր: Ձիշդ այսպէս: Կը խամրինք, կը ծերանանք: Ո՛չ ոք կը տեսնէ, ո՛չ ոք կ'իմանայ: Օր մըն ալ կը մեռնինք, կը մեռնի՛մ: Այսպէս, ճի՛շդ այսպէս:

– Կը բաւէ՛, երթամ բժիշկին, մեղք որ ապահովագրուած չենք, օտարական ենք, կարծես օտարականը մարդ չէ:

– Ո՛չ, մի՛ երթար, կեցի՛ր: Կ'աղէկնամ թերեւս:

Դուռ մը կը բացուի, կը գոցուի:

Ո՛չ ոք: Ոչնչութի՛ւն: Ամէն կողմ–պարապ: Ո՛չ մէկ

ձայն: Միակ ձայնը որ կը լսեմ, ամէնէն արտակարգը, անլռելին, անասելին ներսէս եկած ձայնն է: Ներսէս անդադար դուրս կուգայ: Բնաւ չի լռեր...:

ԳԼՈՒԽ 9

ՖԻՈՒՄԻՉԻՆՈՑի ծովափը կ'այրի:

Աւազին՝ մերկ ոտքեր: Կը ցատկռտեն տաքին ազդեցութիւնով: Կարմիրով ծեփուած, կապոյտ երիզներով –արեւանոցներ: Կ'օրօրուին մեղմ հովին յանձնուած, չնորհալի: Մարմիններ –սեւցած– սեւնալու հակամէտ: Ծովը կը մրմնջէ ալեակներու թոյլ ցանցերով խանդավառ: Ծուչիկ ալիքներ փսփսուքներով չատախօս, աւազին թուչը լզելով կը գոհանան: Ետ կը քաշուին, համբոյրները վերապահելով:

Նոյն մանկամարդուհին–պառկած կռնակի վրայ, աչքերուն՝ արեւի ակնոց: Կապոյտ լողազգեստ: Արեւին մտերմացած, գրկած զայն: Ծով չի մտներ: Ազատարար առագաստանաւը, քիչ հեռուն, անտարբեր է լողացողներուն– քաջալերուած ծովուն խաղաղութենէն:

Բնաւ վստահելի չէ Ֆիումիչինոյի ծովը: Կրնայ մէկէն փոխուիլ: Կը փոթորկի, կը կատղի: Վայրի գազանի նման կը փրփրի: Ֆամին հեռուներէն կուգայ: Գալը՝ կ'աւետէ ոռնոցներով: Նախ կամաց, զգոյշ: Մէկէն կ'արշաւէ, կը սուլէ, կը սուրայ: Աւազները պարել կը սկսին: Կանխանշանը՝ փոթորիկի: Լողացողներ ետ կը դառնան ազատարարներու ազդարարութեամբ: Դաւադիրի նման, հետքերը չզգացնելով եկաւ այս անգամ: Ամէն բան իրեն գերի կ'ընէ, իրմէ կախում ունին,– նաւակները, լողացողները, աւազը, եւ վերջապէս, գորտի սրունքներով Մօրելլին:

Մօրելլիի բարակ սրունքները աւելի արագ կը չարժին: Երկար փողով, լայն բացուածքով բարձրախօս մը ունի միշտ: Կը փչէ նեղ կողմէն, ձայնը դուրս կ'ելլէ լայն կողմէն: «Հեռու կեցէք ծովափէն, եզերք, աւելի վեր, վտա՛նգ...» Ջուրը մինչեւ աւազին վերերը

կուգայ: Խուճապ: Մօրեղբիկ ձայնը հովի սոյլերուն խառնուած, ջուրին ձայնին հետ, արտակարգ պատահարի երեւոյթ կուտան: Երկի՛նք սեփ սեւ:

Հո՛ն է Պելլա:

– Կնոջի՛ր հեղինակ: Պելլան չէ–անոր կը նմանի, ան չէ: Թէեւ, բոլոր կիները Պելլա են ինծի համար: Պելլա կը բուրեն: Այս մէկը՝ երկարահասակ, խարտեաշ մազեր ունի– սեւի տեղ: Պարզ ըլլալ կը թուի: Ծանրուգն չարժումներ: Մարմինին գեղեցկութիւնը կը գգուէ – կը տիրապետէ, աւազի բնակչութեան: Հպարտութիւն պիտի ըսուէր թերեւս: Զգացում մը որ զինք կը գրաւէ, գրաւած՝–ուրիշ զգացումի չդոյութիւնով: Կը զգամ՝ պարապ է հոգին –իմինիս պէս: Մինակ՝ ինծի նման: «Մովեզերքի ամէնէն գեղեցիկ կինը» ըսին իրեն համար: Համաձայն չեմ: Անջատ անջատ գեղեցկութիւններ կան, երբե՛ք միակը, մէ՛կը: Ինքնանկարներ՝ իրարու չեն նմանիր: Իրարու կը միանան: «Գեղեցկութիւն մը հակադիր մասն է՝ ուրիշ գեղեցկութեան: Կը բխի նոյն ակէն, կը սնուցանէ տարբեր գետիններ: Առուի մը պէս որ բաժնուելով զանազան ուղղութիւններու, կ'երթայ ոռոգել զատ զատ դաշտագետիններ»: Հեղինակը կը ժպտի: Գլուխը կը շարժէ դրական: Չի կրնար ժխտական ըլլալ արդէն: Ինք չի սիրեր ժխտականը, մինչ ես՝ կը պաշտեմ: «Դուն ինքդ ժխտական տիպար ես»: Հոգ չէ, թող ըսէ հեղինակը: Անոր հետ կը բաժնեմ չատ մը բաներ:

Հո՛ն են. տեսայ: Պելլա սիկիլիացի բարեկամին հետ–հո՛ն: Կը խօսին, կը խնդան, կ'երգեն: Ալիքներու վրան նստած: Ջեմ նախանձիր: Կը լողան փոթորիկի մէջէն: Ջեմ նախանձիր: Իրենց մարմինները ողորկ են փրփուրներու նման: Ինձմէ աւելի երիտասարդ է –սիկիլիացին: Ջեմ նախանձիր: Թխահեր, հուժկու: Կը գիրկընդխառնուին: Ջեմ նախանձիր: Պելլա՛ երազ է, երազ կը մնայ: Արթննալէ ետք եւս կը շարունակուի– երազը: Պելլա երջանիկ կը թուի– սիկիլիացիին հետ: Ես եւս երջանիկ՝ անոր երջանկութեամբը: Ո՞րն է բուն երջանկութիւնը–կ'անգիտանամ: «Ուրիշներուն երջան–

կութիւնը խառնել քուկինիդ- համակեցութիւն» Ասի- կա՞ է բուն երջանկութիւնը: Թերեւս պատահական: Հեղինակը մէջ կը մտնէ. «ներդաշնակել կեանքը, տիեզերական ընդհանրացումներով, ուրիշներու եւ մեր սէրովը»:

– Կեցիր հեղինակ- ատիկա բարոյախօսութիւն է, ո՛չ իրականութիւնը:

– Բարոյախօսութիւնն ալ ինքնին -իրականութիւն մըն է:

Կ՛ուզեմ պատասխանել իրեն, բայց Մօրելլին, խըրտ- վիլակի երեւոյթով կ՛երեւի ծովեզերքի անկիւնէն, ոտքերը իրարու քսելով, ինծի կը մօտենայ:

– Կը մեկնի՞ք:

– Մեկնելէ առաջ հոս եմ դեռ: Դո՞ւն:

– Ես միշտ հոս կը մնամ, չէնքին մէջ, փոքր սենեակ մը, անկողինով:

– Կը սիրե՞ս -գործդ, ծովը:

– Շատ: Ծով եկող բազմութիւնը աւելիով: Կը տիրապետեմ անոնց -կը սիրեմ տիրապետել: Ծովուն ալ: Կ՛ընտելանամ, կ՛եղբայրանամ: Սա գլխարկն ու փողը կը տեսնէ՞ք:Անոնք՝ գահս, ծովը՝ թագաւորու- թիւնս: Ծովեզերքի մարդիկը՝ ժողովուրդս: Անոնց հետ - կ՛ուտեմ, կը խմեմ, կը զուարճանամ, կ՛երգեմ: Մտիկ կ՛ընեմ իրենց - ցաւերը, մտահոգութիւնները: Եթէ անոնցմէ մէկուն բան մը կը պատահի, կը տրտմիմ: Ցետոյ, յետոյ, կը պատահի որ գտնեմ, սիրուն սինիօրաներ: Գաղտնօրէն կը համբուրեմ զանոնք, երբեմն՝ իրենց ուզելով: Հաճոյակատար-ըլլալուս, կը սիրեն զիս: Հրաշալի է, գիշե՛րը- երազելու պահուս: Վայելք-երազով կուգայ, արթննալով կը մեկնի, կը չքանայ: Ջեմ կրնար ըսել ճեզի թէ՝ ինչպէ՞ս կուգայ, ինչպէ՞ս կ՛երթայ: Թէ՝ ի՞նչպէս կ՛ըմբռչխնեմ զայն:

– Ըսէ, ինչպէ՞ս:

– Ջեմ ուզեր ըսել: Ըսելէդ ետք, ան չնէն աղուոր բանն իսկ, կը կորսնցնէ հմայքը: Ջըսելու սովորու- թեան պէ՛տք է տիրանալ:

– Պահել եւս անհանգստութիւն է, չե՞ս խորհիր:

– Իրա՛ւ, ճի՛շդ է: Ցաճախ պատահած ինծի գաղտնիք մը պահեմ: Կը պահեմ, կը պահեմ, կը չարչարուիմ: Ջայն մէկուն մը ըսելու պահանջը կը զգամ: Կը խորհիմ թէ՝ ըսելու արարքը աւելի գերազանց է, քան պահելու առաքինութիւնը –եթէ իրաւ առաքինութիւն է ատիկա: Ջէ՞ք խորհիր, ըսել, կը խանդավառէ, կը քաջալերէ, աւելի անկեղծ կ'ընէ –մարդիկը: Ինչո՞ւ պահել բան մը որ պատահած է, ուստի, գաղտնիք չէ: Եթէ քեզմէ պահեմ՝ ինքզինքէս չեմ կրնար պահել, չէ՞:

– Մտածելու լաւագոյն կերպ մը: Ըսէ՛ ուրեմն:

– Այո՛, ըսելու հաճոյքը, զիս կը մղէ –գործադրելու: Ահա՛: Կ'ըսեմ: Երբ գեղեցիկ կին կամ օրիորդի հանդիպիմ, կը տարուիմ: Գիտեմ թէ՝ անկարելի է հպիլ անոր, միասնաբար խօսիլ, բարեկամ ըլլալ: Երեւակայութիւնովս կը տանիմ զինքը –սենեակս: Երեւակայութեանս զգայարանքները կը թրթռան: Կը հանուեցնեմ: Հետը կը պառկիմ: Կը գալարուիմ: Հաճոյքի գագաթնակէտին հասած, կը հասնիմ: Ցետոյ յանկարծ, կը զգամ թէ մինակ եմ: Կ'անդրադառնամ– ես ինքս՝ ինքզինքիս հետ պառկեր եմ:

Աչքերը աչքերուս կորսուեցան: Կոպերուն տակի թեթեւ սեւութեան հետ, ճակտի գիծեր, այտերու թեթեւակի խորշոմներ, ամէն բան կ'արտայայտէին:

– Գիտէ՞ք կը նախընտրեմ սակայն կին ու զաւակներ ունենալ:

– Կ'ունենաս ինչու չէ:

– Կ'ունենա՞մ կ'ըսէք:

– Անպայման:

– Ինչո՞ւ անպայման. կրնամ ձախողիլ: Կանոնաւոր գործ չունիմ, արհեստ չունիմ, զարգացած չեմ, տգեղ:

– Այդ բոլոր ըսածներդ կարեւորութենէ զուրկ –երիտասարդ ես, աշխատասէր, համակրելի:

– Իրա՞ւ կ'ըսէք: Աղջիկները չեն մօտենար դիւրաւ:

– Դո՛ւն անոնց մօտեցիր:

Կէսօրուան ճաշի համար կանչեցին: Ոտքի ելաւ տխրօրէն: Մոռցած ցաւը, վերյիշեց: Ծովը, արեւը, ձմրան գոյութիւնը մոռցնել տուած իրեն: Ջմեռը

անգործ է, պառկելու տեղ եւս չունի: Հեռուէն տեսայ թէ ինչպէ՞ս կը դգալէր հրամցուած սպակեթթին: Անկէ ետք, ուրիշ ընտանիք մը կանչեց: Ծուռ սրունքները արագացան: Խնդալով ստացաւ տրուած պտուղները: Երջանիկ ըլլալ կը թուի· ամէն ինչ մոռցած: Կը հասկնամ՝ կեցուածքէն, թեւերու չարժումներէն: Ծալապատիկ նստած ձեւովը: Քիչ ետք, մաքուր ջուր տարաւ ամանով, երիտասարդ կնոջ մը ոտքերը աւազէն փրկելով, լուաց: Ծեքծեքուն չարժումները քիչ առաջ-ւան ըսածը հաստատեցին: Անպայման, այս գիշեր, այդ կինը երեւակայութիւնով իր սենեակը պիտի տանի: Այնքա՛ն երջանիկ է – անարատ, առանց խառնուրդի: Պելլայի ըսածը վերյիշեցի· «երջանկու-թիւնը՝ երբոր գայ, ընդունելու է»:

Արեւը չատ տաքցաւ: Ծովը տաքէն կը չոգիանայ: Աւազը կ'այրի ու կ'այրէ: Մարդեր բուն կարօտը ունին այս աւազին, հեռաւոր տեղեր կը բնակին: Պելլա քովս է· յագեցած կարօտով իրեն կը նայիմ: Ճիշդ հակառա-կը՝ պէտք չէ յագեցած ըլլամ:

– Քանի՞ տարեկան է այդ սիկիլիացին:

– Բնաւ չհետաքրքրուեցայ: Իմ տարիքս ալ, անորի-նին պէս, չեմ գիտեր: Ինքնութեան թղթիս վրայ գրուած պէտք է ըլլայ: Հապա քու տարի՞քդ, բնաւ չես խօսած:

– Իմ տարիքս, ոեւէ տեղ չէ գրուած: Բայց, գիտեմ, գիտեմ թէ՝ միլիոն, միլիոն տարիներ անցած են –ծնունդէս ասդին:

– Իմս ալ անանկ ըլլալու է:

– Քո՛ւկդ ալ –հաւանաբար: Մեր ծնած ատենը տարիք գոյութիւն չունէր թերեւս:

– Որքան կը նմանինք – իրարու:

– Ընդհանրապէս կը նմանին մարդիկ: Ջնմանելու, իրարմէ գերազանց, տարբեր ըլլալու փորձեր կ'ընեն: Ջեն սիրեր նմանիլ: Բայց, ես քեզի, կամ՝ դուն ինծի նմանելով, զիրար չենք փնտռեր, զիրար կը գտնենք, գտած ենք: Մարդիկ կան՝ չա՛տ կը փնտռեն – զիրար:

– Ըսածդ բոլորովին ճիշդ չէ: Որովհետեւ, ես քեզ

փնտռեցի, բայց տակաւին չեմ գտած, չեմ կարծեր գտած ըլլալ: Ոեւէ մէկ պահուն, կ'անյայտանաս: Կը վազեմ ետեւէդ, չեմ հասնիր: Կը պատահի՝ կորսնցընեմ:

Գիտէի թէ անանկ պիտի ըսէր: Այդ որոնումը՝ գտնուած բանի մը գտնելու ձեւն է, փո՛րձը-վաւերական: Պելլա պէտք է գիտնայ թէ՝ մենք գտնուած ենք իրարու համար: Երկուքս ալ անփորձ ենք, կ'անգիտանանք: Որոնումը՝ կը կատարելագործէ՝ արժէքը փնտռուածին:

Փափաք ունիմ Պելլան բռնել ծով նետելու: Նետելէս առաջ, ինք նետուեր է: «Եկուր, վերջին անդամ մըն ալ յոդանք»: Կը պոռայ, գիս կը կանչէ:

Փափաքս՝ հակափափաքի կը փոխուի: Չեմ երթար: Միս մինակը, ծովուն մէջ, կը լողայ բարկացած: Երբ այսպէս լողայ, ճուկի կը վերածուի: Բազուկները մարմինին փակած, սրունքները չիտակ, միացած: Բաղձանքս՝ ետեւէն երթալ, եւ ջուրին թաղել: Կը կաշկանդուիմ: Ջուան մը վգիս, ինքզինքս կը խեղդեմ: Ուժով կը քաշեմ որ չուտ խեղդուիմ: Պելլա չի տեսներ այս վիճակս: Չի լսեր ներսէս արձակուած, անորոշ, անկերպարան ձայնս: Չի գիտեր վայրի այս հաճոյքիս ինքնութիւնը: Անոր ծնունդին պատճառաբանութիւնները: Անոր գոյութեան իմաստը որ՝ ենթագիտակցութեանս խորհուրդով կ'ընդլայնի տակաւ: Զգգար նաեւ՝ անոր դէմ մղած պայքարներս: «Անճնասիրութիւնդ ատելի է» ըսաւ: «Հպարտութիւնդ ալ»: Պելլայի վերագրումները ճիշդ են:

– Աշխարհի բոլոր խոնարհ մարդերը մեծ եղած են:

– Մեծերը խոնարհ են Պելլա: Ես փոքր ըլլալով, աւելի յստակ կը տեսնեմ –անոնց մեծութիւնը: Երբեմն՝ կը մաքառիմ կ'ուզեմ անոնց հասնիլ, չեմ կրնար:

– Շատ պիտի վայլէր քեզի – մեծութիւնը: Նոր հագուստի նման մարմինդ պիտի գրկէր: Լաւ ձեւուած հագուստ մը:

Աչքերով հետապնդեց զիս: Ճամբայ ելանք միասնաբար: Առանց խօսքի, առանց ժեսթի– բնականօրէն, ջանականօրէն: Լռած ենք: Մեր ճամբան պիտի բաժնուի պողոտայի անկիւնէն: Կանգ առինք: Բաներ ուզեցինք ըսել իրարու: Ամէն բան ըսած էինք: Ըսած եղանք, աչք աչքի, ժպիտով: Ջիչ ետք, զիրար կորսնցուցինք քառուղիի վրայ:

Լուռ ըլլալու համար չէ որ լռեցինք: Սովորաբար կը լռենք: Միօրինակ պատմութեան մը ողբերգութենէն մասեր կան այդ լռութեան մէջ:

ԳԼՈՒԽ 10

Դադաս չտեսած, դուրս կը սպրդիմ: Պէ՛տք է ուրիշ գործ գտնեմ: Ուրիշ գործ գտնելս կարեւոր է: Նախ՝ ոսկերիչին կ'երթամ, ծախելու հինէն մնացած ոսկի մը: Իսկական ոսկի՞, այդ եւս չեմ գիտեր: Բնաւ դրամ չունիմ, ծխիկ մը իսկ գնելու: Դրամները չորցեր, ծխիկները, վերցեր խանութներէն:

Ոսկերիչը մարդու վայել ձեւով նստեր սեղանի մը ետին:

Տուած ոսկիս ձեռքին դարձուց: Ակնոցները տեղաւորեց աչքերուն, ուշադիր նայեցաւ:

– Այս ոսկին հինցեր է, ըսաւ:

– Ոսկին ինչպէ՞ս կը հիննայ:

– Կը հիննայ պարոն:

– Ի՞նչ ընել պէտք է կը պատասխանեմ կսկծանքով: Ոսկին՝ ոսկի չի՞ մնար:

– Կշռել պէտք է, թէեւ, ոչի՛նչ բան է:

– Առէ՛ք ոչինչը:

Ս...նի մը մէջ խոթեց, հանեց: Ոսկին լողաց, դարձաւ, ոլորուեցաւ, գոյն փոխեց, գոյն առաւ:

– Ասկէ ոչինչ դուրս եկաւ– ոչնչութի՛ւն:

– Ոչնչութի՛ւնը առէք:

Ձգմեց ձեռքին, այնքան փոքրացուց: Ոսկին աննշմարելի եղաւ: Կշռեց· ոչինչը առաւ– ոչինչով:

Գլանիկս ծխեցի հանդարտ, հաճոյքով: Ուտելու

ժամանակ իսկ չունիմ: Մէկ խանութէն՝ միւսը կը մտնեմ գործ փնտռելու: Դիմեցի՝ գործազուրկներու գրասենեակը: Երկար, ուղիղ –գետնայարկ: Տեսակ տեսակ գործիքներ այնտեղ: Երկաթէ, անկերպարան գործիքներ: Անիւներու շրջուած կիսամասեր, պտուտակով միացած, անջատուած արտակարգ իրեր: Մարդուն կը բացատրեմ, գործ ուզելս:

– Ասկէ առաջուան ձեր աշխատանքը ի՞նչ էր:

– Գերուխիւն:

– Ատիկա բուն աշխատանքը չէ, մաս կը կազմէ աշխատելու ձեւին: Լա՛ւ, քանի՝ գերիի նման կ՚աշխատէիք, սա՛ աղբերը կը վերցնէք կռնակով, կառքով, կը տանիք թափելու:

– Ձեմ ուզեր նման աշխատանք: Երբ գործ չունիմ, կը դիտեմ միայն տգեղուխիւնները:

Մարդը խնդաց: Սեղանի վրայէն ակնոցը առաւ, աչքերուն դրաւ, ուշադիր, խօսակցին նայեցաւ:

– Դարձէք սա միջանցքը, ետեւի կողմէն չարունակեցէք չէնքի շրջանը ընել: Պիտի մտնէք ընդարձակ տեղ մը, ուր՝ պիտի տեսնէք կառքեր, փոսերու քով: Ամէն տեսակ տգեղուխիւններ հոն են: Կոյուղիներու, մարդերու, մարդերու ներքին թէ արտաքին – արտադրանքը: Այնքան տգեղ որքան չէք յուսար: Կառքերը լեցնելով, տանիք ծով պիտի նետէք զանոնք: Ձեր ուզածը, տգեղուխիւն տեսնել չէ՞:

– Այդ տգեղուխիւնները ամէն օր կը տեսնեմ: Ուրիշ բան ըսէք, ուրիշ գործ:

– Ուրիշ գործ չեմ գիտեր: Բայց դիմեցէք միւս գրասենեակը, քիչ անդին:

– Ես ձեզի դիմեցի, դուք պէտք է որոշէք, ուրիշ տեղ չեմ երթար:

Մարդը նորէն խնդաց:

– Լա՛ւ, աշխատեցէք քովի քիմիագիտարանը: Հոն, պիտի հանդիպինք մարդկային մարմիններու գործիք ներուն, զանոնք կը զտէք աղտերէն, կը վերանորոգէք, կ՚օգնէք վիրաբոյժի նորոգիչին:

– Գէշ չէ, ուրիշ գործ չունի՞ք:

– Ո՛չ: Շինարարութեան նախարարը դադրեցուց նոր շէնքերու չինութիւնը, չինանիւթերու պակասով: Երկրագործները ըմբոստացած են: Հագուստեղէն գնող չկայ տարապայման սղութեան պատճառով: Ուտելիքի կարգ մը մեծ խանութներ փակուեցան: Նամակաբերները յաւիտենական գործադուլ հռչակեցին: Դեղ պիտի չչինուի քիմիագիտարանին մէջ: Թմրեցուցիչները կը գողցուին:

– Այդ պարագայի՞ն, կեանքը պիտի դադրի:

–Ոչ բոլորովին: Սէքսի խանութներ կը բացուին: Հոն եւս խարդախութիւններ. ուստի, փակուելու վտանգ կը սպառնայ:

–Հոդ ի՞նչ վտանգ կրնայ ըլլալ:

–Մարդեր կիները չեն ընդունիր, եւ կիներ՝ փոխադարձաբար այր մարդ ներս չեն առներ:

Զարմացաւ: Ամէն ատենուընէ չատ աւելի տխուր, լո՛ւռ: Ոչինչով փոխանակուած ոսկիէն բան չմնաց ձեռքը: Ի՛ր տատանի: Փողոցներ կը դառնան փողոցներու մէջ: Պիտի ստիպուի՞ երթալ կրկին բաղրոնին գործատունը: «Ա՛հ, դադա՛, դադա՛, մեր աշխատանքը գնուած է»: Դադաս չրթունքները պրկած, երեսս կը նայի, ըսածներս չհասկնալ կեղծելով: Ինքնիրենս կը մռլտամ, ղերը սորվող դերասանի մը նման: «Ջեմ երթար, ո՛չ, չեմ երթար բաղրոնիս գործին»: «Ամէն աշխատանք քիչով շատով գնուած է, նորէն ալ, բաղրոնդ լաւագոյնն է... գնա՛ գործի»: Սրտիս խորքերէն ձայներ կուգան, սափորէն պարպուած ջուրին նման, բերնէս դուրս կը հոսին: Բրտութիւններէս, յաւերս, յաստումէս կազմուած բաղադրութիւն: Ետ կը հրեմ, դէպի ներս – անկարելի: Անգամ մը դուրս ելած, ետ չեն երթար, կը մնան, զիս իրենց տիրապետութեան կը պահեն: Հրամայական մը որուն ստիպողաբար կը հնազանդիմ: «Պէտք է երթամ բաղրոնիս»:

Մուխը կը տրորէ լոյսը: Աչքերս բաց՝ գոց վիճակով:

Դադաս ինծի կը նայի, նայիլը կը կարծեմ:

–Ամսականդ տուա՞ւ:

Գիշերուան յոգնած աչքերը, տրտմութեան մէջ կը

լողան: Ցերեկուան աշխոյժը, անհաւասար ուժերու պայքարով կը տանջեն զինք: Ցետոյ, կանգ կ'առնէ – ամսականի խնդրոյն շուրջ: «Վաղը ամսոյն վերջին օրն է, պէտք էր վճարէր»:

–Մայրը ծայրին կուտայ, չի խորհիր թէ՝ ապրիլ պէտք է:

–Առաջ ինք պիտի ապրի: Կրնանք մենք չապրիլ:

–Գործաւորնե՞րը:

–Անոնք վարժուեր են, վարժուեր « մեռնելու»: Ապրելու պէս կը մեռնին:

Երեւակայութիւնս ինծի վերադարձուց ուժերուս միութենէն առաջ եկած գերակշռութիւնը: Պարագայ մը՝ ուր աւելի եւս կ'արմատանայ զինք սպաննելու մտադրութիւնս: Սպաննել, նախ՝ իր կեղծիքը: Եսապաշտութենէն բխած անապարծութիւնը եւ, եւ, ամէնէն շատ, գթասրտութիւնը: Սուտը ծծակ ըրած, բերանս դնել կ'ուզէ: Իր մեքենայութիւններուն վարժեցնել կ'ուզէ: Խարդախութիւններուն: Գոյն գոյն դիմակներ կը կախէ, կախել կ'ուզէ – ինծի: Ջեմ հանդուրժեր· չեմ կրնար: «Տկարները պէտք է խոնարհին զօրաւորներուն առջեւ»: Իր տեսութիւնն է: Համոզումը: Անխղճութեան, կերպով մը – վատասերումի:

Գրասեղանին շուրջ նստած դէմ առ դէմ:

–Պարտականութիւնդ է հնազանդիլ ինծի: Բոլո՛ր գործաւորները պարտաւոր են հնազանդիլ: Դո՛ւն, անոնք ձեր աշխատանքը կուտաք, բայց ես կը գնեմ ձեզ, ձե՛ր աշխատանքով: կարգ մը պատճառներով քեզ կը գերադասեմ միւսներէն: Թերեւս առաւելութիւններ:

–Աւելի գոհ պիտի մնայի եթէ չգերադասէիք: Թոյլ չեմ տար նաեւ որ՝ մտքի գերադասութիւնս գնէք ձեր ղրամով:

–Փոքրութիւնդ՝ – քու կողմէ մեծութեան վերածուած սխալանք:

–Եթէ այդպէս է, զիս ալ միւս գործաւորներուն տեղը դրէք, ինչպէս կը վարուիք անոնց հետ, նոյնը:

–Համակերպէ կ'ըսեմ քեզի: Ինչ մասիդ չատ մը բաներ խորհած եմ, բայց դուն այնքան հեռու ես ինձմէ, խորհածներէս:

– Ինչ որ կը խորհիք, խորհեցէք, բայց ես գերի չեմ ըլլար, չեմ գնուիր, չեմ ծախուիր: Մարդ կոչուածը իր արժանի տեղը ունի այս աշխարհին: Որոշ արժէքներ երբե՛ք դրամով չեն գնուիր: Մանաւանդ՝ ձեր մոլուցքին, խարդաւանանքներուն չեմ ենթարկուիր:

–Կորսուէ՛, դուրս կորսուէ՛: Շատոնց վռնտած կ'ըլլայի քեզ, եթէ քու քաղցրալեզու մօրաքոյրդ չըլլար: Մե՛ղք, մե՛ղք, ի՛նչ բաներ կը մտածէի քեզի համար:

–Շնորհակալ եմ, չատ առատաձեռն էք:

–Կորսուէ՛:

Պատուհանէն լոյսը թափանցեր: Առտու ըլլալու է:

Աքաղաղ մը կը պոռայ: Սենեակին իրերը, հաւերու նման, աքաղաղի կանչին կը հետեւին: Մէկ մէկ արթննալով կը կտկտան:

Ձայնը լռեց: Խորը թաղուած: Աւազին վրայ կը թփրտամ: Օձ մը կը բարձրանայ քովէս: Անմիջական չարժումով կը կտրեմ օձին գլուխը: Անոր քովէն ուրիշ մը, կը սողան, կ'երթան ուրիշ ուրիշ ուղղութիւններու, կը յաջողիմ կտրել բոլոր օձերուն գլուխները: Կը սպրդին ոմանք, այնքա՛ն չատ չեմ հասնիր ամէնուն: Մօտիկս, խոշոր, մեծկակ օձ մը: Օձ ալ չէ, օձի կերպարանքով – ՄԱՐԴ: Մարդը կը տարանջատուի, կը վերակազմուի – Բադրո՛նս: Կ'անջատեմ գլուխը իրանէն: Ինչ եղաւ, գիտցը կը տեսնեմ մարդ եղած – օձ, մարդ:

Սպաննուած բան մը վերստին չի ծնիր – կը ծնին ուրիշներ:

Դաղաս նրբանցքէն անցաւ – հովի պէս, պարային քալուածքով: Սարսափելի երազս իրեն պատմել կ'ուզեմ, բայց կը թուի՝ կ'երազեմ տակաւին:

Մահճակալին մօտ, դաղայիս չինած խորանը: Աստուածածինի փոքր արձան, երկու քովերը, մոմեր: Մահաբեմի կը նմանի: Դաղայիս հաւատքի խորանը –

տապալած արուեստին բազմաթիւ խորաններէն մին: Դադայիս չուրջ, թէեւ ամէն բան – մեռած, զարմանալիօրէն, կը կարծէ թէ՝ ե՛ս միայն մեռած եմ – բարոյապէս:

–Ելիր, սենեակիդ փեղկերը բաց, մաքուր օդ չնչէ, գործի գնա՛:

Օրօրի նման կ'ընդունիմ:

–Թոյլ տուր վայելեմ, գործի չերթալով, առտուն ուշ ելլելու, քնանալու հաճոյքը: Կ'ուզեմ գոնէ մէկ օր ապրիլ, ղրամատէր սա մարդուն տրուած, վիճակուած չնորհը:

Հրաշալի գործ՝ առտուն քնանալ, ուզած ատենդ արթննալ, գործի չերթալ կամ՝ չերթալու պէս երթալ: Արթնցած ատեն, մտահոգութիւններէ զերծ ըլլալ: Զխորհիլ գործազուրկի մը պէս: Սիրել՝ գործը, բաղդոնդ, չուրջիններդ: Ջու երջանկութեան հետ, չունենալ՝ ուրիշներու դժբախտութիւնը: Պատուհանէն եկած առտուան լոյսը ըմպել, արեւը կռնակդ առած պտտիլ: Ջովանալ ծարաւցած ատեն, քնանալ՝ քունի ժամանակ: Ա՛հ, մէկ օր, մէ՛կ օր վայելեմ զայն, թոյլ տուր դադա, թոյլ տուէք մարդեր:

Խօսքերուս մէջէն քոյր Գարօլին կը վերամարմնանայ:

–Կ'աղօթէի՞ր քոյր:

–Աղօթեցի ինչպէս միշտ: Սակայն, տեսայ թէ՝ դուն եւս կ'աղօթէիր: Երազելու նման կ'աղօթէիր: Այն ամէն բան որ ըսիր, իւրայատուկ աղօթք է:

–Օ՛հ, քոյր, չէի աղօթեր· կ'ուզէի՝ կը պահանջէի, կը բաղձայի:

–Առանց գիտնալու կ'աղօթէիր···: Ատիկա է աղօթքը: Լոյսը, արեւը, հանապազօրեայ հացը, աշխատանքը, առողջութեան հետ, տուն կը մտնեն: Կը զգաս բազուկներուդ աշխոյժը, ուժը: Անդորրը քեզ կը շրջապատէ եւ ամէն պահ, գեղեցկութիւն կը բերէ: Աստուած կուտայ ատիկա: Բնութենէն կուգան, տիեզերքի զօրութենէն, որուն Տէրը՝ Աստուած ինքն է: Եւ

դուն ուզեցիր բաց սրտով, մաքուր հոգիով – պիտի ստանաս:

Հրաշալի կին է քոյր Գարօլին: Կնոջմէ աւելի բարձր անհատականութիւն: Հրաշքի համազօր – ո՞ր հրաշքին, չեմ գիտեր: Մտածումի, զգացումներու, գտուած վճիտ մարդկային մեծութիւն, որ աստուածային է ինչպէս ինք կ'ըսէ:

– Կեցի՛ր հեղինակ: Ձիս մի քաշկռտեր քու բարոյական աղճատումներուդ: Այդ ամէնը աւետարանին մէջ գրուած ըլլան գուցէ:

– Վստահ՝ պիտի ազատիս մղձաւանջային այս վիճակներէդ:

– Դրամ պէ՛տք է քոյր, դրա՛մ, կը հասկնա՞ս: Ո՞ր Աստուածը պիտի տայ: Ըսէ՛, ըսէ ո՞ր աստուածը:

– Թող գինքը, կոկորդը այնպէս սեղմեր ես, ի՞նչ ընէ քոյր Գարօլին... անկարելին կ'ընէ, դեռ ի՞նչ ընէ:

– Ոչի՛նչ: Ձիս թող չխաբէ իր աստուածները կանչելով:

Երկու կիները հազիւ կը բաժնեն զիս ներքին իժէն:

Ստամոքսս կը գալարուի: Ամէն անգամ, երբ գէշ բան ընեմ, ստամոքսս կը ցաւի:

– Ներէ՛ քոյր: Մարդասիրութիւնդ լաստ կը գործածես, որպէսզի, մեզ նման մարդեր, ծովամոյն եղած, անոր պլլուին: Գերիշխանութիւնդ փոխանակ ինծի ուժ տալու, կը նսեմացնէ անհատականութիւնս: Կը զօրացնէ քեզ, նոր փառաբանութիւններ ստանալու Հայր Յովսէփէդ: Ներէ՛ քոյր, չեմ կրնար սիրել մարդեր որոնց հանդէպ ներողամիտ ես դուն: Մինչդեռ՝ ես անգութ ըլլալու աստիճան անները ող անզիջող եմ: Ձեմ գիտեր սիրել, չեմ գիտեր սիրել գիտնալ: Մարդը չճանչցայ սիրելու համար:

– Մարդը ճանչնալու համար, նախ՝ ինքզինքդ ճանչցիր, ինչո՞ւ ճիգ չես ըներ:

Յարգէ մարդկութիւնդ, յարգել տուր, ասիկա եւս Աստուծոյ հետ խորհրդակցելով կ'ըլլայ:

Ձղջումի նման բան մը կը ցաւցնէ հոգիս: Պէտք չէ վիրաւորել այս մաքուր, անմեղ կինը:

Անկիւն մը քաշուած, կեցած: Շրթները կ'երերան: Ինք չէ խօսողը: Բայց էջով սեղանին վրայ գիրք մը: կարդալ կ'ուզեմ կը գոցուի:

– Աստուծոյ հաւատալով, կը հաւատաս նաեւ ինքզինքիդ· քու կատարած, կատարելիք գործերուդ: կարեւորութիւն մի տար մարդոց չար արարքներուն: Գազաններ: Այդպէս չեն ծնած: Ջե՞ս տեսներ, իրենց չինած զէնքերով իրենք զիրենք կը սպաննեն: Այս խառնիճաղանճ աշխարհը կարգի չես կրնար բերել: Դուն ինքզինքդ ազատէ: Ամէն բան գէշ չէ: Լաւ բաներն ալ մարդեր չինած են: Աշխարհի լաւագոյն փիլիսոփայութիւնը հաւատքն է: Հաւատք ամէն բանի: Ամէն բանէ առաջ, Աստուծոյ որովհետեւ՝ ամէն բան Ան կուտայ, Ան կը ներշնչէ: Գիտակցէ ասոր, պիտի տեսնես թէ՝ ամէն ազնիւ զգացում, գիտակցութենէ առաջ կուգայ: Բաղրոնդ չես կրնար ուղղել, յիմար բան է –սպաննել խորհիլ: Ուրիշ գործ փնտռէ, թող զինք իր արարքներով, ան պիտի պատժուի: «Կը բաւէ, քոյր, կը բաւէ, կը բաւեն բորբոս կապած այս խօսքերդ»:

Գացեր է քոյր Գարօլին: Կ'ուզէի չերթար եւ ես հակազդէի: Կը թափառիմ ինքս ինքզինքիս մէջ: Կը ջանամ խաբել ես զիս քոյր Գարօլինի թելադրած հաւատքով: Կը մտնեմ այդ հաւատքին մէջ: Կը տարածուիմ, կը վախնամ: Հաւատք մը որ իմս չէ: Փոխ առնուած բանի կը նմանի:

Ա՛հ, պահարանի մէջ Դ Ր Ա՛ Մ – իրմէ՛: Ինք դրած սեղանին վրայ, դրած ու գացած: Հրաշա՛լի կին: Ո՛չ, ո՛չ սակայն, անկարելի որ ընդունիմ:

Բաղրոնս կանչեց: Հակառակ ամէն բանի, ներեր է զիս– ա՛հ, ներեր··· ծիծաղելի իրականութիւն: Բայց պիտի երթամ ճարահատ, ափսո՛ս, պէ՛տք է երթամ:

Պատուհանիս փեղկերը բացուեր: Ո՞վ բացաւ, ե՞րբ:

Քարաչէն տունի մը պատը կեցած դէմս: Պատուհանէն մարդ մը կը նայի: Անոր չեղակի դիմացը՝ ուրիշ մարդ, ուրիշ մարդու մը կը նայի: Մարդեր կը նային իրարու: Կը նային աննպատակ կամ նպատակաւոր:

Կը զգամ՝ ես եւս կը դիտուիմ: Ե՛ւ, կը դիտեմ: Կը

դիտենք, կը դիտուինք: Մարդեր՝ կեանքիս ամէն անկիւններուն:

Դիմացի պատը – կատարելապէս տէր՝ իր պատութեան, կը նեղէ զիս:

Մշուշապատ դարձաւ: Ջիչ ետք, արեւը ցրուեց մշուշը: Արեւ՝ պատին: Մանուկի նման կը խաչյտայ –պատը՝ արեւով: Ինքնատիպ ոչինչ: Հիմա, բարեկամի պէս կը նայի ինծի: Երբեմն այնքա՛ն թափանցիկ կ'ըլլայ, կը մոռնայ իր պատութիւնը: Հայելիի պէս կը ցոլայ– կը ցոլացնէ՝ պատկերս: Կը խանդավառուիմ, կը փաթթուիմ անոր:

Պատը երկուքի ծալուեցաւ: Իրիկուան ստուերները խանձարուրեցին զինքը: Մութին թաղուելու կ'երթայ –պատը:

Դրացի մարդը հեռացաւ պատէն: Պատը քնացաւ:

Աչքերս ալ քնացան:

ԳԼՈՒԽ 11

Պելլայի սիրտը կոտրեցի փայտ կոտրչելու նման: Ինչո՞ւ այդպէս եմ: «Մի լար Պելլա»: Եւ կամ՝ «լաց, միեւնոյնն է»: Ընդհանրապէս, կ'երեւիմ մէկ երեսով: Երկրորդը՝ անակնկալօրէն կը յայտնուի առանց ինծի լուր տալու:

Լեզուն դուրս ինկած չան պէս կը հեւամ: Լեզու՝ ո՛չ լռել, ո՛չ խօսիլ գիտէ: «Բարուքիւնդ ողորմութեան նման ընդունիլ չեմ ուզեր Պելլա՛»: «Պելլա՛, եթէ պոռայիր, նախատէիր զիս, աւելի պիտի սիրէի քեզ»: Օ՛հ, չեմ ուզեր Պելլայի համակերպութիւնը քծնանքի պէ՛ս ընդունիլ: «Կը ցաւիմ Պելլա՛, բայց ներողութիւն չեմ խնդրեր»: Ինքզինքս անկարող կը զգամ ներողութիւն խնդրելու: Այդ արժանիքին անարժան եմ»:

– Ցանցանք գործելը՝ յանցանք չես նկատեր ուրեմն:

– Ցանցանքը կը գործեմ՝ ուրիշ յանցանք մը սրբելու, յաջորդական յանցանքներս չեն անհետացներ նախորդները:

– Ջե՞ս անդրադառնար, թերե՛ւս:

– Երբեմն՝ այո՛, յաճախ՝ ոչ: Երկու պարագային ալ դժբախտ եմ:

– Ատիկա՝ եսիդ ոտնձգումն է:

– Եւ կամ՝ անոր ազատագրումը– ատենի մը համար գոնէ:

Պելլա՛, ակնարկին ամէնէն տաք, ամէնէն աններող թափովը ինծի կը նայի:

– Մի՛ նայիր այդպէս Պելլա:

– Ըսած խօսքդ, չես յիշեր իսկ: Այն խօսքը՝ որ սիրտս երկուքի, երեքի տասնի, քսանի բաժնեց: Ջեմ կրնար կտորները հաւաքել:

Պելլան կը շարունակէ խօսիլ, մտիկ չեմ ըներ: Ականջներս խցուած: Լալու նման խնդալ կը փափաքիմ: «Ի՞նչ ըսած էի Պելլա՛»:

– «Պիտի մեռնիս, մեռիր, ի՞նչ ընեմ»: Ըսիր այո՛, ըսիր:

– Կ'երեւի՝ չըսելու պէս ըսի եւ կամ՝ ըսելու պէս, չըսի: Մեռնիլդ երբե՛ք չեմ ուզեր:

– Ապրելուս համար, ոչինչ կ'ընես:

Լայնաչերտ, մսոտ շրթները կը դողդղան: Կարելի է հեչտութեամբ համբուրել:

Պելլայի շրթներուն տեղ, քոյր Գարօլինի թոյլ կոպերուն ներքեւ, տժգոյն բիբեր, ներող հայեացք, երերող շրթներ: «Ե՞րբ վերադարձար, սիրելի քոյր· երթալդ չէի ուզեր»: Աչքերը իմ վրայ սեւեռած, գոհունակ, քրիստոնավայել լրջութեամբ, քաղցր կը ժպտի – Թերեւս իր ՔՐԻՍՏՈՍԻՆ:

Գիտէ՛, լաւ գիտէ թէ չեմ փոխուիր: Կը յուսայ: Հաւատքի հունտեր կը ցանէ, գիտնալով հանդերձ թէ բերրի չէ հողս, անոնք պիտի չբուսնին: Նորէն ալ կը սպասէ: Անյուսահատ պայքարով: Երբեմն՝ ես ալ կը պայքարիմ, լաւ գիտնալով թէ՝ ոչ մէկ յաղթանակի պիտի տանի ան զիս:

Ամէն բան կրկին տակնուվրայ եղաւ: Քոյր Գարօլինէն ետք, Պելլայի սիրտը կոտրած էի: Հիմա ալ, դաղային սիրտը: Կոտրած սիրտերս երբեք իրարու

միացնելու յոյսը չունիմ, արդէն կարելի չէ՝ չեմ կրնար:

Երբեք չեմ հանդուրժեր դադայիս լացին: Լաց կայ, կը գեղեցկացնէ-կինը: Դադաս, անհամեմատօրէն կը տգեղնայ: Վարմունքս նաե՛ւ տգեղ: Երկու տգեղութիւններու միջեւ համեմատութիւններ կան: Երեւակայութեանս մէջ, կը հաւաստարեցնեմ զանոնք, գերակշռութիւնը պահելով իմ կողմը: Այսպէսով, անհասկընալի կը դառնամ: Երբ բան մը ճերմակ տեսնելու համոզուիմ, ամէն բան կը յստականայ, սակայն, յանկարծ, կը փոխուիմ, ճերմակի տեղ, սեւը կ'ընտրեմ եւ կամ կը համոզեմ ինքզինքս թէ՝ տեսածս՝ սեւ է: Վայրի բնազդով կը փաթթուիմ – սեւի՛ն: Գիտակցօրէ՛ն: Կը տառապիմ: Այս տառապանքը տարբեր է դուրսէն եկած ցաւերէն: Ցաւ՝ ներսիդիս տեղի ունեցած բնազդներուս ստորնութիւններովը որ զիս համակերպութեան կը մղէ, կը ջղագրգռէ առաւելապէս: Լաւ գիտեմ՝ այս ամէնը, անաւարտ ըլլալէ՛ս առաջ կուգայ: Ներքին անկարգապահութիւններէս: Նման մէկը՝ ո՛չ մէկ օրէնքի ու կարգապահութեան ենթակայ կրնայ ըլլալ: Օրէնքները՝ հաւասարակշռուած անձերու կը վերաբերին:

Դադաս կուլայ: Որոշապէս չեմ գիտեր պատճառը, գիտեմ թէ՝ ես լացուցի զինքը: Ջեմ հետապնդեր պատճառը, քալէ գիտնալով որ բան մը պիտի չկարենամ զայն դարմանելու: Ո՛չ թէ պիտի չկարենամ, այլ՝ պիտի չընեմ: Ջեմ սիրեր մարդոց օգնել: Գիտեմ որովհետեւ թէ՝ այդ օգնութիւնը ո՛չ մէկ բանի պիտի ծառայեցնեն: Նոյնը պիտի ըլլար ինծի եղած օգնութեան մը պարագային: Ինչո՞ւ ծառայել արդէն, երբ իւրաքանչիւր անհատ- ինքզինքին ծառայելու ատակ պէ՛տք է ըլլայ, բացի կարեւոր պարագաներէ: Եւ եթէ անկատար է, զուրկ ըլլալով ԿԱՏԱՐԵԱԼ ի գաղափարէն, թո՛ղ անանկ մնայ... թո՛ղ մնայ, ի՞նչ ընեմ...:

Հասկցայ վերջապէս թէ՝ դադաս ինչու կուլայ, ի՞նչ բանով զինքը լացուցեր եմ: Անիծեր նախահայրերս, որոնք՝ ստրկութեան ոգի ներշնչեր են ինծի, ըլլալով

իրենք – ստրուկ: Դադաս կը պնդէ մինչդեռ: Մեր նախահայրերը կռուած հերոսական պայքար մղած, եղած են մեծ քաջեր: Հակառակ ատոր, դադաս ինձմէ կը պահանջէ՝ անոնց չյագեցած իղձերուն, կողոպտուած յոյսերուն, զգետնուած արժանապատուութեան-պաշտպանութի՛ւնը: Ճիշդ –տեսակէտո՛վ մը: Ինքզինքս պարտական կը զգամ– վիշտով փակուած անոնց աչքերուն անդորրը ապահովել: Ցիմար մահով վերջ տրուած իրենց կեանքին արտասուքը սրբել որ չէ չորցած հակառակ երկապտարիներու: Մեղմելու համար անոնց ցաւը, ես ըլլամ իմ կեանքով օրինակ· ճչմարտութիւն սփռել աշխարհի տարածքին, իրենց անմեղութեան մասին խօսիմ նոյն այդ աշխարհին: Գտնել ճկիմ յանցապարտները: Պատժել զանոնք կարելի միջոցներով: Ափսո՛ս, մինակս բան չկարենալով ընել, կը բզկտուիմ տանջանքով:

Թեվերէ գետը պղտոր այսօր: Ձի հոսիր, կեցեր, քարոզներ կարդացող պատուելիի նման, պատգամներ կ'արձակէ: Բարձրէն, վերէն կը նայի: Ձի զիջիր ուրիշ առենուան պէս, նայուածքս նկարել:

Անցեալէն կը քալեմ, ներկայի մէջ: Ի՞նչպէս, ո՞ր ճամբէն: Հասեր եմ ՏԱՆԴԷ ԱԼԵԿԻԵՐԻԻ թանգարան տան առջեւ:

Փողոցը ամայացեր, ամէն մարդ անցեր: Ոչ մէկ անցորդ, բայց ես կը սպասեմ անցորդներու տակաւին: Թերեւս անոնք ընաւ պիտի չանցնին: Տխմարութիւն է սպասել: Անդարմանելիօրէն հիւանդ է հոգիս: Գլխուս շրջագիծը վոքրացեր, ուղեղս չի հրամայեր: Ընդհանուր կայունացում էութեանս խորը: Ահազանգէն ետք. տիրող կացութեան կը նմանի: Սինիք լռութեան, որմէ ետք, ռումբեր պիտի տեղան: Մարդոց կեանքը լեցուն նման ահազանգներով: Ինչո՞ւ այս անհանգստութիւնը երբ կարելի է աւելի խաղաղ ապրիլ:

Բժիշկը գլխուս վերեւ: Ձիս փրկել, ապատել կ'ուզէ: «Շնորհապա՛րտ եմ բժիշկ»: Բայց ինչո՞ւ այսքան մտահոգութիւն: Այսքան աշխատանք– երբ պատերազմի ընթացքին, բիւրաւորներ մեռան, կը մեռնին դեռ:

Արիւնլուայ կը մնան, կը տքան վէրքերու մէջ, հեռու սիրելիներէ: Մարդէն եկած չարիքը, ահա թէ՝ մարդը կը դարմանէ նորէն: «Ինչ յիմար բան, չէ՞ բժիշկ»:

Շուրջս– մարդ չկայ: Բոլորը գացեր, կամ՝ չեն եկեր: Սուր ծիծաղ մը կը լեցնէ շուրջ բոլորս: Ոչ՛ ոք: Կը ծիծաղիմ ես ինծի բարձրաձայն: Ամէն բան խեղկատակութիւն կը թուի: Թերի, անկատար: Շարունակել ստիպուած եմ ճամբաս սակայն: Կարելի չէ կասեցնել առաջ նետած քայլերս: Կպրապատ ճամբան կ'երկարի: Գինով մը ճամբուն մէջտեղը: Գետին պառկեր, երկարեր մնացեր: Ե՛ս եմ ան: Երկրորդ անձս, անձս, ինքս: Կ'ուզեմ մօտենալ, ոտքի հանել զինքը· սթափեցնել գինովութենէն: Չեմ կրնար: Չեմ կրնար, որովհետեւ, ո՛չ ձեռք, ո՛չ ոտք, ո՛չ խելք ունիմ:

Գարուն ըլլալու է, ծաղիկի բոյրեր շուրջս: Թեթեւաշարժ կը քալեմ հողի մը վրայէն որ անսովոր՝ ցարդ ճանչցած հողերէս, գոյն ու բոյր ունի, կակուղ, բարակ, մետաքսանման, կը սահի ոտքերուս տակէն: Այս ի՛նչ հող է– երազի՛ս հողը: Այն հո՞ղը ուր՝ ծնած, մեծցած եմ: Այն հողը՝ ուր ապրած են, նախահայրերը: Հսկայ տարածութիւն, ընդարձակ է պապերուս հողը: Կը տեսնեմ– բոլորը, ցեղիս արգասաբեր ժառանգութիւնը: Բոլորը հո՛ն: Մեծ մայրիկներ, մեծ հայրիկնե՛րս: Մայրս, հայրս: Դաղաս կ'երգէ: Տարօրինակ ծառ մը կայ բակին: «Ընդունակութիւններու ծառ»ն է եղեր: Ըսին թէ՝ այս հողին վրայ կ'աճի միայն:

Արթնցայ: Ա՛հ, երազիս մէջ արթնցեր եմ: Կը շարունակեմ:

Գետին ծռելով առի· քար մը, կարծեմ ՔԱՐ է: Ի՞նչ ընելու առի չեմ գիտեր: Պարզօրէն առի, առած կրնամ ըլլալ: Ամէն առնուած բան, բանի մը չի ծառայեր անպայման: Բայց կը ջանանք երբեմն, բանի մը ծառայեցնել: Կլոր, քառակո՞ւսի, ուղղանկիւն կրնամ ըսել –քար մըն է: Կոշտ երեւոյթ ունի: Հողագոյն, հողապատ, գորշագեղ: Մատներովս կը չօշափեմ հաճելի առարկայի նման: Շօշափելու գաղափարը՝ բանի մը տէրը ըլլալու համոզումը կուտայ նոյն

պահուն: Բանի մը իսկութիւնը գիտնալու հաճոյքը: Համոզուելու, ընտելանալու անոր ճշմարտութեան, ծնունդին որ ուրիշ ճշմարտութեան մը դիմագիծը պիտի չինէ թերեւս:

Պողոտան կը լայննայ: Ձեռքս ակամայօրէն գրպանս կը սահի: Կը ստուգեմ, քարը հո՛ն է: Հոն դրած էի: Կը չօշափեմ, նորէն կը չօշափեմ, թերեւս հակազդելու քիչ առաջուան խորհրդածութիւններուս, որոնք՝ կրնան ճիշդ չըլլալ: Որովհետեւ, չօշափելի շատ մը հարցեր անլուծելի մնացած են: Այս յուսալքումը չի նախապաշարեր զիս: Ձեռքս գրպանիս, անդադար քարը ափերուս կը դարձնեմ, կը շոյեմ, գգուելու պէս մեղմ: Կ'ուզեմ բանի մը նմանցնել զայն: Առանց եզրակացութեան: Կը խորհիմ թէ՝ ինչո՞ւ առի: Ինչո՞ւ կը պահեմ: Թերեւս երբե՛ք կեանքիս մաս չկազմէ: Հաղորդակցութիւն կը ստեղծուի– քարին եւ իմ միջեւ: Անոր գոյութեան կը կապեմ շատ մը քմայքներ, սէրեր, կամ՝ ատելութիւն: Քարին կարծրութիւնը խռովք կը պատճառէ: Բարեկամութիւնս կը տկարանայ: Զգուանք կը զգամ: Նոյնիսկ կը թշնամանամ: Կ'որոշեմ նետել անպէտ բանի պէս: Նետած կը կարծեմ, կը հանգստանամ: Կը նշմարեմ մայթին սահիլը: Մինչեւ հանրա կառքին անիւներուն կը հասնի, պիտի ճզմուի անիւներուն տակ: Չի ճզմուիր, պիտի սահի, պիտի մնայ հոն, աննշմա՛ր: Կ'ուրախանամ: Տեսակ մը վայրի հաճոյք, զգացում մը որ թէ իմ՛ս, եթէ թէ իմս չէ:

Քարը ափիս: Նետելու միտումը՝ նետուած ըլլալու գաղափարին կապեր եմ: Առանց նշանակելի իրականութեան, քարը պահեր: Բաներ կան որոնք առանց մեր ուզելուն, մեզմէ կը հեռանան: եւ ճիշդ ատոր հակառակը՝ բաներ, առանց հեռանալու, մերը չեն նկատուիր: Քիչ առաջ, նետելու միտումը՝ վճռականութեան վերածուած–իմ կողմէ, չէ իրագործուած: Հաւանաբար մոռցած: Թերեւս գրպանիս խորերը քաշուած, մնացած, վրիպած գիտակցութենէս:
Ճամբան ոլորապտոյտ կը դառնայ: ԲԻԱԶԱ ՆԱՎՕՆԱ հասած: Ջորս աղբիւրներ կը ցայտեն: Ցաւիտենական

քաղաք: Հեթանոսական շրջաններէն մինչեւ այսօր, չէ կորսնցուցած գեղեցկութիւնը: Արձաններ, մարդիկ իրարու կը խառնուին: Մէկն ու միւսը՝ մարդակերպ, կամ՝ արձանակերպ մարդ: Քրիստոնէութիւնը լուացած, կարգ մը անկարգութիւններ հեթանոսական վայրագութիւններու: Քրիստոնէութիւնը, ինք եւս անկերպարան– այն ատեն, ահաւոր պատմութիւններ արձանագրած: Վաթիքանէն մինչեւ Սանթա Անճելա, գետնուղիներու ճամբով հազարումէկ դաւադրութիւններ: Սպաննուած երեխաներու, կրօնաւորներու գլուխներ, զոհերու դիակներ, վայրագութիւններու այլազան ու զարմանալի պատմութիւններ: Նոր նոր դարաշրջաններ: Կատարելութեան դիմելու յաւակնութիւններու հետ, սուտերով ամբողջացած ոճիրներ:

Հիմա, դարը մաքրե՞ր ամէն բան... –իսկապէ՞ս:

Ես չեմ քալողը: Ուրիշ մը իմ տեղս կը քալէ: Նոյն չարժումներս ունի: Նոյն սրունքներ, ոտքեր, քալելու անստգութիւնը: Կենալ կ'ուզեմ: Ոտքերս կը թուլնան: Կը փլիմ:

ՏԱՆԴԷԻ թանգարան տան դրան առջեւ: Մեծ ՏԱՆԴԷՆ հոն բնակեր: Խեղճ տուն մը: Տարիներ առաջ, հոն ապրեր, հոն ստեղծագործեր: Հոն ծնաւ հաւանաբար Պէաղրիչէն: Իր գլուխ գործոցը, Թերեւս Ֆլօրանս ուր ծնած Իտալացի քերթողուհեան հայրը, հեղինակը ՏԻՎԻՆ ԳՕՄԷՏԻ– Աստուածային կատակերգութեան–:

Ֆարը պրպանէս հաներ, ձեռքիս մէջ կը դարձնեմ, առանց նետած ըլլալու նետուած կարծեր էի:

Կարճ քղանցքով աղջիկ մը անցաւ: Ո՛չ ՏԱՆԴԷԻ տունին նայեցաւ, ո՛չ ալ ինծի: Իրեն համար, երկուքս ալ նորոյթէ իսկած կը համարուինք: Երկուքս ալ այս դարուն չենք պատկանիր – ինք անանկ կը կարծէ: ՏԱՆԴԷԻ տունը թանգարան է: Ես թանգարանէն զողցուած պաստառ Թերեւս, պատահական անցորդի մը ծախուած: Պաստառ չրջանակէն ելած – արժէքաւոր, անարժէք:

Քարը՝ գրպանս դրած կը կարծէի, –անհետացեր։ Հաւանաբար, անզգալի կերպով –նետեր եմ։ Խաղացեր, ձեռքիս զարձնելով, նետեր։ Խա՞ղ մըն էր ուրեմն, բոլոր խաղերուն նման։

Պէտք էր վերջապէս։ Նետէի– նետեր եմ։

ԳԼՈՒԽ 12

Գլուխս անտանելի կը ցաւի։ Հիւանդապահուհին չերեւաց։ Հիւանդանո՞ց եմ։ Ո՛չ, տունը ըլլալ կը կարծեմ։ Դադաս հոն, իր անկիւնն է։

Գզրոցէն դուրս հանեցի։ Ծանր կոթով առարկան։ Մէկ ձեռքէս միւսին կ՝անցընեմ։ Գգուելու երեւոյթ։ Ո՛չ մէկ վախ կ՝ազդէ· ընդհակառակը՝ ապահովուած կը զգամ ինքզինքս։ Ինքնավստահութիւն կը ներշնչէ։

–Տեղը դիր այդ սոսկում առարկան, կը սարսափիմ ձեռքդ տեսնելով։

Դադայիս կէս աղերսող, կէս հրամայական ձայնին, կը նշմարեմ՝ գործիքին վտանգաւոր հանգամանքը։ Հաճոյք կը զգամ անոր հետ խաղալով, տղեկի մը նման որ նոյնպէս կը խաղայ վտանգաւոր բանի մը հետ։ Մինչդեռ, ինքնասիրութիւնս կը պարտադրէ։ Ինծի անծանօթ մնացած տակաւին, բնազդներուս կարգ մը մասերը երեւան հանելու փափաքը· անոնց հետ մտերմանալու տենչը։

–Լեցո՞ւն է։ Աստուածամայրս, տեղը դիր սա անճոռնի՛ բանը։

Դադայիս վախկոտութիւնը քաջալեր կը հանդիսանայ։ Զէնքը ափիս կը տրորեմ, առանց երբեք նկատի առնելու անոր ալատճառած անհանգստութիւնը։ Բթամատս՝ բլթակին, կը կենամ դաւադիրի նայուածքով – ուղղուած, դադայիս։ «Ահռելի՛, չեմ հանդուրժեր անոր նայիլ»։ Կը զուարճանամ։ Ինքնագրահուած եմ։ Որո՞ւ դէմ։ Թերեւս ոչ ոքի։ Կրաւորական դիրքէս դուրս ելած կը նկատեմ ես զիս։ Զէնքը հիանալի առիթ է սմսեղուկ վիճակէ ազատուելու։ Որոշապէս, վստահելիօրէն - ինքնատէր սա պահուն։ Կրնամ ինքզինքս

պարտադրել ոեւէ մէկուն, որեւէ բանի մը: Կրնամ սպառնալ – բաղդրոնիս: Կրնամ փրկել գործաւորներու արժանապատուութիւնը: Կրնամ զիրենք դուրս հանել իրենց նսեմացած ենթակայութենէն, նուազարժէքութեան բարդոյթէն:

Ջէնքին ուժը հետզհետէ կը տկարանայ ափերուս մէջ: Ջրտնաթոր ձեռքս՝ զգուանքի թոյները դուրս տալ կը սկսի: Աչքերս վատոյժ, գրեթէ չեն տեսներ: Ջէնքը իր ամբողջ հմայքի զօրութիւնով կը խեղճանայ, կը փոքրանայ: Հալած կապարի նման, ափիս մէջէն հոսելով, տախտակամածին տարածուեցաւ, կորսուեցաւ:

Սկաւառակին զետեղեցի, քաներորդ անգամ ըլլալով, ԼՈՒԻՋԻ ՊԱԹԻՍԹԻ մէկ երգը: Ցետոյ ուրիշ մը, ճազի եղանակ՝ մեծ աղմուկով պոռթկաց: Դադաս լեղապատառ վեր թռաւ նստած բազկաթոռէն:

–Աստուած իմ՝ պայթեցա՞ւ, պայթեցուցի՞ր:

– Ո՛չ զէնքը – դա՛րը, դարը պայթեցաւ, այսպէս կ՝երգեն հիմա, դադա՛:

Գիտէ: Բռնած ասեղն ու դերձանը վար դրաւ, ականջը սրեց: Ժպիտը՝ մեռածի երեւոյթ ունէր, վերակենդանացաւ: Աչքերուն կանգառը, հեռաւոր տեղեր: Մնաց երկար: Ցետոյ, երեխայական չարժումով, գոհունակ, կրկին ձեռք առաւ կարը: Հանդարտ է հիմա: Վստահեցաւ թէ՝ զէնքը չէր պայթողը: Ջիչ վերջ, լոյսը վառեց: Հեռատեսիլին մօտեցած, կոճակը դարձուց: «Ա՛հ» մը բերնէն թռաւ: Ջիչ առաջուան վախի «Ահ»ը չէր: Երջանկութեա՛ւ, աւազո՛ւմով, ներքին տենդերուն փոթորկումներով լեցուած «Ա՛հ» մը: «Ա՛հ» մը, հպարտ, զգացումներուն ցնցիչ թափովը:

Պիզէի «ԳԱՐՄԷՆ»ը հեռատեսիլին վրայ: Գարմէն կ՝երգէ՝ –Սէրը, անմեղու՛ւնը, մահը: Դադայիս բազուկները օդին կը սաւառնին, արծուայինթռիչք: Ցետո՞յ, յետոյ խելօրէն պարտուած, գլուխը բարձին, Գարմէնի դիրքով, Գարմէնի աչքերով, կը մեռնի, մեռած է:

Միլանոյի ՍՓԱՒԱԻ բեմին: Բեմէն քուլիս անցաւ: Խելայեղ ծափեր:

Ֆովը չեմ երթար: Ձինքը երազէն չարթնցնելու համար:

Սքալայէն ետք, մեր խեղճուկ սենեակը – իր անկիւնը: Բազմոցին, խորտակուած, ճզմուած թեւերով թիթեռնիկ, ինկած կը տապլտկի: Ֆովը չեմ երթար:

Ինքնահնար չարժում, ոտքի կը մօտենայ հեռատեսիլին: Գարմէնի ճիշդ դէմը, կը ձայնակցի ՐԸՆԱԹԱՑԻՆ – Գարմէնի դերակատարուհին, մեկնաբանը: Կ'ԵՐԳԷ: Տեսակ մը երկրորդութիւն: Երկու ձայներէն՝ իրը, դաշտայինս, աւելի ուժգին կը հնչէ, աւելի սրտառուչ, վճիտ: Դաշտս կ'երգէ, ի՛նչ հրաշք, դաշտս կ'երգէ: Ձայնը ջրվէժի նման կը հոսի: Կ'երգէ – բերանով, կոկորդով, կուրծքով, շրթներով: Ամէնէն աւելի – հոգիով: Դէմքին կը ցոլանան – Գարմէնի սիրոյ տառապանքի գիծերը, արտայայտութիւն մը ամբողջական, նուիրուած· մէկ խօսքով, արուեստի հուրը: Խանդը վարակած ամբողջ էութիւնը: Մահուան սարսուռներ կ'անցնին: Հիացած կը դիտեմ: Կարեւորը՝ ձայնը վերագտած – թէեւ, չէր կորսնցուցած: Բիւրեղի նման, ձայնը կը տարածուի սենեակին, անկէ դուրս ելլելով, պողոտային վրայ, աւելի հեռուներ:

Կը փաթթուիմ – իր ձայնին:

–Իմ տեղս բեմն է, հո՛ն ծնած, հո՛ն մեռնիլ կ'ուզեմ:

Կը պատասխանեն արձագանգները: Անցեալէն, ներկայէն, անապագայ – ապառնիէն: «Ո՞ւր են գիշերներդ գիշերներու աշխատանքիդ: Ջանքերուդ վարձատրութիւնը – ո՞ւր»:

Դաշտայիս կեանքը՝ հոգիի խորքերուն զարթնած, մակերեսին գալու ճամբաներ որոնած, բանտուած մնաց: Ո՛չ մէկը անկէ դուրս հանել ջանաց:

Հիմա, դաշտս, խորքէն կ'երգէ միայն:

Դաշտայիս տեղ, ես իմ հոգին կը խուզարկեմ: Փոշիներէն մաքրուած, ներքինէն արտաքին եկեր կեցեր: Այնքան ներաշխարհիս քաշուած, դուրսը արտակարգ ըլլալ կը թուի: Հոն եւս հանգիստ չեմ կենար:

Աչխարհները, ուրիշ աչխարհներ երեւան հանել կ'ուզեմ: Նո՛յնն է դաղաս, չատ մը ուրիշներ հաւանաբար: Կը սարսափիմ դուրսի լայնածաւալ աչխարհի հսկայութենէն: Կը վերադառնամ ներքին ծալքերուս: Փոքրիկ աչխարհիս կծկտած նստիլ լաւագո՛յնն է: Հոն զիս անհանգիստ ընող չկայ – բացի ինձմէ, ինքզինքէս:

Դաղայիս նիւթապէս օգնելու գաղափարը կը մեծնայ հետզհետէ: «Օգնելու եմ քեզի, դաղա, որ երգե՛ս: Կը մաքառիմ այս մտածումով: Դատարկ ձեռքերով կը դիմաւորեմ բաղձանքս»: Բարեկարգել պէտք է կեանքի ընթացքդ, դաղա՛»: Ի՞նչպէս: «Բայց դուն դրամ պէտք է ունենաս, դաղա՛: Ունենանք:

–Պէտք է երբեմն մարդոց յիչեցնել իրենց պարտականութիւնը, արթնցնել զանոնք թմբիրէն, հրաւիրել ճանչնալու ընկերային պարտականութիւնը: Ինչո՞ւ լռել:

–Ճիչդ է, հեղինակ, իրաւունք ունիս: Մարդեր կան, չեն գիտեր: Մենք ալ յանցաւոր՝ չզգացնելով զանոնք իրենց:

Խնդուք մը պայթեցաւ: Արեւին սիրտը ճեղքելով դուրս ելաւ: Պելլան չէ խնդացողը:

Արեւը դիմացի տան կղմինտրին վրայ: Հոն լայնքին փռուած կը խայտայ: Ծափ կը զարնէ, կը պարէ: Անոր դիմաց, միւս չէնքը, արեւէն զուրկ, տխրադէմ: Ցանցաւորը արեւը չէ: Երբ արեւը աչխարհ եկաւ, արդարութիւն չկար տակնուվին:

Աթոռիս քարացած կը կարդամ: Կը սիրեմ կարդալ այն ատեն միայն, երբ ինքս, ուրիշներու չեմ կարդացուիր: Հիանալի որս եմ հեղինակներուն:

Ներաչխարհս ներս դուրս հանել դնելով, կարելի է էջեր լեցնել ինձմով «հեղինակ, ջրէ՛ զիս, առանց խառնուրդի»:

ԲԻԱՑԱ ԳՕԼՕՆՆԱ: Հրապարակի երկար աչտարակը – մեր միջեւ կեցած: Դաղաս ինծի հետ: Հռոմի ամբողջական պատմութիւնը– հո՛ն: Ցաղթանակներն ու պարտութիւնները:

Այսօր, դաղայիս հետ մտերմացած եմ: Հարցում մը

ըրթներուս ծայրը կը թափառի – չատո՛նց: Աւելի աներես, ըրթներէս ելած, ալ այտին թառեցաւ – դաղայիս «Ոեւէ այր քեզ համբուրա՞ծ»: Հարցումիս անճարակութեան, խակութեան, տղայականութեան, ամէնէն առաջ, ես խնդացի: Դաղաս պատասխան չտուաւ, պիտի չտար բնական է: Բայց ես լաւ գիտեմ՝ դաղաս ինք համբուրած ա՛յն բոլոր այրերը, որոնք՝ արուեստագէտ ծնած, արուեստագէտ կ՛ապրին, կամ մեռած են: Գիտեմ նաեւ թէ՝ դաղաս, կիրքերու Աստուծոյ խորան չէ ունեցած: Որովհետեւ վախցած է – ի՛ր Աստուածէն: Եւ այն բոլոր այրերը որ համբուրել ուզած են դաղաս, վախցած են դաղայիս աստուածայնութենէն:

Պելլա կը տառապի զիս համբուրելու: Հազիւ ըրթներս իրեն մօտեցած, կամ՝ ան ինծի մօտեցած, կը քաշուիմ անգթօրէն: Կը մնայ յուսախաբ, տխուր: Հոսանքէ կտրուած ճայնասփիւռի պէս մելամաղձոտ: Որոշապէս չեմ գիտեր թէ՝ ինչո՞ւ անանկ կը վարուիմ: Անա՛նկ կ՛ուզեմ: «Հրաբխային ժայթքումներու թատերավայր է մարմինդ Պելլա՛: Կը ճանչնամ ցաւդ, որ իմս ալ է: Կը սիրեմ այդ ցաւը: Դուն նոյնը չես: Խայթուած մեղուէ, կը փչես մատիդ, կը ջանաս մեղմացնել – խայթոցը: Տեննչանքներուդ համար կը փնտռես, ծայրամասե՛ր, հանգիստ տեղեր: Զգտնելով, նորէն ինծի կուգաս: Պելլա՛, քեզ չարչարելուս վչտահար եմ: Բայց տարբեր ճեւով, պիտի ըլլայի–կեղծաւոր: Կ՛ատեմ կեղծիքը: Ցոյց տուած կոչտ անկեղծութիւնովս, գոնէ օր մը, զղջում չեմ ունենար քեզ խաբած ըլլալու: Ծուսախաբութեան դառնութիւնը չես ունենար «այդպէս էր ան» կ՛ըսես, կ՛անցնիս:

Ո՛չ ոք չուրջս: Կը խօսիմ, ես զիս մտիկ կ՛ընեմ:

Անհաճոյ, տխուր տեղ է հիւանդանոցը: Բժիշկները կը նմանին սպանդանոցի ոչխար մորթող մարդերուս: Հիւանդապահուհիները՝ մէկ մէկ մահազոյժ ոչինչներ:

Ծածկոցը վրաս քաշել, քնանալ, բնաւ չարթննալ կ՛ուզեմ:

Կեանքի ճայնը, օրօր կ՛երգէ քովէս:

ԳԼՈՒԽ 13

Փ Ա Ր Ի՛ Զ... Մարինէի թատրոնին համար տոմսակ առած եմ: Որոշապէս չեմ գիտեր ի՞նչ կը խաղան: Ի՛նչ կ'ուզեն խաղան, ես աւարտա՛ծ իմ խաղը: Կ'ուզեմ զուարճանալ:

Մարինէի թատերախաղէն գոհ չմնալով, դուրս կ'ելլեմ կիսաւարտ թողած:

Ֆրանսուհիս հետ եմ: Պէտք չէ զարմանալ, երբ՝ ինծի պէս մէկը կրնայ գտնել կին մը որու հետ կարենայ– նստիլ, քալել, պառկիլ: Հոյակապ աղջի՛կ, նրբամարմին, նրբաշող: Զինքը ունենալէս ի վեր, աւելի բանաստեղծ եմ, նուազ Պելլայական: Բանի մը համար նեղուեցայ իրեն: Չեմ գիտեր ինչո՞ւ ըսաւ. «գեղեցկուհիւնդ պուրժուական է»:

Սրճարանը նստած ենք. իր բարեկամուհիներն ալ ներկայ են: Կը սիրեմ այս աղջիկը: Ան զիս չի սիրեր Պելլային ճիշդ հակառակը: Երբ ինծի նայի, Պելլային պէս բարի, անձնուէր չէ:

– Ինչո՞ւ անանկ ըսիր քիչ առաջ:

– Կը սիրեմ այրերուն ինքնահաւանութիւնները հարուածել: Փառասիրութիւնները բզիկ բզիկ ընել:

– Օ՛հ, երկուքն ալ չունիմ:

– Եթէ ըսէի թէ՝ «կը սիրեմ քեզ» պիտի ունենայիր:

– Լաւ ըաղափար, ուրեմն, սիրելով հանդերձ «չեմ սիրեր» ըսել սովոր էք: Խնդաց: Կը գրկեմ կը համբուրեմ: Կը գալարուի, կը չոկուի, գնդակի պէս կը լարուի: Նախկին վիճակը կը ստանայ:

– Անունս Աննի է, ինչո՞ւ երբեմն, ուրիշ անուն կուտաք:

– Ընդհանրապէս, կիները մէկէ աւելի անուններ ունին:

– Ես մէկ անուն միայն ունիմ – Աննի՛:

– Լաւ, Աննի, կը սիրեմ քեզ: Ցարդ ոչ ոքի ըսած եմ, հաւատա՛:

Ժպտեցաւ, քաղցրացաւ:Բաց կապոյտ աչքերը խորացան:

– Ա՛հ, փոյթս չէ, քանի որ ես ձեզ սիրած չեմ:
– Կարելի չէ անտարբեր ըլլաս:
– Ցանձնապաստան էք: Երբեք չսիրեցի ձեզ:
– Կը ստէք· ինչո՞ւ կուգաք ժամադրութիւններուս...
– Ոչի՛նչ, զուարճանալու:

Սրճարանէն փախուստ տուած ատենս, Աննի ձեռքերը լուալու գացած էր: Բացակայութենէն օգտուելով խոյս տուի: Օրինակ մը եւս նկարագրիս գէչ կողմերէն: Զինք չէի սիրեր, ինչո՞ւ հակառակը ըսեր էի:

Բայց զարմանալի կին է Ֆրանսուհին: Պելլա՞ն էր արդեօք, եւ կամ՝ դաղաս– զիրենք յաճախ կը չփոթեմ ուրիշներու հետ:

Նկարը չքացաւ: Երկուքն ալ անյայտացան: Նոյնիսկ՝ երեքը:

Երկար ճամբայ քալածի պէս յոգնած: Ծունկերս կթոտելով, կը ծալուին: Հոգիէս բան մը անհատնում կը պարպուի: Կը զգամ՝ պարպուելու գործողութեան ահաւորութիւնը, սաստկութիւնը: Կը քալեմ տքալով, նոյն ճամբէն:

Օ՛հ, դարձեր եմ փողոցէն: Ձեռքիս ծանրութեան կը նայիմ: Խաւաքարտէ խոշոր տուփը հազիւ կը կրեմ: Ամբողջ մարմինս ձեռքերուս, բազուկներուս նստած, ծանրացած: Տուն հասնիլս կ'ուզեմ–ժամ առաջ: Կը հասնիմ: Դաղաս կը նայի ձեռքիս տուփին: Կը կատղիմ, տուփը երեսը նետելու պէս, կը պարպեմ բազմոցին:

– «Ա՛ռ, բաղրոնս տուաւ»: Եթէ ոեւէ մէկը նոյն պահուն դիտէր, դաղայիս աչքերուն փայլը, կրքայոյզ, լպիրշ նայուածքին տգեղութիւնը, անպայման սպաննել պիտի ուզէր զինքը:

Հսկայ մարմինը կը տեղափոխէ –դաղաս: Կը մօտենայ բազմոցին: Կը մօտենայ կատուի մը որսին մօտենալու զգոյշ եւ խորամանկ քայլերով: Կը մօտենայ՝ աւելի լաւ տեսնելու –աւա՛րը:

Պատէն կախուած Քիսուսի նկարին նայելով, կը խաչակնքէ:

– Փա՛ռք Քեզ Տէր, փա՛ռք ողորմութեանդ:

Կատաղութիւնս կը սաստկանայ: Բերնէն ելած բառերը կրկին բերանը խոթելու ջանքս՝ ապարդիւն կ'անցնի: Կր հասկնայ:

– Կը մեղանչես Աստուծոյ առջեւ: Այս պարգեւը Ա'ն կը չնորհէ մեզի:

– Գնա՛, կուսանոց... Համլէթին ըսածը կը մրմնջեմ:

Ձեռքս՝ վերէն վար չարժում մը: Կը պատռեմ շապիկս: Կերպասին հանած ձայնը դադաս կը սարսափեցնէ:

– Նոր էր, բաղրոնդ նուիրած, ինչո՞ւ պատռեցիր:

– Ջեմ ուզեր, Ահմէտին տուածներուն պէս, անկէ եւս բան պիտի չմնայ:

Դադայիս աղօթքի ձայնը, եղերերգի նման ականջներուս կը հնչէ: Կատաղութիւնս աստիճան մը եւս կը բարձրանայ: Կից մը: Կը տապալեմ, բազմոցին հարստութիւնը, ա'հ ու սարսափ պատճառելով դադայիս: Պահածոյի, անուշեղէնի, ձկնեղէնի բոլոր տուփերը փոթորիկէն քշուող տերեւներու նման, կը գլորին, իրարու վրայ, իրարմէ հեռու, կը տապալի'ն, կ'իյնան:

Ամէն ինչ շատ աւելի ծիծաղելի: Ջաւեշտախաղ մէկ արարով, շատ մը արարներով բացատրելի:

Դադաս ու ես կը չարժինք հոպիտներու նման: Երկուքս տարբեր նպատակ կը հետապնդենք. նպատակ չէ, չարժում, արարք: Ճնշիչ է մթնոլորտը այսպէս: Գետին իննած տուփերուն, ուտեստեղէնի տոպրակներուն, ծրարներուն յարաբերութիւնը չէ խզուած մեզի հետ: Մեզմէ իւրաքանչիւրը՝ զգացական տարբեր ցանկութիւններով անոնց կապուած: Դադաս անոնց կը նայի աւաղումով: Ես՝ արհամարհանք ունիմ որ ծիծաղ կը դնէ դէմքիս, միեւնոյն ատեն՝ զայրոյթ: Դադայիս մտաղրութիւնը, վերջնականապէս քանդել կը խորհիմ: Գետինը իննած ոսկորին նայող չուներու կը նմանինք, զիրար հրմշտկելով առնել ոսկորը, բայց ոչ միեւնոյն ցանկութեամբ: Կը նմանինք ճարպիկ գողերու, աւարը իւրացնելու: Շուն կատուի որսը չփախցնելու: Դադաս փոքր չարժում մը ըրած, ես պատրաստ եմ կանխելու: Դադայիս չարժումի իմաստը թափանցիկ է: Ինծի

կը մնայ կանխել: Այդ պատճառով, կը ծռիմ, տուփերը հաւաքելով, մէկ մէկ բաց պատուհանէն վար կը նետեմ, հոն ուր՝ Անթօնեպլին աղբամանները կը պահէ –եթէ կ'ուզէ թող օգտուի:

Դաղաս կը պոռչտայ: Բազուկներս կը ճանկէ «Անգութ, անաստուածԻ»: Տուփերուն քանի մը հատը ձեռքէս կը խլէ: Կը յաջողի առնել: Նոյնքան վայրագ, ետ կ'առնեմ զանոնք, կը նետեմ անվարան: «Ինչո՞ւ մինչեւ հոս բերիր, ըսէ, ինչո՞ւ բերիր, քանի պիտի նետէիր»: Խօսքը հարուածՀ մը կուտայ: Կը խորհիմ, իրաւունք կուտամ մտովի: Ինչո՞ւ բերի: «Ինչո՞ւն» վիզէս կը կախուի ծանր տոպրակի նման – այսքա՛ն: Ոչինչ կը փոխուի: Կը յաջողիմ նետել բոլորը: Դաղաս ընկճուածՀ չի մտածեր նոյնիսկ վար իջնել, նետածներս հաւաքել: Ձեռքին ամուր սեղմած բան մը կը նշմարեմ: Կորկոնծա պանիրի ծրարը – ինք չատ կը սիրէ այդ պանիրը: Մինծաղելի դաղայիս կերպարանքը: Կուրծքին սեղմած խաչին պէս, աչքերու արտայայտութիւնը վայրի, միեւնոյն ատեն հեգնող: Այդ նայուածքին փոթորիկը դէպի ինծի անցած, կը յարձակիմ ձեռքէն առնել վերջին յոյսը: Կը խոյանամ իր վրայ: Երեսս կը թքնէ: Ջի տար:

Հանգչած: Մոլուցքս՝ տեղի կուտայ թքնուած երես սրբելու հանդարտ գործողութեան: Գործողութիւն մը որ զայրոյթիս ստորնութենէն առաջ եկածՀ աւելի հեգնական ըլլալ կը թուի քան այն նոպան ուր՝ գործեցի արարքը: Այս գիտակցութիւնը երեսիս թուքին, փրփուրէ չինուած երկար գիծին պէս, տգեղութիւն կը բերէ ինծի: Այդ պահուն՝ աչքիս ծայրով նշմարեցի յանկարծՀ չոր լուբիայի խոշոր պահածոյ տուփ մը որ բարկութենէս խոյս տուածՀ գացեր ապաստան գտեր բազկաթոռին ետին, պատին յենածՀ Դժուար է ծանր բազկաթոռը քաշել, առնել զմյն: Ջրսելու համար անկարելի նոյն ատեն, դաղաս եւս նշմարածՀ մէկ ոստումով, երկուքս մէկ, առանց խորհելու ոչ մէկ դժուարութիւն, հոն խուժեցինք: Մեր զոհը՝ ինքնապաշտպանութեան ամէն միջոցէ զուրկ, մնաց իր տեղը:

Արճանացած, կեցած դէմ առ դէմ դաղայիս հետ, բազկաթոռի եզերքին, իրարու նայեցանք անկարող ուրիշ բան ընելու։

Մեր փափաքին չհամաձայած, երկուքս ալ ջղային խնդուքներ արձակել սկսանք։ Խնդուք՝ որ արցունք բերաւ մեր աչքերէն։ Լալու նման խնդուք։

Դաղայիս խնդուքը չատոնց լացի փոխուած, ես կը խնդայի տակաւին։

Դուռը զարնուելով, դաղայիս իտալացի բարեկամուհին ներս մտաւ։ Շուրջը նայելով, հասկցաւ թէ՝ բան մը տեղի ունեցած է։ Տեսաւ, զգաց սենեակի պատերազմի դաշտի վերածուիլը։

Բարկութիւնս բոլորովին չէ անցած։ Հեռաձայնը բացի, Պելլան կանչեցի։ Ազատարար ինքնաշարժ կանչելու պէս կանչեցի։

Պելլան չեկաւ։ Եկա՞ւ թէ ոչ, լաւ չեմ յիշեր։

Մղձաւանջս կը շարունակուի։ Ո՞ւր եմ, ի՞նչ կ'ընեմ։ Չեմ գիտեր... կը զգամ միայն թէ՝ ոճրագործ եմ – տարբեր ձեւի ոճրագործութիւններ։

Այո՛, այո՛, չատ մը ոճիրներ գործած, պիտի դատուիմ։

Ապահովաբա՛ր պիտի դատուիմ։

ԳԼՈՒԽ 14

Բաղրոնիս կաշիի գործատունը։

Գլուխներ հակած ծալք ծալք կաշիներուն։ Մեքենաները՝ կը՛ռ կը՛ռ կը դառնան։ Միւս կողմ, կը կտրեն, կը ձեւեն։ Կօշիկի երեսներ, տեսակ տեսակ, ձեւ ձեւ։ Ձեռքեր կը գործեն, կը չարժին։ Միօրինակ, միաձեւ, միալար։ Մելամաղձոտութիւն՝ գործաւորներու դէմքին։ Ընդհանրապէս տժգոյն։ Իրենց արտայայտութիւնները միապաղաղ, անիմաստ ըլլալ կը թուին։ Մէկ ձեւ, մէկ մարմին ըլլային կարծես։ Աչխատանքին աչխոյժը չկայ։ Շարժումը երբեմն կ'արագանայ, կը դանդաղի։ Ժամ առաջ, գործը աւարտելու արտորանքը ակներեւ, կը նոյնացնէ իրենց հոգեվիճակը։ Շատ որոշ

թէ՝ ուրիշ ուրիշ ցանկութիւններով գրաւուած փափաքները, ծրագիրները, կը միախառնուին, կ'անշարժանան մակերեսին եկած կը ծփան, ու կը թաղուին խորքին, տեղ չգտնելով այլուր: Իրենց աչքերու ծիածանին չուրջ գծուած գիծեր, կը ցոլացնեն բողոքի կայծեր: Ցասումներ՝ որոնք անհամարձակ պոռթկալու, կը մնան կծկուած, անհանգիստ:

Կը պատահի որ՝ գործատան գոց դռներուն առջեւ հաւաքուած, ցոյց ընեն: Գործադո՛ւլ: Կ'անցնի առանց արդիւնքի, առանց պատահարի: Երբեմն՝ չնչին յաւելումով իրենց ամսականին:

Գրասենեակն եմ: Հաշիւներ, թիւեր, գիծեր: Խառնիճաղանճ, իրարու մէջ կորսուած:

Բաղրոնս՝ խոշոր գլուխով մէկը կ'երեւի: Այնքա՛ն մեծ է գլուխը, անոր չրջագիծը տարածուն, որ չեմ կրնար նայուածքս հոն սեղմեցնել:

Որդը կրծել կը սկսի ներսիդիս. օճը կը ֆշայ: Ձինքը սպաննելու գաղափարը՝ սաստկօրէն կը ցցուի, կը նետահարէ բաղձանքս, զայրոյթս: Անոպայի պէս եմ: Այս մտասեւեռումը, գէշ հիւանդութեան բնոյթը ունի:

Բաղրոնիս դէմքը կորսնցուցած մարդկային ամէն վիճակ, ինծի կ'երեւի գարշելի, նեխած, դիակ մը մեռած, որմէ չուտով պէտք է փրկուիլ վերջնականապէս: Սպաննելու գաղափարը կը հեռանայ իր մարմինէն, ֆիզիքականէն որ ոչ մէկ կերպով զիս կը հետաքրքրէ: Մարմինը իրն է, իմ սպաննելու վճիռիս չ'ենթարկուիր: Կ'ուզեմ սպաննել ուղղակիօրէն – իր ընթացքը, վարմունքին ապիկարութիւնը, տխեղծութիւնը:

Դէմ առ դէմ նստած, գրասեղանին մէկ ծայրէն միւսը: Իմինէս առաջ, նայուածքը ինծի կը հասնի: Բարութիւն կեղծող նայուածք: Անոր խորքին կը տեսնեմ չարութիւնը: Չարութիւն՝ արմատացած իր մէջ, ծնած, տեղ գրաւած, մշակուած, ձեւ եւ կերպարանք ստացած: Այդպէս կը տեսնեմ, այդպէս համոզուած: Կը սխալի՞մ: Դանդաղ չարժումին կը հետեւի աւելի վճռակամ ուրիշ չարժում մը:

Դրամապանակը կը հանէ, մէջէն քանի մը հազար լիրէթ հանելով, ինծի կ'երկարէ.

–Վերցո՛ւր ասոնք:

Անշարժութիւնս զարմանք չի պատճառեր իրեն: Վարժուած է իմ չընդունելու հպարտութեան:

–Անիմա՛ստ, սոփեստո՛ւթիւն, ա՛ռ կ'ըսեմ քեզի:

–Ամսականս նոր տուած էք, նուէր չեմ ուզեր, ո՛չ ալ ողորմութիւն:

Ոտքի: Ֆունքին ցցուած երակը աւելի բնորոշ կը դառնայ:

–Պէտք ունիս այս դրամին:

–Ճիշդ ատոր համար կը մերժեմ:

–Ցիմա՛ր...:

–Ինծի տալու տեղ, գործաւորներուն յաւելում ըրէք:

Ահաւոր է բարկութիւնը: Բերնէն փրփուրներ կը վազեն:

–Ֆեզի չվերաբերած հարցերուն մէջ մի՛ մտներ: Քանի անգամներ աւելցուցած եմ: Անոնք չեն յագեցնար: Տզրուկի պէս կը ծծեն, զի՛ս, հարստութի՛ւնս: Ապերախտ են: Իրենց պարտականութեան գիտակցութիւնը չունին: Սրտանց չեն աշխատիր:

–Սրտանց աշխատելու համար, դուք սրտանց եւ անկեղծ պէտք է ըլլաք: Պէտք է գուրգուրալ անոնց աշխատանքին:

–Կը բաւէ, քեզմէ խրատ չեմ ուզեր: Ասկէ աւելին չի կրնար ըլլալ:

Գլուխս դարձնելով իրեն, կ'ուղղուիմ դէպի դուռ, դուրս ելլելու:

–Հո՛ս եկուր:

Մեղմացած, քաղցր է: Կը մեղմանամ ես եւս: Անիրա՞ւ եմ արդեօք զինքը այսքան խորապէս ատելուս համար: Բան մը կը ցնցէ էութիւնս: Իր աչքե՛րը – յանկարծ փոխուած, յստակացած: Կը մօտենամ:

–Նախ այս դրամը ա՛ռ, գիտեմ պէտք ունիս, ունիք դուն կամ դադաղ: Ֆեզի հանդէպ տկարութիւններուս պատճառը ուշ պիտի հասկնաս: Նայէ՛ աչքերուս, լաւ նայէ՛: Վճիտ է հայեացքս: Երեւակայութեանդմէջ գէշ

նկարուած պատկեր մը: Թերեւս՝ անգութ, խարդախ: Ո՛չ, այդպէս չեմ: Ցաւ ունիմ հոգիիս խորքին: Ցաւեր կան, որոնք ցոյց չեն տար իրենց գրաւած ծաւալը: Ամէն մարդ՝ իր ցաւը եւ անոր գրաւած տեղը, ի՛նք միայն գիտէ: Եւ ամէն մարդ կը կարծէ, թէ ի՛ր ցաւը միայն մեծ է: Իրականութեան մէջ ցաւը՝ ցաւ է, ցաւ՝ ամէն տարողութիւններով: Այդ ցաւը, երբեմն մարդոց ընել կուտայ արարքներ, այնպիսի բաներ, որ յուսալի պիտի չըլլար:

Չեմ հաւատար: Մեքենայութիւն մը ասիկա, կարթելու զիս, գնելու միամտութիւնս, մաքրութիւնս: Եթէ իսկ բարի է, այս ձեւ «բարին» չեմ սիրեր:

Տուաւ. ՐՕԼՍ ՐՈՑՍը տուաւ, որ երթամ իր մէկ գործը կատարելու, եւ մէկ ժամ պտտելու: Միշտ կ'երթամ իր գործերուն, բայց երբեք չէր տուած ՐՕԼՍ ՐՈՑՍը: Տուաւ, անհաւատա՛լի, բայց տուաւ: Իրա՞ւ կը սիրէ զիս – բայց ես զինքը չեմ սիրեր, իր սէրը կ'ատեմ:

Կառքին մէջ, կառքին արժէքին չափ մեծցած: Երկար ատեն է կը փափաքէի: Մարդիկ այսպէսով կ'այլասերի՞ն: Ինչո՞ւ, ո՛չ, չեմ կարծեր: Կը գոհանան, կը յափրանան: Իր գործը ըրի: Կառքը մէկ ժամ իմս է, ի՞մս: Զարմանալի: Եսասէր դառնալու միտում: Կը խոշորնամ, հասակս դիզ մը եւս բարձրացած: Հոգիէս ձայներ կուգան, ձայներ որոնք պոռչտուքներով կը տարածուին չուրջս, ամէն տեղ: Կ'ընտելանամ – մեծութեանս: Կը խօսիմ, կ'երգեմ, կը խնդամ: Հիանալի՝ տիրանալ – ուզուած բանի մը: Այս տիրացումը՝ տենչանքներուս գագաթնակէտին, չեմ ուզեր փչրել: Կը ջանամ անոր տէրը մնալու տեւականութիւնը ապահովել: Արտաքինէն ներքին կը փոխադրեմ ինքզինքս: Ապիկար լուռութիւն մը կը տիրէ հոն: Սինի՛ք:

Կը դառնամ արահետներ, ծառուղիները: Զախին՝ ԼԻՒՔՐԷՍ ՊՈՐՃԻԱյի պատկանող չէնքեր: Աջիս՝ հեռուն, ծովը հոյատեսիլ: Նեղլիկ սահմանագծէս ելած, լայնածաւալ գետնի մը վրայ:

Կը ջանամ պատկերել՝ Լիւքրէս Պորճիայի գեղեցիկ

դէմքը, զայն տեսնել կը կարծեմ պատուհաններէն մէկուն մէջ: Սքանչելի կին էր Լիւքրէս Պորճիան որքան գիտեմ –.պատմութենէն: Քաղաքական պատճառներով զրպարտեցին զինքը: Բիրտ, գազան քաղաքականութիւն: Զրպարտեցին այդ աննման կինը: «Գիրկէ գիրկ կը նետուի» եղեր: Մինչդեռ, լրջախոհ մայր էր: Զաւակներուն դաստիարակութիւնը ամէնէն աւելի զինք կը զբաղեցնէր: «ԼԻՒԲՐԷԶԻԱ» քու գեղեցկութիւնդ՝ քու դժբախտութեանդ պատճառ եղաւ – իմինիս պէս: Դուն մեռար, անունդ կ'ապրի Լիւքրէձիա»:

–Ո՞ւր կ'երթաս, գեղեցի՛կ տղայ:

–Տակաւին հոս եմ, պէտք է երթամ:

–Եկո՛ւր ինծի հետ – զուարճանանք:

–Ո՞վ ես դուն, չեմ ճանչնար:

–Ես ոգի եմ:

–Ոգիներու չեմ հաւատար:

–Հաւատաս կամ ոչ, դէմդ եմ:

–Լաւ, ի՞նչի ոգի ես:

–Բարութեան:

Հետզհետէ քաղցրացաւ: Բաց կապոյտ աչքերը աչքերուս սեւեռած, պնդեց որ մնամ իրեն հետ: Հակառակ զուարթ երեւոյթին, մելամաղձութիւն կայ աչքերուն: «Որքան գեղեցիկ էք» չչնջաց: Կ'ուզէի անանկ չըսէր: Բոլորը նոյն բանը կը կրկնեն, ոգին նոյնը չէ կը կարծէի: «Դուք ալ գեղեցիկ եւ բարի էք» փսփսացի:

Երկնայինները չարիք ընելու միջոցներ չունին: Մենք ամպերուն կը ծուարինք, հոնկէ կը դիտենք աշխարհը: Երբեմն՝ վար կ'իջնենք, լուր կը տանինք վեր: Այսօր ինծի վիճակեցաւ լուր տանիլ, ի՛նչ լաւ, լաւ որ ձեզի հանդիպեցայ:

–Վերը ինծի պէսներ չկա՞ն:

–Անոնք մարմին չունին: Բիւրեղի պէս, թափանցիկ, մինչեւ խորքը կը տեսնուին:

–Ատիկա լաւ, գաղտնի բան չի մնար, կը տեսնէք ինչ որ են:

–Բարեբախտաբար այդպէս, թէ ոչ, ի՞նչ տարբերու-թիւն պիտի ունենար վարիններէն:

–Ոգի ըլլալէ առաջ ի՞նչ էիք:

–Գործաւորուհի, հագուստի կարատունի մը մէջ:

–Ձեր կեանքէն գո՞հ էիք:

–Ո՛չ բոլորովին: Բաղրոնս ընչաքաղց, կծծի: Բայց կը սիրեմ աշխարհը, որքան ալ անհաճոյ բաներ պատահած ըլլան: Վերը ընելիք բան չկայ: Կը ձանձրա-նանք: Ծոյլ ծոյլ կը նստինք, կը պառկինք: Աշխարհը լեցուն մինչդեռ, անհատնում գործերով: Ամէնէն շատ, կարօտը ունիմ մէկը սիրելու, երիտասարդ եմ:

Կը զգամ մօտենալը: Ցուչիկ, պարայինն: Սիրոյ գովքը կ'ընէ: Երազէ, ժանեակէ, թիթեռնիկէ չինուած ըլլալու է – ՍԷՐԸ: Այդպէս կը կարծէ: Պնդեցի թէ՝ թմրեցուցիչի կը նմանի, սէրը, հիւանդագին վիճակ է: Չհամոզուեցաւ: Աչքերուն՝ փայլուն ուլունքներ կախուած, զիս կը դիտէ: «Կեանքը բիրտ իրականու-թիւն, դուք երազ էք, ոգի-երազ»: «Ոչ, միայն երազ չէ, սէր ենք, սէրը կայ ու կը մնայ»: Համբուրեց: Երկրորդ անգամ նորէն: «Ինչո՞ւ պաղ կը մնաք»:

Սարսռացի: Խռովեալ վիճակ: Սիրոյ նեկտար տուաւ անպայման: «Պաղ չեմ, սիրել չեմ գիտցած, սիրելու ժամանակ չեմ ունեցած»: Կրկին համբուրեց:

– Ինչքա՛ն դիւրասահ կառքդ. նման կառք բնաւ նստած չեմ:

–Ես ալ նստած չէի:

Ապշահար երեսս նայեցաւ. «Նստած էք սակայն»:

–Իմս չէ, բաղրոնիս կը պատկանի, հիմա պիտի վերադարձնեմ իրեն, հարուստի կառք է ասիկա:

–Ա՛հ, ուրեմն դուք ալ գործաւոր էք:

–Գրագիրն եմ, գործաւոր ձեւով մը, իրմէ կախում ունիմ, իր հրամանով կը շարժիմ:

–Մե՛ղք, լաւ չի՞ վարուիր:

–Վարուիլ պէտք է գիտնար: Ջ'ըմբռներ գործաւորին վիճակը: Կ'ըմբռնէ բայց չի բարեփոխեր: Կ'ուզէ ստորադաս տեսնել զանոնք, զիս: Կ'ուզէ աղաչեն իրեն, ծունկի գան: Կ'ուզէ որ իր ողբալի ողորմութիւնը

ընդունինք: Ջինքը գերադաս նկատենք ամէն բանով: Կ'ուզէ մեզ տեսնել վարկաբեկուած: Կ'ուզէ մեր ձեռքէն խլել բոլոր միջոցները, որոնցմով կը վախնայ որ կը հաւասարինք իրեն օր մը:

Ոգին լալ սկսաւ: Լաց չէր, քանի ոգիները չեն լար, լացի նման – ի՞նչ:

–Օ՛հ, մի՛ յիշեցնէք ինծի խնդրեմ, մի յիշեցնէք աշխարհի անարդարութիւնները: Վերը անոնցմէ ոչ մէկը կայ, եւ ոչ ալ հակառակը: Ո՛չ արդարութիւն, ո՛չ անարդարութիւն: Խաղա՛ղ, այնքա՛ն խաղաղ: Արդէն՝ խորհելու ո՛չ մէկ բան կը ստիպէ մեզ: Ջեմ զղջար· լաւ որ վեր գացեր եմ: Բան մը միտքս եկաւ: Եթէ կ'ուզես, դուն ալ եկուր: Բան մը չես զգար, ոչնչութեան կը յանձնուիս:

–Պէտք է կառքը վերադարձնեմ տիրոջս, ուշ մնացի:

–Այնատեն, գիս ալ քեզի հետ աշխարհ տար, մինակս չըլլալով, թերեւս չատ չեմ տառապիր:

Ըսի իրեն թէ՝ աւա՛ղ, երկուքն ալ անկարելի է:

Գնաց, առանց որ երթալու պատրաստուած ըլլար:

Ցափշտակուած, ետեւէն նայեցայ: Հովի պէս թռաւ: Ո՛չ մէկ հետք թողուց:

Աննահման ծովը հեռուն փռուած: Աչքի խաբկա՞նքի կ'ենթարկուիմ: Ինծի այնպէս կը թուի թէ՝ ոգին կը պարէ ալիքներուն հետ գիրկընդխառնուած:

ԳԼՈՒԽ 15

«Հաւատքը ստեղծեց արուեստը, բայց հաւատքին աւելորդապաշտութիւնը զայն կործանումի առաջնորդեց»:

ԿԷՕԹԷ իրաւունք ունի այսպէս ըսելու:

–Բայց դուն, հաւատքին էութիւնը ա՛ռ, չափազանցութիւններու մի՛ դիմեր:

–Էութիւնը՝ իմ ո՛ւժս ստացած՝ տիեզերքի ուժէն, քո՛յր:

Ջոյր Գարօլին ոտքի· աւելի բան չըսաւ: Երթալու ժամն է: Հայր Ցովսէփին հետ խօսելու ժամը:

Գլխանոցը երեսին ինկած – չտկեց: Ճակտին՝ լուսափիւռ ճառագայթներ դիզուեցան: Իւրաքանչիւր գիծ, գոյն, իմաստ ստացաւ: Լիութեան հասած կնոջ դիմագիծ հագաւ: Եթէ սրբուհիներու գոյութեան հաւատացած ըլլայի, պիտի ըսէի· «Սրբուհի մը լուսաճեմ քալուածքով»: Դէպի դուռ յառաջացաւ: Առաքինութիւնը իրեն հետեւորդ, ամբողջ անձը գեղեցկութիւնով համակուեցաւ:

Հեղինակ, գիտեմ, գիտեմ թէ՝ քոյր Գարօլին, կրօնաբոյր քարոզներովն իսկ, մեծ մարդասէր մըն է: Կեանքի ըմբռնումը, ապրելու իմաստը կը գտնէ՝ ուրիշներու օգնելու գործին մէջ: Օգնել՝ նիւթապէս թէ բարոյապէս: «Մի՛ մօտենար քոյր, այդ հիւանդը վարակիչ հիւանդութեան տէր է»: Չի վախնար: Կը խնամէ, մինակ մնացած այդ խեղճ կինը, որ պիտի մեռնի, գիտէ թէ կը մեռնի: «Հանգիստ մեռնի, թող չըսէ թէ՝ միայնակ, անապաւէն, անխնամ է»: Կը խնամէ ամենայն համբերութեամբ, նուիրումով: Ամբողջ Հոում ծանօթ իր անձին, կատարած դերին, մարդասիրութեան, մաքրասէր հաւատքին: Առանց կրօնքի ու ցեղի խտրականութեան, կ'օգնէ ամէնուն: Տունէ տուն, ընտանիքէ ընտանիք, կը հասնի քոյր Գարօլին: Կը մխիթարէ, կը համոզէ ամէնէ՛ն կարեւորը՝ կուտայ: Կուտայ՝ դրամ, ուտելիք, ժպիտ, ինչք: Կուտայ առանց ունենալու: Մէկէն առածը՝ միւսին կուտայ: Հարուստներէն առած, աղքատին կուտայ: Տալու ձեւ մը ընտրած, առանց դրամի, դրամ կը ստեղծէ: Համամարդկային այս ձգտումներուն, կ'աղօտանան երբեմնի անգոյն քարոզները, բարոյագիտութիւնը, ուր՝ մտքի կինը բացակայ, ներկայ է, մի՛չտ ներկայ, իր բարձր հոգեկանութիւնը: Սրտաբո՛ւխ, առա՛տ:

Առտու: Հորիզոնի երկայնքին, կը փայլատակեն գորշ գոյներու խառնուած ծիրանեգոյն երփներփումներ: Ջուրի մակերեսին, լուսածղի գոյներ կը ծնին:

Բռնութիւններէս ազատագրուած, կը լողամ: Ջուրին զովութիւնը կ'ընդարմացնէ թմրած ուղեղս: Անոր

մայրութիւնը կ'ընդունիմ առաքինութեան պէս որ կը լուայ մարմինս – հոգիս:

Աւազին՝ ոսկեփոշի ցանուած: Ջեմ յիշեր: Ժամադրուա՞ծ էինք: Պելլային հետ: Ցաճախ, առանց ժամադրուելու զիրար կը գտնենք: Ծովը մեր անկողինը կ'ըլլայ: Հոն կը կազմուին պատկերները, տարանջատուած ինքնուրոյնութիւններով: Հոն կ'որոշուի ճակատագիրը նոյն օրուան: Հոն ամէն ինչ այնքա՛ն մաքուր:

Սուզակի պէս, ծովուն տակէն կը լողայ– Պելլան: Ատիկա պատճառ կ'ըլլայ որ փոխուիմ մէկէն: Բնազդներս՝ հակաբնազդներու տեղի կուտան: Կը ջանամ գիտակցութիւնս զինել – կը տառապիմ: Կը տառապիմ ապիկարութեանս համար: Փոխանակ Պելլայի եւ իր մարմնին մասին խորհելու, կը տարուիմ փորփորելու մտածումներս: Թերեւս գտնելու՝ կեանքիս էական մասերը: Անոնց տարտղնուած կտորուանքներուն մէջ կը տրորուիմ: Ելք չեմ գտներ:

Մէկէն կը չղթայազերծուիմ: Ցիմարանոցէն փախած խենդի պէս, որ ձէմը ելլողին կը յարձակի: Եւ կամ՝ կ'ապաստանի անտեսանելի անկիւն մը, ոեւէ մէկէն չտեսնուելու: Սպաննելու գաղափարը կը վերերեւի, հաւատքի նման, համոզում կը դառնայ: Սպաննել՝ չարը, վատը, պարապութիւնը, անիրաւութիւնը:

Պելլայի քրքիջը, բարձր տեղէ հոսած ջուրին հանած ձայնին պէս կը սթափեցնէ զիս:

Բաց ծովուն տարածութեան – սարսուռներ: Արշալուսայինն ճաճանչներ: Անոնց կը խառնուիմ: Երազատես չեմ, բայց երազը երբ կուգայ, չեմ մերժեր: Կ'անէանամ:

Արեւը գնաց: Ամպեր եկան: Ցուրտ պարապ: Ալիքներ դարանակալ կը սպասէին, դուրս կը խուժեն խորքերէն: Կուգան բանակներով, գայլերու վոհմակներու նման: Պատերազմիկներու: Կը պայթին: Ահեղատեսիլ կը շաչեն, եզերքի աւազները կը քչեն ժայռերու վարի կողմերը: Ցետոյ, քիչ քիչ, ուժասպառ կը փշրուին, կը փլին, կ'իյնան լուսածոր արեւին տակ:

Ծովէն ելած է Պելլան· Լոյսի եւ գոյնի երիզներ կը

կախուին մարմինէն: Խորհուրդներ կը զարբնուին էուքեան խորքին:

Անկողնիս մէջ, մահուան անկողին կը նմանի: Դեղերու հոտը ռունգերս կը փորէ: Մէկ կողմէ միւսը դառնալու չարժումը, զիս կը տանի ուրուականներու խօլարշաւ պարին: «Երանի քովս ըլլայիր Պելլա»: Իրմով ծարաւ է հոգիս: «Կուգամ քեզի, կը փարիմ հոգիիդ խորհուրդին, կուգամ մինչեւ ծնունդի գիտակցութեանդ, չափահասութեան ուժիդ»:

Առաւօտը կը տարածուի: Աչքերը սեւ ամպաշքերթով, զարնուեցան եզերքին: Ամէն կողմ մութ: Ֆիւմիչինոյի ծովափը՝ մտքի տիեզերքին մահաբեմն է: Հոգիս աքցաններու մէջ սեղմուած, ազատիլ կ'ուզէ – հոգիէս: Վախս՝ մութէն չէ, լոյսին հեռանալը կը սարսափեցնէ զիս:

Առտուան լոյսը ցաթեր, արեւը կը բարձրանայ ծովու խաղաղած երեսին: Ծոգնած ալիքներ պառկած, հեզահամբոյր աղջկան պէս են: Ամբողջ ափունքը հմայեկաւած այս կախարդանքով – Պելլայի հոգիին մէջ:

–Նոր Գերմարդ, նոր Քրիստոս մը միայն կրնայ փրկել այս աշխարհը:

Քոյր Գարօլինի արտասանած այս նախադասութիւնը նոր չէ: Երբէն ի վեր կ'լսեն, կ'լսէին: Բայց քոյր Գարօլին զանոնք արտասանեց ինչպէս՝ Քրիստոս ինք պիտի արտասաներ եթէ եկած ըլլար: «Եկա՛յ, ե՛ս եմ նոր Քրիստոսը»:

Ո՛չ ոք, ոչ ալ ես իմացած եղայ արտասանուածը: Անոնք կը կորսուին հիւանդանոցի սրահին անշուք անկիւններուն: Անզօր իմացական թռիչք կատարելու, քոյր Գարօլին խեղճացած կեցաւ: Կեցաւ թռչելէ յոգնած թիթեռնիկի նման եւ թառեցաւ պատուհանի ապակիին:

Դուրս փախայ սենեակի անշնչելի օդէն: Նորէն ծով գացի:

Աւազին վրայ – Մօրելլին: Վտիտ սրունքները քով քովի, նստեր ծովը կը դիտէ: Ժպիտը առհասարակ իրը չէ: Փոխ առած ոեւէ մէկէ, պատշաճութեան համեմատ: Ձայն կախած է ձախ ուսին, քանի՝ աջին կայ

լայնաբերան փողը: Համակրանք գրաւելու վարժութեան տիրացած:

–Մատիտ ունի՞ս, Մօրելլի:

–Կը բերեմ, ի՞նչ պիտի ընէք:

–Բանաստեղծութիւն պիտի գրեմ:

–Շատ կը սիրեմ բանաստեղծութիւնը: Դպրոցը գոց կը սորվէինք: Գիտէ՞ք, հոս շատ բանաստեղծներ կուգան: Գծագրիչներ ալ: Գծել գիտէ՞ք:

–Ձեմ գիտեր:

–Մե՛ղք, զիս գծեցէք, պիտի ըսէի:

–Դուն արդէն գծուած ես, Մօրելլի:

–Օ՛հ, այո՛, նկարիչ մը գծած էր տարիներ առաջ: Ինծի չէր նմաներ – պատռեցի: Հիմա կը զղջամ:

–Ինչո՞ւ կը զղջաս:

–Որովհետեւ, հիմա, ճիշդ այդ գծուած պատկերին կը նմանիմ: Տգե՛ղ: Դժբախտութիւններ եւ կեանքի պայքարներ զիս տգեղցուցին: Դէմքս գիծերու վերածուած, հիշդ նման այդ գծուածին: Ճեղքուածքներ ակներեւ: Մայրս մեռաւ, սիրած աղջիկս ինձմէ բաժնեցին, որովհետեւ ոչ գործ, ոչ արհեստ ունէի: Հայելին նայելով, տեսայ թէ յար եւ նմանն եմ նկարիչին գծածին:

Կանչեցին: Գնաց Մօրելլի: Նշմարեցի՝ քայլերը մոլոր, ծուռ էին, ծերացածի պէս կը քալէր: Երբեք տարիքին տղան չէ: Քիչ ետք, մատիտը բերաւ: Բանաստեղծութիւն չգրեցի: Մօրելլիին պատմածը բանաստեղծութիւն եղաւ, մտքիս գրուեցաւ:

Ինչ որ կը շրջապատէ մեզ, յաճախ աւելի ծիծաղելի՝ քան կը կարծենք: Կը ջանանք փոխել, շրջել, պատկերը նորէն մեզի կը յայտնուի՝ եղածէն քառապատիկ աւելի հեգնական, ողորմելի կերպով թշուառ: Մօրելլին այս հեգնանքին խառնուած, անդին, իրեն հրամցուած դժմաճը կը դգալէ մեծ ախորժակով: Կ'ուտէ ծիծաղով, ուրախ:

Մութցաւ: Պելլան գրկեցի զոյգ թեւերովս: Միասին փախանք: Փախանք – ծովեզերքէն, մարդոցմէ, մեզմէ, հեգնանքի սպառնալիքէն:

Հեղեղանման կ'անձրեւէ – մեր ներաշխարհի խորերը։ Մայթերը եւ մարդերը թաց՝ անձրեւի ջուրով։

ԳԼՈՒԽ 16

Մեռա՞ծ... արիւնը քունքէն կը վազէ։ Թերեւս կողէն, քանի՝ գետինը, ալ կողմին արիւն կայ։ Արիւնը հոսեր, չորցեր։ Դէմքը սեւ, թանձր լաթով գոցուած։ Դէմք չէ։ Անճանաչելի խառնուրդ – կուպրի, հողի։ Նեխած բանի հոտը կը տարածուի։ Սպաննուած օրերէ ի վեր, հոդ կը մնայ։ Ինչո՞ւ չեն վերցուցեր։ Դիակն է նեխած, հոտը անկէ կուգայ։ Գրասենեակի մէ՞ջ։ Սենեակի չի նմանիր տեսնուածը։ Բացօթեայ։ Ինչպէ՞ս գտան ի վերջոյ։ Համոզուեցա՞ն թէ արկած է։ Իրա՞ւ արկած։ Ուրե՞մն– ա՛հ, ես չեմ զայն սպաննողը։ «Դուն չսպաննեցիր, սպաննել կարծեցիր»։

Ինչո՞ւ կուլաս Պելլա։ Մտաղրածս գործադրեցի։ Սպաննելու ուրախութիւնը ունեցայ – զինքը չէ, ընչաքաղցութիւնը, ստորնութիւնները, տմարդի վերաբերումը։ Մէկ խօսքով, սպաննեցի– իր ոճիրը։ Պելլա, մի՛ դատապարտեր զիս։ Այդպէս մեղադրանքով մի նայիր։ Մի բզկտեր հոգիս, խնդրեմ։ Պիտի չսպաննէի զինքը հաւատա՛, եթէ երկու ձեռքերը բացած, ներողութիւն չխնդրէր ինձմէ։ Քծնանքի այդ ձեւը, վախկոտութիւնը, աւելի գարշանք ազդեց քան՝ հրամայական խստութիւնը։ Տեսնէիր, տեսնէիր անգամ մը՝ ծունկի եկած, աղաչելու վիճակը· դէմքին մորթը թուլացած, չատ աւելի ծերացած, այնպէս փոքրացած, այնպէս պզտիկցած։ Ոչնչացած, օրերէ ի վեր մեռած, չորցած մուկի դիակի կը նմանէր։ Տարեխ չոր ձուկ որ կեռերէ կը կախեն խանութպանները։ Այնքան լաւ նշան առած էի, ճիշդ քունքին պարպեցի գնդակը։ Բանտերը պիտի քչուիս, մի՛ սպաններ զիս ըսաւ։«Երկար ատեն է արդէն բանտն եմ– ներաշխարհիս բանտը»։ «Կը պաղատիմ, մի՛ սպաններ»։ «Նպատակս՝ գործած ոճիրներդ սպաննել է»։ «Ոչ մէկ ոճիր գործած եմ»։ «Ճիշդ է– ֆիզիքապէս ո՛չ ոք սպաննած բայց մեր

տկարութիւնները կաշառելով, մեր անհատական ուժը սպաննեցիր, մե՛ր դիմադրականութիւնը, մեր աշխատանքը գնեցիր ոչինչ աշխատավարձով: «Դադրեցուր ամբաստանութիւններդ»: Ֆաշեցի բլթակը երբ կը խօսէր տակաւին: Այնպէս կը կարծեմ թէ քաշեցի: Բայց կը լսէի խօսքերը: «Ինչ մը աւելի չփացուցի քեզ»: «Չի՞ս... ինչո՞ւ»: «Շատեր ընտանիքի հայրեր էին, անոնց օգնէիր, ինչո՞ւ ինծի»: «Ցիմար... քեզ կը սիրէի, դուն ուրիշ էիր ինծի համար: Ֆու գեղեցկութիւնդ էութիւնս, տիեզերքս եղաւ»: Չէի հաւատար խօսքերուն: Գազանը կը մռնչէր ներսիդիս: Ծունկի եկաւ.

– Ներողամիտ եղիր: Ես տառապած մէկն եմ: Խստութիւններս անկէ կուգան: Նոյնպէս, չարութիւնս, որ նախանձս է իրականին մէջ, այն նախանձը զոր ունիմ երջանիկ մարդոց հանդէպ: Զորցած ճիւղ եմ, ի՞նչ ընեմ դրամը– առանց կնոջ, զաւկի: Գործաւորներէն շատեր ինձմէ շատ աւելի երջանիկ են: Հոգիս մաքուր է գիտցիր:

– Այդ խօսքերը վախնալուդ համար կ'ըսես: Ապիկար, թշուառական ես: Կը վախնաս–ոչ ինձմէ, ձեռքիս սա զէնքէն, մահէն:

– Կը պաղատիմ, մի՛ սպաններ, հարստութիւնս ա՛ռ, ինչ կ'ուզես ա՛ռ, բայց թող ձեռքէդ սա գարշելի զէնքը:

Կը դողայի, կը դողամ տակաւին: Մեռցուցած ըլլալուս վստահեցայ երբ արիւնը տեսայ: Ձայնը կը կրկնուէր ականջներուս «մի՛ սպաններ, քեզի կը թողում ամէն ինչ... զաւա՛...»: Ձամբողջացուց նախադասութիւնը– մեռաւ: Պիտի ըսէ՞ր «զաւա՛կս»: Ո՛չ, պիտի չընդունէի, պիտի չընդունիմ, զաւակը ըլլալ, նկատուիլ: Ձեմ արդէն... հայրս չի կրնար ըլլալ ան:

Ո՛չ հրացան ունիմ ո՛չ ատրճանակ: Բաց դաշտի մէջ ենք: Նշանաւոր ՐՕԼՍ ՐՈՑՍԻՆ մէջ: Պտոյտի մը ընթացքին: Կը խօսինք բարեկամի նման: Այնքան քաղցր: Ցանկարծ, խօսակցութիւնը վէճի տեղի կուտայ: Կը պայթի, բան մը կը պայթի: Մուխ եւ ծուխ:

կ'այրի, կառքը կրակ առած: Կը ջանամ փրկել զինքը: Կ'իմանամ ձայնը «մի, մի սպաններ, ապրիլ կ'ուզեմ... քեզ կը սիրեմ... զա՛...»: Վերջին վանկը կը մարի: Գետինն է անշունչ: Սպաննած ըլլալու տխրութիւնը կը տանջէ զիս: Նկարագրիս գործը չէ մարդասպան ըլլալ: Կուլամ, լա՛լս կը կարծեմ:

Գիտեմ հիմա թէ՝ ոճիր մը չարդարացուիր ինչ որ ալ ըլլայ պատճառը: Բայց գիտեմ նաեւ թէ՝ իմ գործած ոճիրը, չգործուած – արդարացուած է: Բաղրոնս սպաննելէ ետք, զարմանալիօրէն անոր դիակը Ահմէտին նմանեցաւ: Գոյն ձեւ, դիմագիծ փոխեց: Բաղրոնս՝ Ահմէտը եղաւ: Այն Ահմէտը որ այնքա՛ն չարիքներ ըրաւ եւ զինքը հետապնդելու միջոց չունեցայ: Իրականին՝ մէկը միւսին մէջ սպաննելու քաջութիւնը ունեցեր եմ: Մէկ գնդակով –երկու անձ:

– Հաւասարակշռութիւնդ կորսնցուցած էիր թերեւս:

– Չէի գտած ո՛չ թէ կորսնցուցած:

Բոլորը կուլան: Ինչո՞ւ Գարօլին զիս աղօթքներուն առած, Աստուծոյ պատգամներ կ'ուղղէ, Հայր Յովսէփին միջոցով: Դաղաս ո՞ւր է չեմ գիտեր: Երկար ատենէ չեմ տեսած զաղաս: Դրան առջեւ, Անթօնելլին տեսայ ներս մտնելս նշմարելով փախաւ: Ոճրագործի մը երեսը տեսնել չէր ուզեր անշուշտ:

Բակը լեցուած է բազմութիւնով: Եկած են՝ ոճրագործը տեսնելու-զի՛ս: Ամէն օր կը տեսնէին, այսօր, տարբեր ձեւով պիտի տեսնեն: Զեւափոխ, կոտոշաւոր, անկոտոշ: Գազանային, ո՛չ մարդ: Պիտի տեսնեն բանտ երթալս: Իրենց համար արտակարգ բան մը տեղի պիտի ունենայ: Խեղճե՛ր, չեն անդրադառնար թէ՝ ամէն օր, արտակարգ բան կը պատահի զանազան մարդերու, իրենց եւս՛: Մարդիկ աւելի շատ գէշ բաներու կը նային: Ամէնքն ալ ունին անկէ սակայն չեն տեսներ: Տեսնելու փափաքը, ըսենք՝ տեսնելու զգացումը, տեսակ մը սատիզմ, որքա՛ն սպաննելու մէկը: Բայց, երկուքին գազանութիւնը՝ խրամատներ կը բանայ: Իրականին՝ նոյն արարքին ծնունդը որ զսպուելով կը դադրի ոճիր ըլլալէ: Ինչո՞ւ կը դիտենք ոճրային

ժապաւէն կամ կ'ուզենք տեսնել ոճիրը: Այդ հանդուր-ժողութիւնը մեզ մեր տգեղ բնազդին կը մօտեցնէ:

– Հեղինակ կեցիր, այդ խորհրդածութիւններդ քեզի պահէ, յառաջիկայ վէպիդ:

Հեղինակը ինք եւս խառնուած բազմութեան:

– Մէկը այպանելու ըղձանք: Մէկու մը մասին խօսելու փափաք: Պատրաստակամութիւն մէկը սեւցը-նելու: Մէկ ուրիշը հարուածելու բնորոշ կամ անորոշ գոհացում: Ջե՞ս խորհիր, մարդ արարածը վայրագու-թեան ձգտում ունի նման առիթներու:

Մտի՛կ չեմ ըներ հեղինակին խօսածները: Պաշար-ւած եմ մարդերով բակին մէջ: Շուրջս պար կը դառնան: Աւելի ուշադիր երեսս կը նային: Անոնք որ անտարբեր էին, բարեւ տալու չէին զիջաներ, կը նային հիմա– արգահատանքով կամ զայրոյթով: Կը նային մեղադրանքով, ցասումով:

Բակը լեցուեցաւ– տարբեր տարբեր տեղերէ եկած մարդերով: Ոմանք դիմակներ ունին, ուրիշներ–անդի-մակ: Ակնոցներով, առանց ակնոցի: Հագուստով, առանց հագուստի: Վրէժխնդիր կը նային, ուրիշներ՝ հեգնանքով: Ամէնէն տխուրը՝ իրենց մտքերուն եւս կը նկարուիմ, իրենց ուզած կամ փափաքած գիծերով: Ամէն մէկը իր կնիքը կը դրոշմէ ճակտիս: Որքան պիտի ուզեմ –առանձնանալ, բանտի խուցին, մինակս լալ, պատիժս կրել, քան՝ ենթարկուիլ սա մարդերու կարծիքներու չինած սխալ ու ճիշդ դատումներուն: Կ'ուզեմ անսանձ ձիու նման վազել դաշտերուն, կորսուիլ անհորիզոն բացատաններուն, մնալ ինքս ինձմով, չտեսնուիլ ո՛չ ոքէ: Ո՛չ խղճահարութիւն, ո՛չ ողորմութիւն, ո՛չ գութ:

Գործաւորուհի մը ինծի մօտեցաւ բակին մէջի բազմութենէն բաժնուելով: Աչքերը խորունկ, խորունկ էին: Լացեր, թարթիչները խոնաւ «Պիտի պաշտպանենք քեզ, մի՛ վախնար, անմեղ ես· իրաւունք պիտի ուզենք դատաւորէն»:

Գոռում գոչումներ բակը պատեցին:

– Ցանցաւոր է, անպայման յանցաւո՛ր... ինչո՞ւ ինք ողջ մնաց, բաղրոնը մեռաւ:

– Կառքը ինք այրեց, ո՛չ, ատրճանակով սպաննեց:

–Մահ իրեն, մահ:

Կը քֆրէին, կը թքնէին, կը նախատէին: Բիրերով, սուրերով վրաս կը վազեն: «Ո՞ւր էք քոյր Գարօլին, ղաղա, Պելլա»: Գործաւորները եւս կորսուեր են: Ահաւոր բան է երբ մարդ յանցաւոր է– բոլորը իրմէ խոյս կուտան:

Բազմութիւնը ցրուիլ սկսաւ: Անոնց տեղ, ոստիկաններ եկան: Շուրջս կը դառնան խիստ հայեացքներով: Հաւանաբար բանտ պիտի տանին: Կը քալեմ, քալել կարծելով կը կենամ: Հասեր եմ սանդխամատին ուրկէ վեր, սենեակս պիտի ելլեմ: Ոստիկանները չընդմիջեցին: Թոյլ տուին սենեակս երթալ: Դաղաս առաջին սանդուխին կը դիմաւորէ պաղ կերպով: «Դաղա՛, բռնէ ձեռքէս, վեր ա՛ռ զիս»: Կը բռնէ, պաղ, սառնասիրտ:

Կը հասնիմ սենեակս: Վերջապէս ազատեցայ: Դաղաս նորէն կորսուեցաւ: Հիւանդանոցի սենեակս է: Գլուխս չատ կը ցաւի: Բազմութիւնը՝ հիւանդապահուհիներ եղան: Ո՞ւր ես Պելլա: Ինչո՞ւ կ'ուշանաս: Իմ մասիս կը խորհէիր, եկուր, ազատէ զիս: Եթէ կ'ուզես մի մեղքնար զիս, մի գար, մինակս կ'երթամ բանտ: Քանի սպաննեցի, պատիժս կը կրեմ: Մինակս բանտ կ'երթամ: Քեզ նման հպարտ եմ ղաղա՛: Մինակս կ'երթամ, չեմ ուզեր առաջնորդեն զիս:

Սիրտս ճեղքուած նուռի նման, սեղանին վրայ: Արիւն կը կաթի անկէ:

Սենեակին իրերը ինձմէ վախցած, ետ ետ մղուեցան: Աւելի ճիշդ, ես անոնցմէ ամչնալով, մեկուսի կեցեր, վախկո՛տ, վարանոտ: Դաշնակը միայն, կեցած է կեցած տեղը: Միս մինա՛կ, ինծի կը նայի: Կը ժպտի, բաներ մը կ'ըսէ: Ստեղները կը չարժին անհանդարտ: Կը նուագէ առանց դաշնակահարի: Կը նուագէ սիրած եղանակս: Մեղեդի: Մոցարդէն ըլլալու է: Մահերգի նմանիլ սկսաւ նուագուած եղանակը: Օրհներգի

Թերեւս: Սիրերգի: Երեքին ալ բաղձանքը ունիմ: Քիչ ետք, մեղեդին՝ պարերգի նմանեցաւ:

Փարիզի Օբերան եմ: «Կարապին Մահը» պալէն: Միքայէլ Տէնար եւ Ֆլօրանս Գլարք, զո՛յգը: Կը պարեն, կը պարէ: Կը սիրեմ Միքայէլ Տէնարի պարը, ինքը, գեղեցկութիւնը: Տէնարի բազուկներուն մէջ կը թեւթափէ Ֆլօրանս: Կարապը կը մեռնի... պիտի մեռնէր, ի՛նչ հանդիսաւոր մահ: Երանի ես ալ այդպէս մեռնէի: Այնքա՛ն անմեղ ըլլայի, այնքա՛ն սպիտակ, մաքրամաքուր: Թերեւս այն ատեն՝ բաղրոնս ու Ահմէտը չէի սպաններ:

Սպաննեցի սակայն: Փախուստ չունիմ, ներուելու արժանի չեմ... ձեռքերս արիւնոտ: Բանտ պիտի երթամ: Կրնան մահուան դատապարտել: Բանտը՝ նախագերեզմանն է բանտարկեալներու: Ցոյսերու թեւաբախումները– սարսուռներ: Ինծի համար, ամենէն դժուարը՝ դատուիլն է: Կ'ահաբեկիմ– դատաւորին հարցումներէն: Այժմէն կը տեսնեմ անոր տարազը, գլխուն գլխարկ մը, աւելի ճիշդ՝ գդակ: Դադաս անկէ առաջ ինք գլխարկաւորուեր է: «Հանէ՛ գլխէդ այդ գլխարկը դադա՛»: Դադաս կը հնազանդի:

Աչքերուն արցունքները– դադայիս: Անոր արցունքները տեսնելով, իմիններս ետ քաշուեցան: Մատներս կը գալարուին. կ'ուզեմ ամէն բան տապալել, զարնել, կոտրել: Կը սմքիմ:

Դէմը մեր տունին, նոր չէնք կը շինեն: Վերամբարձը միեւնոյն շարժումներու կրկնութեամբ, շինանիւթ կը տանի վերի յարկը ամբողջացնելու: Ոչ մէկ շինանիւթ ունիմ փոխադրելու: Ջերմաչափիս սնդիկը կեցած: Ջերոյի վրայ կանգ առած: Ձուր կը սպասեմ զերոյին քով, թիւի մը երեւալը: Այդ թիւը՝ կրնայ փրկութիւնս կամ մահս ըլլալ: Գիծերը անկիւններ կը չինեն: Անկիւնները կը բազմանան: Հազիւ զերոյի վարժուած, դաւաճան թիւ մը կուգայ կը կենայ քովը: Ձորս թիւը: Քառասուն, ուրեմն՝ քառասուն աստիճանի վրայ է սնդիկը: Ջերմութի՛ւն... կ'այրին այտերս, իրանս, սիրտս: Կը տապլտկիմ երկրաշարժային ցնցումներով:

Պիտի մեռնիմ: Այս մահը՝ սպասած մահս պիտի ըլլայ թերեւս· անոր համար հոգիս կը փոթորկի, անհանդարտ հոգիս, չարժումի կարօտ հոգիս, թո՛ղ այսպէս մեռնի:

Ամէն անկողին մտնելուս, բան մը կը փնտռեմ: Ի՞նչ, կ'անգիտանամ: Բայց, փնտռածս գտնելու մասին կը խորհիմ: Պելլա՞ն: «Պելլա, մերկութիւնդ կը հալի ափերուս· կ'իջնեմ դէպի քու ջերմութեան անծայրածիր սահմանները: Ձեռքերս երջանկութեամբ կը գգուեն- երջանկութիւնդ: Հիմա, ամէն բան, պարպուած չիչի նման, անիմաստ, սնանկ է:

Զա՛յնս չէ թրթռացողը դաղա՛: Դաղաս անանկ կը կարծէ: Անդին, պատուհանէս հեռու, ծառին, տերեւ մը կը չարժի – իյնալու դատապարտուած, աչնան տերեւ: Ես չեմ ինկողը, մի՛ վախնար դաղա: Տերեւը կ'երերայ, պիտի իյնայ: Հոգիս, հոգիիս հոգին, ձեւ, գոյն կը փոխէ: Անորոշ, խորհրդաւոր է մարդուն հոգին: Առեղծուածային երբեմն՝ քերթուած, համանուագ: Կարդալ, երգել, պէ՛տք է:

Նորէն բազմութիւն: Մարդեր: Կիներ, տղաներ: Ետեւէս կուգան այս անգամ: Ցոգնած, ընկճուած կ'երեւին: Իրենց անկարողութիւններով զգետնուած: Կ'իյնան, ոտքի կ'ելլեն, նորէն իյնալու: Ետեւէս կուգան: Պոռալ կ'ուզեն, ձայն չունին: Սպաննել կ'ուզեն, զէնք չունին: Խելօրէն կը վազեն: Կը տրորուին, կը տանջուին: Կը թուի թէ՝ իրենք՝ իրենց համար կը վազեն: Պատժուած՝ իրենք իրենց ձեռքերով: Պարտուած կ'իյնան- մեռնելու: Իրենց մեղքերով աղարտուած- մաքրուիլ կ'ուզեն: Կը փնտռեն- Աստուած: Աստուած մը որ ներէ զիրենք: Ոմանք, կանգ առած, ինծի կը հարցնեն թէ՝ ո՞ւր կարելի է հանդիպիլ Աստուծոյ: Կ'անճրկիմ պատասխանելու: Ես ինքս ալ չեմ գիտեր:

Բազմութիւնը երկուքի բաժնուած, ճամբայ ցոյց կուտայ ինծի որ անցնիմ: Ուրեմն, ինծի կը սպասէին, բանտ երթալս տեսնելու կը սպասէին: Բայց ինչո՞ւ կը չարչարուէին, կը հալէին, կը մաշէին: Ա՛հ՝ ոչ, ոչ,

ինծի համար չէր: Ամէն մէկը իր մղձաւանջը ունի: Ամէնուն միտքը գրաւած՝ –բանտ երթալու սարսափը, մեռնելու գաղափարը: Ամէն մէկը, գիտէ իր յանցանքը, գործած չարիքը, վատութիւններ անհաշիւ, եւ ամէն մէկը պատիժի մը կը սպասէ: Կ'երեւակայէ: Եթէ իսկ մինչ այդ չէր մտածած, իմ բանտ երթալու առիթով, սկսաւ մտաբերել իր ըրածը: Անոնցմէ մին, ինքնաչարժ մը գողցած, անպատիժ մնացած, փախած, երեւան ելած ըլլալը կը կարծէ ու կը տանջուի: Ուրիշ մը ղրամատուն կողոպտած: Մէկ ուրիշը՝ ղրացին զրպարտած: Անդիինը՝ մէկը սպաննած եւ դեռ, բիւրաւորներ: Ոճիրներ, գողութիւն, տմարդի արարքներ, ամէն մէկուն հոգիին ծայրամասերը խոյս տուած, անտեսանելի ցարդ, իմ պատճառով երեւան կ'ելլէին: Որքան չատ, բակը, փողոցը, պողոտան նեղ կուգայ: Կը տարածուին, կը բազմանան անոնք: Կը պոռան իրենք իրենց մէջ: Գլուխներ պատերուն կը զարնուին, կը ճզմուին, ցաւի նոպաներով կը տանջուին: Երբեմն՝ յոյսերով կ'օրօրուին: Կ'ապաւինին իրենց զգայապաշտութիւնէն գոյացած ցնորքներուն: Լոյսէն արեւէն, լուսինէն– օգնութիւն կը խնդրեն: Տարիներով անմեղ ապրած մարդիկ, կը դիմակազերծուին, մեղքեր, աղտոտութիւններ, –գարշանք բուրող արարքներ, գետին թափած, նեխած, ահաւոր հեղեղ չինած կը քչուին: Տեսարանը քստմնեցուցիչ:

Պելլային հետ եմ: Կը քալենք: Ճամբան ամայի: Հեռուներէն ձայն մը ականջիս: Նոյն մեղեդին: Դաշնակին հանած մեղեդին: Դաղայիս դաշնակին: Եղանակ մը որ զգուող հնչականութեամբ կը լեցնէ միջոցը:

Աշխարհը նեղցած՝ լայննալ կը սկսի: Մեր տունը եկանք: Ինչպէ՞ս եղաւ կ'անգիտանամ: Ինչո՞ւ տակաւին բանտ չեն տանիր:

Բակը նորէն մարդերով: Ուրիշ մարդեր: Անոնց թուլացած շրթներէն աղօթքի մրմունջներ կ'ելլեն: Մէկէն միւսը՝ դէմքերը կը քալեն: Ուժի հոսանքներ կը

փոխանցեն իրարու: Գետնէն փոշի կ'ելլէ, անոնք անտարբեր ամէն բանի, –կ'աղօթեն:

Բազմութիւնը ճեղքելով անցայ: Ամայի ճամբէ կը քալեմ, ինքզինքս կը գտնեմ վանքի սեմին: Քոյր Գարօլինի վանքը: Քարաշէն, ցուրտ: Պարտէզը գեղեցկատեսիլ: Առանց Պելլայի, առանց աղօթքի, Հայր Յովսէփի մեծկակ պաստառին տակն եմ: Վանքի մուտքէն քիչ անդին, նրբանցքին բացուող սանդխամատին անկիւնը: Վստահ եմ քոյր Գարօլինը հոս ղրկեց զիս– ենթագիտակցութեանս հրամայելով:

Պատի երկայնքին, լայնքին կը տիրապետէ Հայր Յովսէփ: Այնքան իրական՝ որքան քոյր Գարօլին, ոտքէն գլուխը, մայրապետի գորշ պարեգօտովը: Հայր Յովսէփի նկարային աստուածութիւնը կը յուզէ զիս: Գեղեցիկ, ազնեցիկ, քոյր Գարօլինէն բան մը աւելի: Լուվրի թանգարանին ՃՕԳՕՆՏԱՑԻՆ պէս: Նայուածքին ուղղութեամբ աչքերը կը դառնան դիտողին վրայ: Բիբերը ծիածաններէն դուրս խուժելով, կը մնան բիբերուս: Աչքերուն գոյները կը տարբերին մէկը միւսէն: Մին՝ ածուխի նման սեւ, սեւ մը այնքա՛ն փայլուն որուն կեդրոնին կը վառի՝ բոցը շլացուցիչ: Միւսը՝ մանիշակագոյն, ներաշխարհին խորհուրդով օծուած, կը հրդեհի առանց բոցի, կրակի հանգոյն: «Սրբազան կրակը» կ'ըսէ քոյր Գարօլին որմէ կը վառէ իր մոմերը եւ կը վառեն իրեն դիմող հազարաւոր հաւատացեալներ: Ամէնուն անխտիր կուտայ այդ հուրը: Նոյն այդ աչքը, մեծ կարգապահութեամբ կը դառնայ կոպերուն ներքեւ, ծիածանը՝ բիբերուն շուրջ, եւ բիբերը՝ ծիածանին: Կը քննէ, կը խուզարկէ, կը դասաւորէ՝ իրեն դիմող մարդերու բազմաթիւ մեղքերը, յանցանքները: Վերջը՝ երկու աչքերը կը միանան, կը խորհրդակցին, կ'որոշեն, կը վճռեն– ներում կամ պատիժ սահմանել յանցապարտներուն: Կը պատահի՝ չփոթահար մնայ: Մարդոց բազմամիլիոն արարքներն ու թերինները, մեղքերը կը սարսափեցնեն զինք: Զկարենալով ինք ճար մը խորհիլ, կը յանձնէ – Աստուծոյ դատաստանական խորհուրդին: Շատ հեղ,

պատասխանը կ'ուշանայ: Դատաստանական խորհուրդը, ինք եւս չի կրնար լուծում գտնել, շուարած, կը յղէ Տիեզերական Ուժերու ԱՄԵՆԱԶՕՐՈՒԹԵԱՆ: Ան ալ անճար, անկարող, կ'անճրկի քստմնելի ոճիրներու, գողութեան, մարդահալածանքի, ամէն տեսակ տմարդի յանցանքներու թոհուբոհին: Ուրիշ ոեւէ աւելի զօրաւոր ուժի մը չգոյութեան պատճառով, ստիպողաբար –կը լռէ: Լռութիւնը կ'երկարի: Այնքան կ'երկարի, որ ժամանակավրէպ դառնալով, կը հիննայ, կը մարի, կը վերջանայ, կը կորսուի անհետ:

Սա պահուն, ինծի կը նայի Հայր Յովսէփ: Կը զգամ թէ կը նայի: Ո՞ր կողմ դառնամ, ինք եւս դառնալով, ինծի կը սեւեռին աչքերը. Միայն մէ՛կ աչքը: Ես ալ իրեն կը նայիմ – ակնածանքով, աւելի ճիշդ, կը նայիմ հիացած, արուեստի չքեղանքէն շլացած: Կը նայիմ նկարին, գծուածքին: Ատիկա՛ կը ջնջէ –անհաւատութեան յանճնապաստան սնապարծութիւնս:

Տիրապետելու առանճնայատկութիւնը՝ իրմէ ինծի կ'անցնի, տեսակ մը ելեկտրական ցնցումներ յառաջ բերելով: Բիւրեղային դէմքին թափանցկոտութիւնը, մագնիսային քաշողականութիւնով կուգայ տեղ գրաւել էութեանս, անկէ սրբելով ուրիշ բաներ, որոնց ներկայութեան հանդուրժեր էի, չկարենալով տեղը ուրիշ բան դնել:

Այս վայրկեանիս, հաւատացեալ դարձած, կը հաւատամ, գիտնալով թէ՝ չեմ հաւատար: Պիտի կարենա՞մ այսպէս ըսել քանի՝ կ'անգիտանամ: Ինչի՞ հաւատամ ինչո՞վ: Չէ՞ որ ոեւէ բանի մը վստահիլ– հաւատալ կը նշանակէ –ատոր: Ի վերջոյ, կը համոզուիմ թէ՝ հաւատքը՝ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ԳԵՂԵՑԻԿԻՆ իմաստը: Մաքրէ՛ հոգիդ աղտոտութիւններէ, կազմաւորէ՛ անձդ ներդաշնակէ վարմուքդ, հաղորդուէ մարդերու, շրջապատս՝ շրջապատիդ միացուր, փնտռէ ուրիշներու գեղեցկութիւնները:

Հայր Յովսէփի նկարը 60 քառակուսի մէթրի վրայ, ամբողջ պատին, շատ յաջող մէկ գործն է նշանաւոր նկարիչի մը –անունը մոռցայ: Այդ արուեստի

մեծութեան առջեւ, ամէն բանէ զինաթափ, կը խոկամ։ ՏԷՕ ԿՐԱԹԻԱՍ– այս նախադասութիւնը կը միանայ Հայր Յովսէփի նկարի զգլխանքին։

Կը սուզիմ յուզաչխարհիս ներքնամասերուն։ Հոսում «խտացած կաթի» պէս ես ինչպէս ըսեր են քեզի համար։

– Կը տեսնե՞ս, կը տեսնե՞ս, շրթները կը շարժին. պիտի խօսի, քեզի պիտի ուղղէ խօսքերը, մտիկ ըրէ։ Ըսածները գործադրէ։

Քոյր Գարօլին անտարբերութեանս առանց կարեւորութիւն տալու կը կրկնէ.

– Նայէ՛, շարժեցաւ, կը խօսի՛, չխօսելու նման կը խօսի։

Աչքերը աւելի թափանցիկ, բայց տժգունած։ Յոգնած երեւոյթ ունի Հայր Յովսէփ։ Կը նայի աներեր, կոյրի պէս, բաց աչքերով։ Միապաղաղ, անձեւ, անգոյն։ Քիչ առաջուան հիացումս ջնջուած։ Կը սարսռամ։ Դժգոհութիւն կը համակէ։ Կապոյտ երկինքին յաջորդող, ամպամած տարածութիւն։

Յանկարծ, կը բրտանան – աչքերը։ Զայրոյթով կը լեցուին։ Կը նայի խոժոռադէմ, ընդվզած, տգեղցած։ Ի՞նչու այդպէս կը նայի։

Կ՛անդրադառնամ։ Գործած ոճիրիս համար։

Կ՛երեւի՝ դատարանի մէջ եմ, կը դատուիմ։ Հայր Յովսէփ– դատաւորն է։

Լռութիւն։ Հայր Յովսէփի ակնարկը կը բացակայի։ Վանքի նրբանցքէն անցնելով, կ՛երթայ, մինչեւ բակի քառակուսիին, ուրկէ անդին, մեծ եկեղեցիին, կ՛աղօթեն վանքին քոյրերը։ Շատ չի կենար հոն, կը վերադառնան–աչքերը, սառած շրթներուն– պաղութեամբ։

Կը մնամ այլայլած–որքա՞ն, չեմ գիտեր։

Կը նշմարեմ, սխալ չէ, այո՛, կը նշմարեմ – կը պատահի քոյր Գարօլինի յաճախ կրկնած հրաշքը։ Հայր Յովսէփի շրթները կը բացուին, կը խօսի.

–Ինչո՞ւ կը վարանիս, կը տատամսիս ճշմարտութիւնը ըսելու։ Ինչո՞ւ ինքզինքդ կը դատապարտես։ Յանցանք գործելու վախը՝ գործուած յանցանքի

կը նմանի։ Քեզ կը զգետնէ։ Մտքէդ վանէ այդ մտածումը։ Դուն ոճիր չես գործած, չես կրնար գործել։ Գործել կը կարծես, կարծեցիր։ Որովհետեւ, ոճիրդ արդարացնող պատճառաբանութիւններ, ուղեղդ կը չարչարեն։ Ինչ որ ալ ըլլայ բաղդրոնիդ կամ՝ Ահմէտին յանցանքը, չես կրնար իրաւ ոճիր գործել։ Ոճիրը տկար մարդոց համար է, եթէ ուժեղ ես, եւ գիտեմ թէ ես, չես կրնար ոճիր գործել։ Ուղիղ նայէ՛ ինծի, նոյն ձեւով նայէ՛ մարդերուն –աներկիւղ, նայէ մանաւանդ՝ ինքզինքիդ։ Վստահութեամբ, հաւատքով նայէ։ Աւելի բան մի՛ հարցներ։ Դատարանին առջեւ պաշտպանէ ինքզինքդ։

– Բայց յաճախ, գործած ըլլալս կը կարծեմ– ոճիրը։

– Մի կարծեր, ուժեղ եղիր, մի՛ ընկճուիր, մի՛ տկարանար։

«Ճեղաշրջումները յոյսերով չեն ստացուիր, պայքարով, ճիգով, աշխատանքով»։ Կը վերյիշեմ այս նախադասութիւնը, հաւանաբար տեղ մը կարդացեր եմ, թերեւս ես իմ մէջ։

Քոյր Գարօլին աւարտած աղօթքը, քովը կը մօտենամ զգոյշ։

– Ի՞նչ ըսաւ Հայր Յովսէփ իմ մասին, քո՛յր։

– Գործած արարքիդ համար բարկացած է։

– Կը կեղծէ՞ ուրեմն. ինծի տարբեր ըսաւ քիչ առաջ։

–Քեզի այդպէս պէտք էր ըսէր։

–Թող զիս ազատէ տեսնենք, թո՛ղ ազատէ օրէնքին սա ինչ կամ՝ այնինչ յօդուածի յիմարական գործադրութենէն։ Փաստաբաններու սուտերէն, դաւադրական ճարտասանութիւններէն, որոնք՝ պերճախօսութեամբ դատարանական սրահները կը գոռացնեն։ Սուտ մը՝ ուրիշ սուտի մը դէմ լարուած։ Թո՛ղ ազատէ կաղապարեալ խօսքերու որոշմնագիրներէն, դատավճիռներէն։

Քոյր Գարօլին ինծի չի նայիր, ո՛չ մէկ տեղ կը նայի։ Իրեն մօտենալով շատ կամաց կը փսփսամ.

–Ըսէ՛ Հայր Յովսէփին, թո՛ղ չազատէ, չեմ ուզեր իր օգնութիւնը, եւ ո՛չ մէկին։ Որոշած եմ, ես մինակս բանտ պիտի երթամ։ Առանց դատուելու, առանց

փաստաբանի, դատաւորի: Ես ինքզինքս կը դատապարտեմ:

– Կրնան մահապատիժ տալ, չե՞ս վախնար:

– Թող տան, չեմ վախնար: Կը մեռնիմ մինակս, ինչպէս ծնայ մինակս: Մայրս փոյթ իսկ չըրաւ, սանդուխին գլուխը ծնայ ես: Կը մեռնիմ՝ արժանապատուութիւնս պաշտպանած: Գոնէ՝ ինծի հետ մեռցուցած կ'ըլլամ՝ յիմար օրէնքներ, տգեղութիւն բուրող սովորութիւններ: Բորբոս կապած, բոլորը հինցած:

– Անոնք երբե՛ք չեն մեռնիր: Օրէնքը օրէնք է, դատաւորը՝ զայն գործադրողը: Քրիստոս անգամ չկրցաւ մաքրագործել տաճարը –աչխարհը:

– Եթէ քիչ մը խիստ ըլլար: Եթէ կարենար՝ մեռցնել, փոխանակ–մեռնելու:

Քոյր Գարօլին անկիւն մը քաշուեր, կուլայ: Ո՞վ այդպէս կը խօսէր: Ցանկարծ ինծի նայեցաւ: Ցուրտ էր ժպիտը:

– Իրաւունք չունինք մեր նմանները մեռցնելու, Աստուած թող պատժէ:

– Ահմէ՞տն ալ:

Լռեց քոյր Գարօլին: Քար լռութիւն:

Ցետոյ, չփոթ ակնարկով զիս դիտեց «գիշերը ինծի հետ վանք եկո՛ւր: Թերեւս Հայր Յովսէփ դատաւորին մէջ մտնելով, քեզ ազատէ: Կը հասկնա՞ս»: Կատաղօրէն իր վրայ վազելով ըսի.

– Չեմ գար. Հայր Յովսէփ սուտ կը խօսի: Օր մը պիտի մեռնիմ, թող այսօ՛ր մեռնիմ, ի՞նչ տարբերութիւն պիտի ընէ: Գոհ եմ Ահմէտը սպաննեցի բաղրոնիս մէջ: Արդէն Ահմէտը սպաննելու ճամբայ ելած էի:

Քիչ անդին, դադաս կուլայ: Յածէն կուլայ:

Ոստիկանական կառքը պիտի գայ: Դուրսը–ձայներ: Ազատարար ինքնաշարժի ճչոց: Ուրիշ ինքնաշարժեր եւս կ'անցնին: Անդադար բան մը կ'անցնի –փողոցէն: Հազարումէկ կերպարանաւորումներ–մտքիս: Կը քայքայուին, կը վերակազմուին, կը վերաքայքայուին: Մայթերուն, ամէն մէկուն կեանքէն–կտորներ: Ջարդ

տեղի կ'ունենայ: Ցաճախ: Մարդը մարդով, մարդերով, մարդերու մէջ կը ջարդուի:

Ո'չ եկող, ո'չ գացող:

Ընտանիքիս անդամները հաւաքուեր: Հօրս հայրը, մայրիկիս մայրիկին զաւակները: Հալածանքէ, աքսորէ ազատեր: Հայրս մայրս–ծերացեր: Վառարանը կը մխայ փայտր թաց, լաւ չի վառիր: Աղքատ մնացեր –աքսորէն ետք:

Փսփսուքներ չուրջս: «Կը զառանցէ: Ջ'աղէկնար, պիտի մեռնի՞»:

– Ե՞րբ պիտի ընեն գործողութիւնը:

– Դէմքը աւերա'կ· վիրաբոյժը պիտի կարենա՞յ վերանորոգել:

Դուրսը մչուչապատ երկինք: Ցոյց կ'ընեն: Գործաւորներն են, կը քալեն:

– Ո՞ւր է բժիշկը, ջերմութիւն ունի, կ'աւելնայ ջերմութիւնը:

Պելլա ծունկի եկած կը մրմնջէ: Աղօթելու սովորութիւն չունի, աղօթելու պէս կը խօսի: Ոստիկանները: Եկան վերջապէս:

– Ինչո՞ւ եկած էք, հոս ոճրագործ չկայ:

Պելլա՞ն, քոյր Գարօլին թէ զաղաս է խօսողը: Թերեւս երեքը, կամ՝ ոչ մէկը անոնցմէ: Կ'իմանամ: Մեղմ համանուագային ձայներ կուգան ականջիս: Անոնցմէ, երեքին կոկորդներէն կը բարձրանայ–խօսքը: Իւրաքանչիւրի սրտին, մաս մը կայ ինձմէ:

Կանգ առաւ: Կարծեմ ոստիկանական կառքն է:, Շատոնց կանգ առեր, ինչո՞ւ չեմ նստեր: Պելլան իմ տեղս նստեր կառքին: «Վար իջիր Պելլա՛, չեմ ուզեր իմ տեղս պատժուիլդ: Ամէն մարդ, ինք պէ՛տք է կրէ իր պատիժը Պելլա կը պնդէ: Քոյր Գարօլին զացեր: Ո՞ւր չեմ ճանչնար կեցած տեղս, ես գիս:

Տեղաւորուած եմ կառքին մէջ: Տարբեր չէր կրնար, այսպէս պիտի ըլլար: Երկու կողմերս–ոստիկաններ: Կառքը ամբողջովին մութ: Քովի խցիկները մուս մութ: Հոն հրելով գիս, դուռը ուժով գոցեցին: Ոստիկանները դուրսի մասին մէջ կը մնան: Խցիկի մութին կը

տարածուիմ: Եթէ կոչտօրէն ներս չխոթէին, թերեւս մուքը պիտի սիրէի, տաք վերարկուի մը նման կը ծածկէ ցրտահար մարմինս: Դուրսը՝ մշուշը անգայտացուցած է շրջակայ տուներն ու բլուրները: Մուքին իմաստէն աւե՛լի մուք է խցիկը: Աչքերուս լոյսը կը մարէ: Լոյս մը որ մուքէն պարտուած, լոյս մնալով հանդերձ: Մուքը կը ճանկռտէ կուրծքս: Մարդու վիճակէն դուրս կը հանէ զիս: Ինչքան համբերատար –մարդ կոչուածը: Մարդկութենէ դուրս եմ, բայց անասունի մորթին չեմ մտած տակաւին: Կը զգամ առտուան եւ իրիկուան տարբերութիւնը: Գիտեմ, իրիկուն է: Եթէ օր մը միայն այսպէս թողուն, տարիներու պիտի փոխարինէ –բանտի կեանքը: Զգայարանքներս բոլորը մէկ թմրած, աչքերս՝ կուրացած– բնաւ չբացուելու թերեւս: Ուղեղիս՝ մեքենայ մը կը դառնայ–խանգարուած: Անկանոնութիւններ յառաջ կը բերէ: Պիտի ուզէի՝ վայրկեանի մը համար գոնէ զայն կեցնել, զգալու թէ կ'ապրի՞մ: Անկարողութիւնս կը սաստկանայ զօրացող մուքին հետ: Մուքը կը բազմանայ՝ դուրսէն եկած նոր մուքերուն հետ: Ուրիշ տեղերէ, ուրիշ աշխարհներէ կուգան կը զգետնեն խցիկին մուքը. կը հարուածեն զայն, իրենք անոնց տեղը անցնելու համար: Կը սեղմուիմ բջիջներուս վերջին տոկունութիւններուն ապաւինած: Գիտեմ, բոլորովին չեն փճացած անոնք: Շօշափել կ'ուզեմ խցիկին պատը, զգալու թէ՝ նիւթական աշխարհի մը մէջ կ'ապրիմ: Մատներուս տակէն խոյս կուտայ- պատը: Պարապութեան կը հանդիպիմ, այդպէս կ'երեւակայեմ: Իրականին՝ կը հպիմ կարծր մարմնի որ կը փախչի ինձմէ: Ջարմանալիօրէն խաւարը տեսանելի ըլլալ կը սկսի: Տեսածս՝ ոչ պատ, ոչ մարմին– իմ կռնծած պատկերս– ողջ մնացած պատահականօրէն:

Կառքը անցաւ: Անցաւ առանց բանտարկեալի, առանց ոճրագործի, առանց սուգի եւ մեռելի: Առանց ինծի նաեւ:

Բանտը՝ կարծածիս չափ սարսափելի տեղ չէ: Հո'ն, աւելի կեանք կայ քան մահ: Երկրորդ կեանք մը: Կեանք

բաժնուած, սեփական ընդունակութիւններէդ, նըկարագիրէդ, սովորութիւններէդ, սիրած թէ չսիրած բաններէդ: Կը հրաժարիս ամէն ամէն բանէ եւ կը մտնես մասնաւորապէս պատրաստուած կաղապարներու մէջ: Հաւաքաբար: Մէկ ձեւ, մէկ մարմին, մէկ բերան, մէկ սրունք, բազուկ: Կը քալես, կը կենաս, կը վազես, տեղքայլ կ'ընես:Կ'ուտես, կը խմես– իրարու կապուած: Ջատ զատ– բայց միասնաբար: Անասուններու պէսկովերու, եզան, ոչխարներու, խոզերու: Պիտի ըսէիփիղի: Սակայն, գովեստի արժանի է փիղը: Անոնք հաւաքաբար կ'ապրին: Որոնց չինած օրէնքին՝ իրենք գիտակցօրէն –հպատակ, համերաշխ, հանդարտ: Կը սիրեն միասնաբար պտտիլ, լոգնալ, ջուրերուն տապլըտըկիլ, ուտել, սիրել զիրար: Բծախնդիր մանաւանդ՝ փափկանկատութեան –իրենց միջեւ:

Բանտին նստարանները՝ դպրոցական նստարանները կը յիշեցնեն: Հոն բան մը կը սորվէինք: Հոս, մեր սորվածները կորսնցնել կը ձգտինք: Ամէնէն առաջ,– անհատականութիւնը մեր: Խստաբիր հսկիչները: Նախաճաշ, կէսօրին՝ ճաշ, իրիկունը՝ ընթրիք: Ետքը՝ անկողին– միակ առանձին տեղը՝ մեզի հոգեկան աշխարհ մը չինելու: Կարճ ատենուան համար: Ամէնէն սարսափելին՝ գիշերն է: Անգամ մը որ կըռի՛նչ, կըռի՛նչ... բանալիները չխրտան, իմանաս դռներու գոցուիլը, ամէն բան աւարտած: Արտուն՝ նոյն տեղէն սկսելու: Դռներուն՝ երկաթէ ցանցով ծակեր պատուհանի նմանող: Խուզարկու աչքեր անկէ կը դիտեն: Ա՛հ, այդ նայուածքները՝ նետերու պէս կ'արձակուին, եթէ մանաւանդ քնացած չես– չես քնանար ընդհանրապէս: Անճոռնի, տժեւ, խոշորցած, իմաստէն զրրկուած–նայուածքներ–ծիծաղելի, հոպիտայինն: Աչքեր՝ որոնք մինչեւ ծուծդ կ'իջնեն: Կը բզկտեն էութիւնդ, հանգիստ տառապելու վերջին շնորհը կ'առնեն ձեռքէդ: Կը նային՝ գիակապուտերու նման, բարբարոսական, կողոպտիչներու ժանգոտած հոգիներով: Ճետոյ քիչ մը քնացեր ես յոգնած, կը լսուին ոտքերու հա-

նած ձայներու արձագանգը նրբանցքին: Հրամայական տխե՛ղծ:

Հակառակ ասոր, բանտը, միասին ապրելու, միասին տառապելու, երբեմն, միասին մեռնելու լաւագոյն տե՛ղն է – սփոփարար: Մինչդեռ՝ դուրսը ամէն բան անկերպարան, անորոշ, դժուար: Հոս, միատարը, միակերպ՝ որոշ ուղիէ կ'ընթանայ մարդ:

Բանտին մէջն եմ: Ծալուած, կծկուած, նորէն ծալուած– ինքնութեան իմ անորոշութեան:

Փողոցը կ'երգէ հեռուն: Նէօֆաշիսթներ – տո՛ւէէ, տո՛ւէէ, – կը պոռան: Գործաւորներ – յաւելում ամսականներու: Դպրոցականներ – Րէֆօրմ: Դահլիճը փոխել, նոր կառավարութիւն հաստատել – կ'ուզեն: Եւ դեռ, կ'ուզեն, կ'ուզեն: Լուիչի Պաթիսթի նոր երգը կ'երգէ խանութէ մը: Շարլ Ազնաւուր՝ Հռոմ եկեր, հեռատեսիլէն պիտի երեւայ, պիտի երգէ – կ'երգէ արդէն: Տալիտա երկար ատեն է Հռոմ է:

Ես ինծի համար – կուլա՛մ:

Ոստիկանական կառքը դրան առջեւ է տակաւին:

Քոյր Գարօլին, դաղաս եւ Պելլա–սեւազգեստ: Ինծի համար: Ջեմ մեռած, պիտի մեռնիմ, առաջուընէ սուգ կը պահեն: Ոստիկանները կը քաշկռտեն զիս: Երեք կիները կ'ընդդիմանան: Անհաւասար պայքար: Կուրծք կուրծքի կը կռուինք: Ապշահար իրենց կը նայիմ: Քոյր Գարօլին՝ սուրի տեղ, Հայր Յովսէփի բազուկը ունի ձեռքին: Անով կը հարուածէ ոստիկանները: Դաղաս՝ իրենց յատուկ զէնքը–իր երգը: Ոստիկանները հմայուած անկէ, գետին կ'իյնան: Պելլա–իր գեղեցկութեամբ:

Պարտուած – ոստիկանները կը հեռանան:

Ուրիշ ոստիկաններ եկան, զիս քաշկռտելով կառքին մէջ նետեցին: Շան պէս, սատկած կենդանիի նման: Մխիթարական միակ բանը՝ կառքին մութ չըլլալը: Երկաթ ցանցերէ չինուած պատուհաններէն կ'երեւի դուրսի լոյսը: Անհանգիստ լոյս մը որ կը տրորէ–հոգիս: Մութին երթալու տպաւորութիւնը կը ջնջէ՝ լոյսին ինքնութիւնը: Երթալու կանխապատրաստութիւնը՝ գալիք մութով կը նախապաշարէ զիս:

Երկաթ ցանցերէն կը տեսնեմ դուրսը: Նոր նոր հրապարակները, պողոտաները, ծառուղիները: Հոսմի այս կողմերը բնաւ չէի եկած: Առտու ըլլալու է, բազմութիւնը կը յորդի-մայթերէն մինչեւ պողոտաները, փողոցները: Կը քալեն, կը վազեն, կ'երթան – գործատուն, գրասենեակ, աշխատանոց: Կին, այր, մանուկ, այս վերջիններըը – դպրոց: Ուրախ կը ցատկռտեն, խաղալով կ'երթան – դպրոց: Կ'երթան բան մը ընելու: Նպատակի մը համար: Լուր առնելու, լուր տալու: Զբօսնելու, սիրելու, սիրուելու: ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ: Տեսայ՝ ազատութիւնը, անցաւ անարգել, ինքնավար, ինքնատէր: Ո՛չ ոք նայեցաւ անոր: Ո՛չ ոք հետաքրքրուեցաւ: Կը թողուն անցնի – առանձնաչնորհեալ: Ո՛չ մէկ ոստիկան օճիքին կը կառչի, ո՛չ ոք կը ձերբակալէ զինքը: Ո՛չ մէկ դատարան անոր դատը կը ստանձնէ, ո՛չ մէկ փաստաբան: Չէ՞ որ ազատ է ուզածը ընելու: Ազատութի՛ւնը կը խանգարէ՝ ոչ ազատութիւնը: Կարելի չէ բոլորովին ներողամիտ ըլլալ Ազատութեան: Ան եւս ոճիրներ կրնայ գործել, բայց ազատութիւնը անիշխանական չէ, իր օրէնքը ունի: Ըսի, կը յիշեմ, ըսի իմ քով նստած ոստիկանին: Ինչո՞ւ չէք արգիլեր, եթէ կը կասկածիք, ինչո՞ւ չէք ձերբակալեր: Ըսի: Խնդաց: «Մեզի պարտականութիւն չէ տրուած» մրմնջեց:

Եթէ այսպէս չըսէր պիտի լայի սիրած ազատութեանս համար, որ սանձարձակ կը պտտի փողոցներուն եւ գուցէ չափազանցէ ու ծածկաբար գէշութիւն մը ընէ:

Գիշեր: Լուսինը կը հալի ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ մեղրամոմէ լոյսին մէջ: Զբօսավայրերը, խանութներ, արճաններ, կը խայտան-լոյսով: Լոյսին գիրկը:

Առանց քննութեան, առանց դատի, առանց ամօթի, խղճի – բանտարկեցին զիս:

Բանտը խոնաւ: Շուրջիններս արտակարգ մարդիկ: Ոմանք կը ժպտին, ուրիշներ կուլան: Կան այնպիսիներ՝ որոնք իրենց չգործած յանցանքներով, բանտ բերուեր են: Ուրիշներ՝ կը խոստովանին իրենց մեղքը: «Այո՛, ըրի, գողութիւն ըրի, չունէի – գողցայ»: «Սպաննեցի,

սպաննուելու արժանի էր»: «Ե՞ս, պարտամուրհակ մը կեղծ ստորագրութեամբ գանձեցի»: Այսպէս ըսողը՝ շատ երիտասարդ աղջիկ մըն է: Ի՞նչպէս կարելի է կեղծ ստորագրութիւն: Չեմ հասկնար: «Ես բրդեղէն մը միայն գողցայ խանութէն»: Մեծ բակին մէջ, իրարու կը միանան, կը խօսին, կը խնդան: Բարեկամ են: Դուրսը երբեք թերեւս այսքան պիտի չըլլային: Հաւաքապաշտութեան ոգի կայ հոս: Նոյնպէս՝ հետեւողականութեան: Ամէն մարդ միեւնոյնը տեսնելու զգայախաբութիւն: Տեսակ մը ստիպողականութիւն, որուն մեծ դիւրութեամբ կը վարժուին:

Հոգիս՝ լուացուած ճերմակեղէններու նման – փռուած: Այդ մաքրութիւնը կը զօրացնէ:

Դատին օրը չէ որոշուած: Ինծի պէս շատեր կան: Չեմ աճապարեր դատուելու: Հանդարտութիւն կը տիրէ ներաչխարհիս: Ես զիս՝ դատը չահած կը նկատեմ: Շահած՝ – դադայէս, քոյր Գարօլինէն, Պելլայէն, է՛ւ, է՛ւ, երեք հարիւր գործաւոր ընկերներէս: Ձակատաբաց պիտի ներկայանամ– դատաւորին: Առաջին դատավարութիւնը՝ նախապէս չահուած: Փաստաբան պիտի չունենամ, ե՛ս եմ իմ փաստաբանը: «Մարդ չսպաննեց, մենատիրութիւնը միայն»: Ո՞վ է այսպէս պոռացողը: Կրնամ ես ըլլալ: Անդադար ձայներ կը բարձրանան ներսէս: Գալու համար մինչեւ չրթներուս անկիւնները: Երեք հարիւր գործաւորներ, կը մասնակցին ձայնիս: «Անոր մենատիրութիւնը սպաննեցիր, մեզ փրկեցի՛ր»:

Ձայները դադրեցան: Գիշեր ըլլալու է, ամէն մարդ քնացած: Նուագի թրթռացումներ ականջներուս: Ամէն բանէ վեր կը թուի այս դաշներգութիւնը: Ա՛հ, կը ճանչնամ, ճանչցա՛յ – Զոսթագովիչի 7-րդ Սէնֆոնին: Որքա՛ն ուժ, որքա՛ն քաղցրութիւն, միեւնոյն ատեն, խորութիւններ: Կը պաշտեմ այս ստեղծագործ երաժիշտը: Զոսթագովի՛չ... ամէն բան սրբեցիր, տարիր: Բանտին աղտերը, մարդոց պոռոտախօսութիւնները, սպանդը, պատերազմը: Զոսթագովի՛չ, գրեցիր այդ բոլորի մասին, պատերազմին: Անոր ցուրտ սարսուռը

դրիր մեղեդիներուդ, զայն տապալելու ուժը: Կը սիրեմ ռուսական երաժշտութիւնը: Ուժի եւ զօրութեան աստուած մը կայ Զոսթագովիչի դաշնակի, ջութակի, թաւջութակի, պարիթօններուն, գօլօրաթուրներուն, երբ մանաւանդ օբերա է գրա՛ծը: Ամէնէն աւելի կը սիրեմ սէնֆօնիները:

Զայները ձեւ գոյն փոխեցին: «Անպարտ արձակեցէ՛ք այս տղան, ոճրագործ չէ: Ոճիրն է որ ինքզինք ոճիրի մղեց: Ա՛ն փրկեց մեր արժանապատուութիւնը: Մեր հացը, մեր կեանքը: Մենք ենք մեր տէրը հիմա: Ազա՛տ ապահով աշխատելու իրաւունքը ունինք: Մեր պետը ա՛ն: Բարոյապէս սպաննեց բաղրոնը: Բայց բաղրոնը սպաննուեցաւ ֆիզիքապէս արկածով»:

Զայները ուղեղէս անցնելով, սրտիս եկան: Իւրաքանչիւր գործաւոր չատ աւելի լաւ տեսայ եւ ճանչցայ իր ուժի եւ դերին գիտակցութեան լծուած: Աննուաճ յաղթած: Առաջին անգամ ըլլալով խորհեցայ թէ՝ յաղթանակ մը դժուար կը ստացուի եւ կրնայ խլուիլ՝ պայքարով: Հաւանաբար, գործաւորներու մէջ կային թոյլեր, տկարամիտներ, ապիկարներ, ծոյլեր: Թերեւս իրենց յանցանքը չէր–պէտք է բացատրել:

Կեանքս վերջացած կը կարծէի, դաղա՛ս, քեզ կը խորհէի· առանձին պիտի մնայիր: Կին մը առանձին, կին մը անօգնական: Քեզ նման, արուեստագէտ կին: Ի՞նչ պիտի ընէիր: Աշխարհի մէկ ծայրին, գտար քաղաքի մը մէջ, ի՞նչ կ՛ընէ-կին մը: Ինչպէ՞ս ապրի, ինչպէ՞ս պիտի ապրէիր դաղա՛ս:

Կառքը, պաս–պարապ անցաւ:

Անկողինիս մէջ եմ: Դեղաբոյր ձայներ: Կ՛երեւի տակաւին հիւանդ եմ: Երիտասարդ բժիշկը քովս: Գեղադէմ: Անոր մէջ գտնել կը կարծեմ՝ կորսնցուցած գեղեցկութիւնս: – Սպաննո՛ւած:

– Գեղեցկութիւն մը չի սպաննուիր:

– Սպաննուեցաւ, սպաննուեցաւ:

Հեղինա՛կն է: Ինք անյայտ, խօսքը՝ ականջիս: «Կը հաւատամ արուեստին: Ուժիդ ուժին, իմ ուժովս զօրացած»: Ինչո՞ւ այսպէս պատասխանեցի բացակայ

հեղինակին: Պատուհանի վերեւէն, դուրսը, երկինքը կը տեսնուի: «Հոո՛մ, պողոտաներդ ոսկեզօծուած, եւ դեռ, ոսկեպատ գմբէթները եկեղեցիներուդ, ցայտաղբիւրներուդ հեթանոսական վեհութիւնը, արձաններով չքեղացած: Թեվերէ գետը կ'երկննայ մինչեւ հրապարակ: Աչուն է կարծեմ: Մայթերէն քշուած տերեւներ կը պարեն գետինը թեւանցուկ: Շատ են. դեղնագոյն, կարմրորակ: Կը խշրտան, իրարու կը փսփսան: Կը պարեն: Պարելու պէս կը մեռնին: Ապրելու նման, կը պարեն, իրարու փաթթուած:

13 թիւ հանրակառքը կ'անցնի հանդարտ: Հանրակառքին մէջ եմ: Կ'երթամ՝ աւերակներուն: Թերեւս վերջին անգամ ըլլալով տեսնեմ –աւերակնե՛րը: «Վերջին անգամ»ը տխուր իմաստ ունի, բայց տխուր չեմ:

Երեք քարտէսներու առջեւն եմ: Փոխուած բան չկայ – ինձմէ զատ: Ամէն բան, միեւնոյն տեղը, միեւնոյն ձեւով կեցած: Աւերակներուն վրայ ոչինչ չեչտուած: Անցեալի քունով խաղաղ կը քնանան: Ջեմ ուզեր խորանալ հեթանոսական չրջաններու: Քսաներորդ դարու վայրագութիւնները աւելի այպանելի: Մութ անկիւններուն՝ մարդիկ դարանակալ կը սպասեն –խլելու հացը ուրիշին: Հացը ամէնուն չի տրուիր: Կոյուղիներ կան տակաւին, փողոցներուն նեխած: Հիւանդութիւններ մահացու: Աթոմը՝ կը սպառնայ քանդել աշխարհը: Գիտութիւնը ամէն բան չէ տակաւին:

Ու ես, անպարտութիւնս կ'ուզեմ:

Ինչո՞ւ հոս եկած եմ: Հոն, պատին վրայ է ԱՐՄԵՆԻԱՆ: Ա՛հ, անոր համար եկած էի: Ստուգելու:

Լռութիւնը՝ սառի տոպրակի պէս գլխուս վրայ: Եթէ Պելլան գայ, սառը կը հալի: Պելլան սիրելու պէս եմ: Պիտի սիրեմ, սիրա՞ծ էի–կը սիրեմ: Ոչ մէկ ատեն, քեզի այսքան պէտք ունեցած էի –Պելլա՛: Ան, կը սիրէ –մարդիկը, գիս, կեանքը: Բարի է Պելլա: Ես բարի եմ այն չափով միայն որ մարդոց կոխկռտուիլը չեմ ուզեր:

Բայց մարդիկ՝ իմ տառապանքս տեսնել ուզեցին-տեսա՛ն:

Պէտք է խոյս տամ հոսկէ: Մինչեւ հիմա, զացած պէտք է ըլլայի: Ո՞ւր երթամ, չեմ գիտեր: Կա՞յ տարբեր աշխարհ, ուր մարդիկ զերծ ըլլան մտահոգութիւններէ: Խորհին թէ՝ խորհուած է իրենց համար ամէն ինչ: Տեղ մը ուր՝ հողը չսահի: Ամէն կառոյց հաստատուն, տեղը մնայ: Տեղ մը, ուր՝ օտար ես չըսեն: Ուր՝ պաշտպանուի, խնամուի, պահէ իր մարդկային իրաւունքը: Կա՞յ աշխարհ մը ուր՝ մարդը ղեկավարուի, գիտակից ղեկավարներու կողմէ: «Հայրերուս հայրերուն երկիրը ո՞ւր ես, առ զիս խանձարուրէ, կրկին թող ծնիմ քու հողիդ վրայ»:

Աչքերս օր մը պիտի տեսնեն: Իրական աչքերս: Անոնք արուեստական պիտի չըլլան: Անոնցմով պիտի տեսնեմ, պիտի կարենամ տեսնել- ճշմարտութիւններ, բիւրեղացած իրականութիւններով: Աչքերս՝ իմս պիտի ըլլան, եւ պիտի թափանցեմ մինչեւ խորերը: Պիտի իջնեմ՝ խաւարը ճեղքելով, պիտի իջնեմ՝ անեզրութիւններուն, անկէ դուրս հանելու, լոյսին անջնջելիութիւնը: Անոր պայծառ խորհուրդը: Տեւականացումի ուժը: Աչքերս՝ հարազատ աչքերուս աչքերը՝ պիտի հրճուին լոյսով խաղաղած: Անոնք մարդերուն պիտի նային գորովով ո՛չ կարեկցութեամբ: Սէրով՝ ոչ թշնամանքով: Անոնք՝ պիտի սիրեն մարդերը, որովհետեւ, մարդերը մարդ եղած ըլլալու պիտի նկրտին:

Պելլա՛, այլեւս պիտի չխնդաս: Խարխոխ գտած, խարսխած պիտի ըլլամ: Պիտի հպարտանամ նաե՛ւ-քեզմով, քանի՝ դուն Ս Է Ր ես: Հանգրուանս իմ Պելլա: Այնտեղ ուր՝ միասին պիտի երթանք- տաք եւ զով պիտի ըլլայ եղանակին համեմատ: Ծաղիկներ ցանուած, բուսած կանաչութիւնով: Պարտէզներ: Հոն՝ ո՛չ ԱՀՄԷՏ ո՛չ բաղրոն: Արեւը պիտի փայլի, աղբիւրները պիտի հոսին, լեռները չքեղանան: Բնութիւնը ստեղծուած պիտի ըլլայ մեզի եւ ամէնուն համար: Հոն խաղաղութիւն պիտի տիրէ: Մօրեղբին պիտի չտխրի-սիրուհի կամ մայր չունենալուն: Գործաւորները

հանդարտ պիտի աշխատին: Եւ դաղաս պիտի երգէ – հայրենի երգ ամէն երգ, մարդերու երգը: Քոյր Գարօլինի ձեռքը՝ պիտի քրտնի Հայր Յովսէփի ափին: Ե՞ս, հաւասարակշռուած պիտի ըլլամ: Եւ մարդը՝ հաւասարակշռութենէ՝ գերհաւասարակշռութեան հասած:

– Հեղինակ, քեզ պահ մը ազատ թողուցի ուզածներդ ըսելու: Բայց, այնքա՛ն անիրական բաներ ըսիր: Օ՛հ, մի՛ գրեր ատոնք խնդրեմ, մի՛ գրեր: Օր մը ինքզինքդ պատասխանատու նկատես, յուսախաբ պիտի ըլլաս:

– Ես խօսեցայ, դեռ չեմ գրած: Փափաքս է գրել:

Ո՞ւր եմ չեմ գիտեր: Երեք կիները՝ աղօթելու պէս, աղօթելու դիրքով նստած: Փողոցը՝ ցուցարարներ: Ազգայնականներ են եղեր: Ի՞նչ է տարբերութիւնը՝ ազգայնականին ու մարդկայնականին: Ջեմ ուզեր սահմանափակուիլ –անոնցմէ մէկուն: Երկուքն ալ կը սիրեմ: Մին՝ ազգս, միւսը՝ մարդը: Ազգ ըլլալէ առաջ, պէտք չէ՞ որ ՄԱՐԴ ըլլայ՝ մարդ մը: Կը սիրեմ՝ տարբեր աշխարհներու տարբեր մարդերը, բոլոր մարդերը:

Այդպէս պէտք է ըլլան Պելլա, դաղաս, քոյր Գարօլին: Ես: Քոյր Գարօլին Տրդատ թագաւորի փախցուցած ձիուն վրայի Նագենիկին պէս հերոսավայել, ձեռքին՝ ջահի պէս բռնած հայր Յովսէփին բազուկը: Դաղաս՝ ձայնին եւ կոկորդին տէր՝ երգչուհին: Պելլա –յաւիտենական գեղուհին:

Հիւանդանոց: Անոր պատերը, դուռը, չէնքը ամբողջ: Ֆալեր, հոս հասեր: Ծոմամահութեան մէջ եմ: Մարմինս պատանքուած, ձեռքերս կապուած, դէմքս՝ եղերականօրէն ծեփուած: Տոպրակի մէջ դրուած –դիակ: Ամէն բանի կարօտը ունիմ: Սրունքներէս վար մրջիւններ կը քալեն: Ցանկութիւններ՝ էութիւնս կը ցնցեն: Պատրանաթափ կը հեծեմ: Ամէն բանէ զրկուած: Ու, գիտեմ թէ՝ պէ՛տք է զգաստ ըլլամ, քաջաբար դիմադրեմ:

Մոմի պէս, քիչ քիչ կը կաթիմ:

Դրան վրայ –չուք մը: Իմ ստուերս– որոշապէսե՛ս եմ:

Հատնումի, սպառումի գաղափարը կը չեչտուի: Այս ձեւով մեռնիլ չեմ ուզեր:

Տիեզերքը՝ փոքր գիծ միայն: Գեղեցիկ օրերս՝ սպիտակ ծածկոյթի տակ կը մնան: «Պիտի չաղէկնամ, Պելլա՛»: Եւ եթէ պատահաբար լաւանամ, անսրունք, անթեւ անդէմ պիտի ըլլամ: Աւերակի վերածուած դէմքս՝ ոչ ոք տեսնել պիտի ուզէ: Չեմ ուզեր որ դուն եւս տեսնես: Ո՛չ ոք: Ֆոյր Գարօլին, դադաս, Մօրելլին, Անթօնելլին:

Պառկած տեղէն ժպտիլ կը ջանայ: Մազերը, ոտքերը, եղունգները, բազուկները ամէն բան երկարեր, այլանդակուեր: «Որքան պիտի ուզէի առաջուան պէս, առաւօտները արթննալ–լոյսի ծարաւով, արեւով, կեանքով: Նոյնիսկ, ոչնչութիւնով, բոլոր ոչնչութիւններովս»:

Լռութեան մղձաւանջը կը քալէ սենեակին մէջ: Սիրտը ծալուեր, քաղիրթի նման ինքնաոլոր:

Վերջապէս դատարան բերին, իրական դատարան: Հոս նոր եկած, չատ անգամներ, առջեւէն անցած էի: Ջէի կրնար երեւակայել թէ՝ օր մը, այսպէս չղթայած զիս հոս պիտի բերեն: Ընդարձակ տեղ, անձնանոն, անճոռնի: Որբանոցի պատերուն կը նմանին –պատերը: Անոնց պէս կոշտ, անձեւ, մրոտուած, մոխրացած: Քարէ յատակը խորտուբորտ, ոտքերու կը կառչին փշաթելերու նման: Վայրի գազաններու գառագեղին կը նմանի: Գազանաձեւ մարդերը այս գառագեղին նրբանցքներէն անցնող, ձեռնակապերով բանտարկեալներն են: Դուռ մը կը բացուի, ոստիկան պահակը, չղթայի մը ծայրէն բռնած բան մը կը քաշէ: Ի՞նչ է քաշածը այդպէս բրտութեամբ: Վտանգաւոր գազանի մասին կը խորհիս յանկարծ, մարդ մը: Մարդ–մարդեր: Գազան–գազաններ: Դատարանի ներքին դռները, դատարանի սրահը կը տանին ուղիղ: Այս անուպայ երթեւեկը, դատարանէ՝ խուց, ստրկային, մարդու անվայել մարդազինութեամբ, մարդը՝ վաճառքի կը հանէ: Շատ հեղ, զայն՝ վերածելով խլեակի, խեղկատակի, ցուցադրութեան դրուած անօրինակ

անասունի: Գոյութիւն մը չէ այլեւս ան: Այդ գոյութեան՝ ապիկար, թշուառ կրկնացոլացումը: Գոյութեան անգոյութիւնը –կերպարանափոխուած: Պահակներ՝ ընտելացած վայրագութեամբ, կը խնդան՝ կը հեգնեն: Փչրանքներ, գլանիկին կճեպներ կը նետեն չղթայուածներուն:

Տխուր եմ Պելլա: Ահաւոր բան է, մարդ չըլլալով, մարդ ըլլալու մասին խորհիլ: Մարդը տեսնելու ճամբայ կտրել, անոր տեղ, անասունը տեսնել, ոչ իսկ անասունի վիճակով:

Կ'երեւի թմրեցուցած էին–չղթայուած, անպսուն–մարդերը: Անոնք երբեք չէին ըմբոստանար, չէին ընդվզիր:

Վերջապէս ատենս եկաւ: Սպասելէ յոգնած, նեղուած: Կանչեցի՞ն թէ ես մինակս, ներկայացայ –դատաւորին:

Շարք, շարք նստած–ոճրագործներ, չարագործներ, դատարկապորտներ, գողեր: Ե՞ս, անոնց միջեւ, անոնց հետ, երեւակայէ՛, Պելլա:

Դատաւորը նստած, քովը երկու խորհրդականներ: Դրած գլխարկներ: Կեղծիքէ չինուած ժպիտներ–ղէմքերուն: Շարժումներ–հոպիտային: Պիտի որոշեն – ճակատագիրները – գողերու, աւազակներու: Անոնց քով, –անմեղներու: Օրէնքի գործադրութիւնը – պիտի հարցնե՞նիրենց խղճերուն:

Պելլա՛, օրէնքի մարդը նախատելու ո՛չ մէկ դիտաւորութիւն ունիմ: Բայց մենք, յանցապարտներս, կը սիրենք ամէն բան մեր տեսանկիւնով դիտել: Մեր փափաքած ձեւով: Ատիկա կը սփոփէ՞ արդեօք մեզ թէ՝ հոգեբանական վիճակ է: Երկու կողմի խորհրդականները կիներ են: Շատ աւելի խիստ, աններող: Ինձմէ առաջ, մէկը տաժանակիր աշխատանքի դատապարտեցին: Հաւանաբար յանցաւոր մը: Տեսնելիք բան էր, դատապարտեալին – չմեռած մահը:

Դատաւորը ինծի կը նայի: Կը կարդայ տեղեկագիրս: Հարցումներ: Քովի խորհրդականներուն ականջին

բաները կը փսփսայ: Երեք գլուխներ իրարու կը միանան- չրթունքներ կը բացուին կը գոցուին: Այս չարժումները կը ղղագրգռեն զիս: Զաւեչտական: կը հարցնէ – ձեւակերպութիւններով, ձեւակերպեալ, ձեւաբանօրէն: կը դատեն: կը վճռեն, կ'որոշեն: կը կարծեմ թէ՝ մահն ու ազատութիւնը, որքա՛ն օրէնքի սա՛ ինչ կամ այնինչ յօդուածէն կախում ունի, նոյնքա՛ն աւելի՝ իրենց խիղճէն, տեսնելու, դատելու – արդարու թեննէն:

Ձեմ յիշեր: Ձեռնակապերո՞վ բերին թէ առանց ձեռնակապի:

Դատաւորին եւ խորհրդականներուն չեմ նայիր: Անոնց վերեւ, պատուանդանին՝ ՕՐԷՆՔԸ: Լրջախոհ, խստաբիր: կը սարսռամ: կ'ուզեմ հաւատալ անոր ճշմարտութեան: Անկեղծ ժպիտը՝ քաջալերական կը թուի· մեր միջեւ մտերմութիւն կը ստեղծուի:

Դատաւորը·– Անուն, մականուն, հասցէ հարցնել ետք:

Կանխա՛ւ պատրաստած էիք ոճիրը:

Օրէնքը·– Կանխաւ պատրաստած չէիք, չէ՞:

Ես·– Կը շուարիմ, կը պատասխանեմ·– Ո՛չ կանխաւ, ո՛չ ալ նախականխեալ:

Դատաւոր·– Ուրե՞մն, նոյն պահուն:

Օրէնքը·– Անմիջական թերեւս:

Ես·– Ո՛չ մէկ պահուն, ո՛չ ալ անմիջական:

Դատաւոր·– Բայց գործեցիք ոճիրը:

Օրէնքը·– Գործել չէիք ուզեր թերեւս, գործեցի՞ք:

Ես·– Գործել չէի ուզեր, ուստի՝ չգործեցի:

Դատաւոր·– Ոճիրը գործուած՝ ձեր կողմէ:

Օրէնքը·– Կրնայ ձեր կողմէ չըլլալ, համարձակ պատասխանեցէ՛ք:

Ես·– Կրնայ իմ կողմէ գործուած չըլլալ:

Դատաւոր·– Զղջացի՞ք:

Օրէնքը·– Ճիշդը ըսէ՛ք, մի՛ վախնաք: Զղջացիք, չէ՞:

Ես·– Ընդհանրապէս չեմ զղջար երբ յանցանք մը գործեմ:

Դատաւոր·– Այդ պարագային, գործեցիք: